

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1975

A TARTALOMBÓL:

CSORBA GYÖZÖ
FORDÍTÁSA:
SIRALMAS ÉNEK...
PÉCS VÁROSÁRÓL
ARATÓ KÁROLY
GALAMBOSI LÁSZLÓ
KARAY ILONA
VERSEI

*

BERTÓK LÁSZLÓ:
ONTÓMUNKÁSOK
KOLOZSVÁRI
GRANDPIERRE EMIL:
A CSALÁD HÍVÓ SZAVA
SÁROSPATAKY ISTVAN:
ZÓRA
TIMÁR MÁTÉ:
TORTÉNT VALA PÉCSETT...

*

FUTAKY HAJNA:
PÉCSI SZÍNHÁZI ESTÉK
VÁRKONYI NÁNDOR:
A „SORSUNK” INDULÁSA
WEÖRES SÁNDOR:
EGY ELFELEJTETT
PÉCSI CSODAGYEREK

2

6,— Ft

SZÁMUNK SZERZŐI:

ARATÓ KÁROLY
BERTÓK LÁSZLÓ
CSÁNYI LÁSZLÓ
CSORBA GYÖZŐ
FUTAKY HAJNA
GALAMBOSI LÁSZLÓ
KARAY ILONA
KOLOZSVÁRI
GRANDPIERRE EMIL
SAROSPATAKY ISTVÁN
TIMÁR MÁTÉ
TUSKÉS TIBOR
VÁRKONYI NÁNDOR
WEÖRES SÁNDOR

KÉPEK:

MARTYN FERENC
SOLTRA ELEMÉR

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XVIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

1975. FEBRUÁR

TARTALOM

ISMERETLEN KÖLTŐ: Siralmas ének a török iga alatt sýnlódő Pécs városáról (<i>Csorba Győző</i> fordítása) - - -	99
TIMÁR MÁTÉ: Történt vala Pécssett . . . (elbeszélés) - - -	101
WEÖRES SÁNDOR: Egy elfelejtett pécsi csodagyerek - -	106
KARAY ILONA versei: K . . . n Margitnak, Szívem, Vágy -	107
VÁRKONYI NÁNDOR: A „Sorsunk” indulása (Részlet a <i>Per-gő évek</i> -ből) - - - - - - - - - - - - - - -	111
GALAMBOSI LÁSZLÓ: Napölü föld (vers) - - - - -	125
SÁROSPATAKY ISTVÁN: Zóra (tragédia, I. rész) - - -	127
FUTAKY HAJNA: Pécsi színházi esték (<i>Sárospataký István: Zóra. - Gyermekszínházi bemutató. - Molière: Don Juan</i>) - - - - - - - - - - - - - - -	152
ARATÓ KÁROLY versei: Áramforrás, Viszi neked - - -	159
BERTÓK LÁSZLÓ: Öntőmunkások (<i>Feljegyzések egy szocia-lista brigádról, II. rész</i>) - - - - - - - - - - -	160
KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL: A család hívó szava (kisregény, IV. rész) - - - - - - - - - - -	173
TÜSKÉS TIBOR: Pákolitz István: Koronák - - - - -	189
CSÁNYI LÁSZLÓ: Bárdosi Németh János: A lélek lángjai -	190

K É P E K

SOLTA ELEMÉR rajzai - - - - - - - - -	105, 126, 192
---------------------------------------	---------------

Műmellékleten és a borítón

MARTYN FERENC: Rajzok Pécsről

J E L E N K O R

A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportjának lapja

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PÁKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. 7625 Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-000. F. k.: Braun Károly

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Telefon: 10-673.

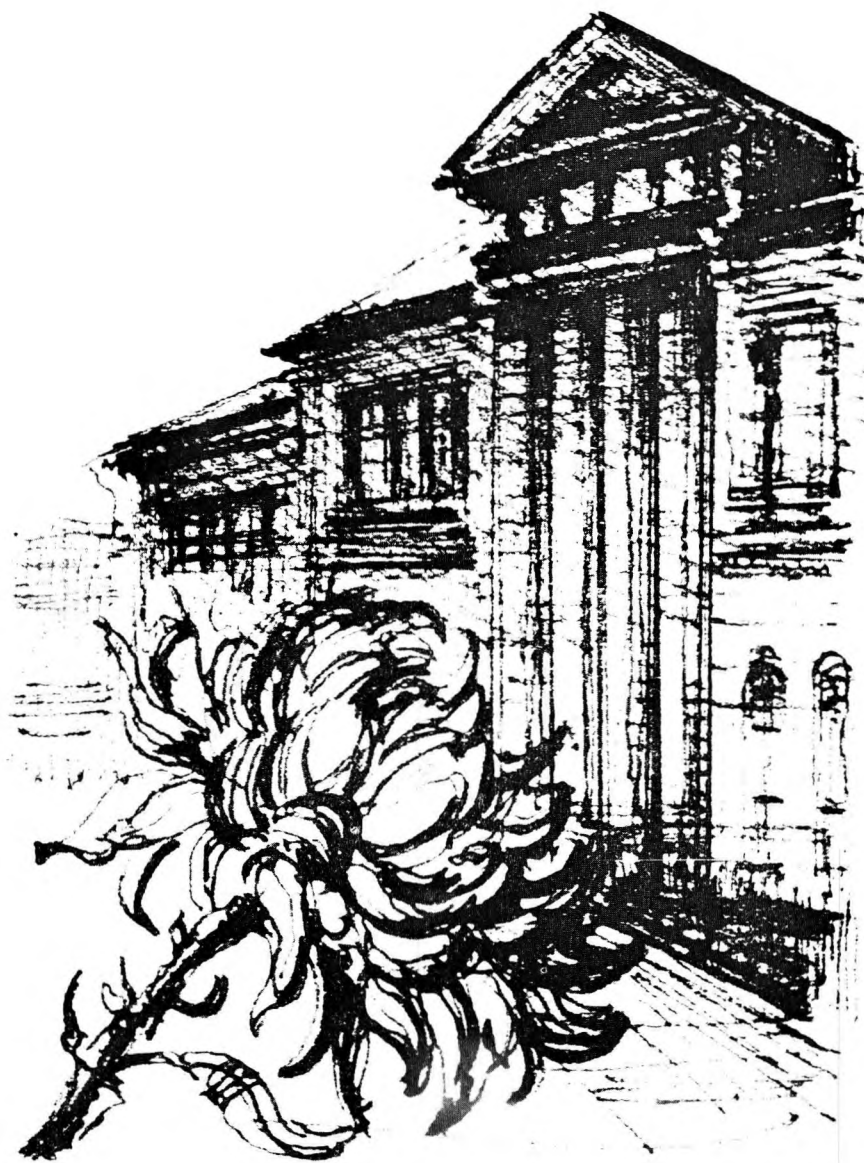
Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlap Irodánál (1900 Budapest, József Nádor tér 1.) közvetlenül, vagy átutalással a KHI MNB 215-96162 pénzforgalmi jelzetszámlára. Évi előfizetési díj 72,— Ft.

75-6512 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

*Siralmas ének
a török iga alatt sínylődő Pécs városáról*

*Pécs ősi városa,
egykor csodák hona,
tejjel-mézzel folyó,
Kánaánt másoló,
kétségtelen.*

*Harmatot reá az Ég maga szórt,
zsíros-jó földekben túlsága volt.
Boldogságos haza,
ékesség halmaza,
Istennek számolya rég.
O, vajha ma is az lehetne még!*

*Akárki meghányja,
könnyecskén belátja:
Gráciák tanyája
állt itt hajdanába,
igen-bizony!*

*Borágas dombhátak köröskörül,
termékeny rét, szántó mindenfelül.
Ötlött bár csak észbe,
csak bár vágy idézte,
óhajtás igézte rég:
való lett azonnal, – ma: semmiképp.*

*Város, gazdag virány,
gabnával drága táj.
Apollót e helyre
vonzotta a kedve
itt laknia.*

*Magyarhon Athénja, az volt e föld,
hányféle művészet virága költ!
Itt írók, tudósok,
versenyt alkotó sok
elme forgolódott.
Akarnák, se tudnák megtenni ma.*

*Fölöttébb kellemes
város, te érdeemes,
házakkal nagyszerű,
nincsen szóm rája hü
elmondani.*

*Ehelyütt templomok disz-sora állt,
bástyák és őrtornyok tömbje kivált.
Mint Édent irigyelt,
ki ide seregelt,
hasonlót sose lelt még.
Haj, de most nem úgy van, ahogyan rég!*

*Balzsammal tölt leged,
csábító küllemed
dicsérni illően,
méltatni kellően
ma sem tudom.*

*Völgyeid ölében kristály-vizek,
lankáid lobogva zöldellenek,
szomj-oltó italod,
súlyos-erős borod
kinálad, mutatod még:
nem csorrant jobb nála akkor se, rég.*

*Hát egyéb mi maradt?
Nem lelsz, csak romokat.
Árva lett e város,
hullt a porba már most
mind az egész.*

*Nincs, amit megnézni kívánatos,
nincs, amit hallgatni ajánlatos.
Édent említenék,
kuncorgást keltenék:
mi nagy volt valaha rég,
silány és szánandó immár a kép.*

CSORBA GYÖZŐ fordítása

Fitz József, a Pécsi Egyetemi Könyvtár akkori igazgatója a Könyvtár kiadványsorozatában 1933-ban nyilvánosságra hozott egy „Lessus urbis hujus sub jugo Turcico gementis” c. latin nyelvű verset Zsíkó Gyula költő tehetséges fordításának kíséretében. A vers kézírata a pécsi Klímó Könyvtárból került elő egyéb feljegyzések társaságában. Írója ismeretlen, keletkezési ideje hasonlóképpen. Maga a szöveg kétségtelen költői tehetségről árulkodik, s olyasvalakire utal, akinek személyes élményei lehettek Pécs törökkori állapotáról s talán – ha nem is közvetlenül – a szabad városéról is.

A múltó idő a jó fordításokat is beporozza. A nemesen lokálpatrióta költemény új tolmácsolásával a 30. évfordulót szeretném megtisztelni. De kalaplevételnek is szánom a halott költőtárs, Zsíkó Gyula emléke előtt.

Cs. Gy.

Történt vala Pécsett...

István deák pécsi parochus képzeletbéli naplójából, hiszen a gondolatok halhatatlanok, akár a szabadság vágya.

Post Christ. nat. anno 1588. die 31-ik Küssasszonnak havában, én parochus Isteván idejegyezém mindazon dolgokat, melyek az elszaladott eszten-dőknek rendjén, és a beszegett mostanvaló öt napoknak alatta történtek vala, hogyha arra rendeltettek legyen, túléljék sanyargattatásink napjait, a futu-rumbélieknek bizonyságul szolgálhassanak gyarló életünknek felőle: In No-mine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.

Bizony mű pópás hütüek a holtak feletti zsolozsmának szerénte pur és hamu vagyunk ölében a szárnyaló üdőnek, a valóságos létel tikerében penig imbolyogó árnyékok, enmagunk umbrái, amiolta 1543-nak nyarán minden pásztoraival, patereivel, matereivel, fraterével megszaladott vala innét Vá-rallyi Szaniszló pispék atyánk, előle az tereknek. Őrizetlen marada eszten-dőknek során a nyáj, míg én es idefuték Erdelnek Küsmagyarországból, Car-dinalis György frater atyám szernyü végének láttán, allahoztak vala temp-lumainknak tornaiban, s az Mindenszentek Domusán is a servetiánus uni-tusokkal részselünk, legyen vélek irgalmatos bíró az Mindenható, ejsze Ke-gyelmek es irgalmatosak vélem.

Karmolós üdöket élünk. Minden valánk, s porladozunk szerre, miként az elgurult szikla. Mohácsnak mezején lekaszáltattak mitrás fejeink, király-ságoknak közötté az kontyosok prédái levénk, azki nem avval rossz, mett élni se hagyna, ha adod az sarcát, hanem mett csak tűr sajátodban, s kaput tára münden tévelgyéseknek, egyenlőségnek szerénte, hasznáért, mett leg-főképp mireánk orrint. Ezképpen még örvendezheténk, adatott hely, hol tö-rethet Idvezítőnknek teste, ömölhet szentséges vére, egyfedélnek alatta unitus uraimékkal, akik bár a legfényességesebb embernek mondják, kin fénylést vet az Mindenható, de mégés tagadják, hogy véle hármás természetben ugyanaz lenne.

Pécsnek városa szerentsésen túléli az bajokat, van, negyven malomokat teker az Tettye, számos kalmároknak fészke, unitus uraimék Schola Maiort es tartanak az dömések klastromában, s bővebbek pópás minálunk a helve-tiei Calvinusnak hütősei es, bár az arianusok ugyan micsodás békapdostak vala az kepenyegiknek alája. Personaliter meglennénk tehát, elrekesztett templumunkban sem törjük egymásnak kinyerét, lázárok sem lennénk, csak éppen nehezen lészen háromodik, ki vala első, s irgalmából az kontyosnak, kinek mű mindahányan gyaurok valánk, habár az egyhitü viennai tsászár se tarta másképpen, ha tehetné, miként hódoltságos szolgát.

Én magam, Tsitsóból való Isteván parochus anno 1557-ik télfarkán me-nekülék Gyulafehérvárnak városából, ahol Cardinalis Atyánk Frater Georgius

iszonytató végével beszélgetett az sorsom, az pópásokéval egyetemben, hogy az tereknél Isteván királyképpen tisztelt Sigmund János Sapolya kegyéből az réformáltaknak, Martin barát osztályosainak, az ferences arianusoknak osztassák az konc. De, hogy unitus Dávid uram es Dévába kerüle, enhiveitől, Christophoros Báthory önegysága alatt, hát nyomomba eredének az ő fiai es. Jászberényi uram, Válaszuti uram, csuf véget ért Alvinczi uram, és az szerencsések Fortunája es vélek. Mett az tereknek alatta, reformáltaknak ellenében mast ők az hatalmasak Pétsett, s a vélek való sinatokon es gyarapodának vala mindétig, egészvalóst az tegnapiig futó üdőben. Pediglen az ő kántusaikat es méri az Isten, ollóját olykor elleneik kezébe es adja, tehát mártirjaik es vagynak, akárha az a tűznekadott Servét, akárha erdéli felem, árva-jó Georgius Alvinczi uram.

Ez utóbbi peniglen történt vala anno 1574-ikben, mikoron Harsányban, kényszere-disputatio után a calvinianus szöllősi pispek Veresmarti Illyés az terekkel felakasztatá, vesztesnek ítélvén, hiszen az árvának földi támasza nem vala. El es siratám, hontársam vala, deákos férfiú, s habár nem az én nyomomat tapodta, characterében nem vala kivetendőre méltó semmi. Illyés pispekében sokkalta inkább. Szinte meg es mellesté végette az terek, mett egyes unitusok panasza mentén Budára, az kádiknak, ulémáknak, derviseknek előtte disputatiot veszejte Jászberényi György uram ellenében, miertes halálra menendőnek mondá Szokoli Musztafa vezír, s életét es csak az győztes ellenfélnek köszönheté, azki szót emele érette. Istenes cselekedet vala, prédikációba is tevém, ne légyen fajtája toportyánjává az magyar, amiért meg éngem nevezze religióban labilisknak egy erre missiózó viennai domokospáter, merthogy a krisztusmegtagadóknak felőle testvéri nyelvvel szóltam vala.

Mindezeknek rendjén jegyzém ide azon mával rekesztett öt napoknak históriáját es, melyekről lelkemnek eme tikerében már az invocatióban említést tevék.

Történt vala Pétsett, ezidén, anno 1588-ik, Szent Iván havában, hogy egy discipulus az tolnai calvinianus scholából becsmérelő sorokkal illeté pétsbéli deákkollégáját, alávalóan tapodván hütében, annak fundatoraival egyetemben, mit a Civitas fejei, Fő bíró Kis Farkas, Polgár Mester Zabó Gergely, jámbor tanácsikkal egyetemben, panaszoló levelekben rótak vala fel a tolnai Committas elsőinek, disputatiot javasolva az bántásnak felette. De Tolna Illyés pispek sinati tilalomjára fogván kitére, csácsogásnak nevezvén a discipulusi mucskot, sőt secundum es, amikor penig már az földvári sokadalomban útonjáró mieinktől az éjjeli szállást es megtagadták vala, az irgalmatosság poroncso-latjának ellenében, főprédikátorok Decsi Gáspárnak szavára.

Ezidő múltával, tehát még anno 1588-ik Szent Iván havában, indultak vala polgárainkból három Budára, ahol az pasalikságon rátzkeveiekkal találkoztak, es szöbáhozván az tolnai iniuriát, szót es értének, hogy papjok, Skaricza Máté uram, a nagy földeket bejárt tanulságos elme garancia mellett Pétsre jöne disputatióra. Lássák az tolnabéliek, hogy a hütébéli különbözet mellett es bévül esünk az circuluson, egy pátria gyermekei vagyunk, s habár más-mások, akár kezeinken ujjaink, olyképpen meg es kell ülnünk helyeinken, békességesen, egymásnak hasznára, amiben lelki csorbulás nélkül lehetünk.

Skaricza Máté uram, Rátzkeve prédikátora, az Itáliát, Germaniát, Angliát, Helvétaiát megjárt jeles doktor, öt napnak előtte anno 1588-ik. die 27-ik Küssasson havában, délután érkeze Péternek városába, nyájambéli Rácsai János

deák, szorgos kalmár szekerén, s nála is szálla testbéli táplálkozásra, mivel mű Válaszuti György első unitus urammal az új terek bégnek vajdájánál vizitáztunk éppen. Alig, hogy hírét vevénk érkezésének Válaszuti uram sietése hezsa, én pedig így indítám: Vigyázással légyen tenkegyelmed, mett Domine Máté Szegedi Doktor famulusa vala, s akárha Máté evangélista, a legelő nyomon jára. Esett találkozásunk Erdelből jöttömben, s majdnemhogy a bajuszom metszé. De Domine Georgius csak nevetett: Fél templum, fél bajusz, megleszünk úgy es Pater Istefhanus! S indulta hezsa, Racsaihoz, Professzor Berrekivel a Schola Maiorból, hogy udvarlására legyenek. Máté uramnak azonban elsőbbit énréam támadt vala apetitusa, s kíséretével így köszöntött: Páter Istefhanus, remélem mellettem vonja kardját, hiszen egy Trinitas alatt élünk?! Mire én a vidámság keltésének okából: Georgius uraimékkal peudig egyazon templumban! Kupa bort üriténk, s hűtteltük egymásnak szívbéli örvendezéseinket. Sétálgatánk es. Rácsai deák Rebekája kondért kongata fakanálval, mire szemremértük vala Pétsünket, templumunknak dombjáról, Máté uram megmosda az Tettyében, s ugyan dicsérte lakozásunk helyét. Hanem a berbécsnek fejből falatozva ingadozást mutata a disputatió iránt. Nem Illyés mián, se félelemnek okából, tudom, inkább a békességért. Pedig hűtet tevék érette, Szabó András tanácsbélivel, s Válaszuti Georgius is fogadkoza: Velők együtt én es fejemig kötöm magam, hogy bántódása nem esik kegyelmednek, mett mű nem takarozunk az terekkel, miként pispeke Illyés, sem az emberfiának útjáról le nem lépünk. Erre hát megjuházott, s vállalá. Hanem ekkoron már ugyan allahozott a terek, bókolgatá a földet, indulhatánk haza, s míg a zsolozsmámat mondám, bizony gondnak esék magam es, miként lészen az, ami lészen. Penig az én egyedülvaló hütem az, hogy hiszek, s ezt egészében cselekszem, nem részelem, miként Máté uramék, ezt hiszem, ezt tudom, míg az unitus felbarátaink mindent a tudom latjára tesznek. Lexük a Testámentum, egyházatyáknak, hitvallóknak, legendáriumoknak nélküle, s ha ellenükben megforola Máté a Szent Trinitásban vélem egy, vajh, hogyan is lészen az én nyájam es, habár hűtében markosnak tudom?!

Es ezen megbillenésem még csak erősebb lön másnap, asztalomnál, mikoron az Civitas elei nemcsak a fogaikkal örültek, hanem argumentumaik köveivel es. S nemcsak templumon küjjel, hanem Krisztus Urunknak istenségén es. Miként lehetséges, ha az pápa úr nem az legelsőbb, akkoron Calvinus, vagy a debrecenbéli Mélius, csúfságosan Péter pápa lehetne az? A disznyó feredhet az sárban, sorsa, de az Egyigazisten senki embert nem toszíthat az fertelemben, mett nem disznyó, megy, ha akar, nem, ha nem! S mett én közből es valék, nem es, tettem, miként a somlyói gvárgyián, mikoron a jászí vajda az altáriumi kéncsóket kinozá rajta: Nem tudom! Hazudsz! Hová tetted? Kérdezzék Pál testvért! Reabízta! Hol vagyon? Elküldém az titokval, akkoron se mondja, ha tudja! S áldottam vala Istenemet, mett nékem vala legkönnyebb az én hütemnek átala, mely nem disputál, hisz. Mondhattam, non est: Így rendelé az Örökkévaló, aki értelmet és szebad voluntást es adott vala, az hitemen bėjül, irgalmatos, nem prédestinálhatott a rosszra, s mondhatta erre Máté: Mit szólna rea Róma; mosolyoghata Dómine Válaszúti: Mű nékie sem hagyánk, Stéfánusz páteret; én bizony nyugodalmat találék ebben.

Anno Domini 1588 die 29-ik Kúsasszon havában rendelé az Úr prédicator Skaricza első disputatiós predicációját, a Mindenszentek templumának unitus parsában, sok, számos hivek, unitusok, reformáltak, és enyéim előtt, s

míg ő a Szentlelket hívá, én lebókolván a hideg kőbe verém fejemet: Quo vadis, Stephanus? Hová tart a te lelked, te semmitlen siculi, Frater Georgius maradéka, Erdelből futott nyomorú, ha nem tudsz hallhatót keáltani? S a szívem ezt verte a fülemnek: Higyjél, és szeress! Mi lészen tibelőletek magyariak, két urak, nimetek, terek szógái, ha osszátok az nyáját? Százakra ménő paterek, materek, doctorok futottak vala innét, s téged egyetlennek ideküldé az Ūr. Az unitusok es magyari feleid, s mondjon harcot, ki akar, szegezd nékie: Ęn hiszek, s légyen néked is idvességed hűtednek szerénte! Mett az a dominicanus zácsbéli mondhatta tenéked vizitátiókor, mételyes lennél, ő mene, s te Krisztusod képe maradál itten, meddig a sóhajod szárnyal!

Máté uram penig forgatá a Testamentumot, idézte Augustinust: Hiszek, hogy ismerjek; s bár lángola, mint Pál apostol, mit vethetett szembe, mett felezé a hűtet, evvel a Válaszuti sententiával: Tudni kell, hogy hihessünk?! Hiszen ezen Idvezítőnk szavakba nem foglalható istensége is csorbult – ami mindeneknek felette áll –, s unitus uramék még Erasmust es tanuul hívák az sententiák dolgában, penig az embernek es kétszeres.

A nap delelőre jára, mikoron Válaszúti felünkhöz indultunk lakomára, ahol már egész gyülekezet várakozott reánk. Deákok, magisterek, hitőknek szikláí, az enyéim, a Máté uram felei, s még egy sidó is, Solom, a pénzváltó. Mindahányan emberi indulatval hezzám, csak Domine Skaricza csipett könyökön: Kegyelmed se pápás immár? Métt ne? Mert nem szólal az rosszra. S ekkor én ezt mondam nékie: Aki túl akarja élni az üdőnek előtti halált, az ne es harangozzon üdőnek előtte, hanem higgyen abban, ami örökké él, s ami rendeltetett néki, nem csorbulhat az! Gyirgyó, Csík, megpeniglen Kászon rágja az sziklát, se papja, se pispeke, s lészen örökkön, mett hisz! Hát kigyelmet nem tud, ha tud es, csak hisz? Hiszem a hűtet, és tudom, hogy nincsen es az Ūristennek latinja, nimetje, taliánja, kiértis ehhez a néphez fenékvel fordulni tudnék! Őnmagomhoz tenném, önorcámnak változásait verném, s őnmagamnak felette tennék oratiot: Circumdederunt me, gemitus mortis dolores inferni... S akkoron Skaricza uram ottanhangya éngem, – penig magyarinak es első! –, Válaszuti Georgius penig Justinianus Augustus Psalteriumát hozta, hogy geregül, sidóul, arabusul, deákul, a káldeaiak nyelvén csemegézünk belőle, míg az terek esment módiba hozták Allahukat.

Die 30-ik Kisasszon havának, Urunk Krisztusunknak felszegezése napján szólott másodsor Máté uram, és sorolá bizonyítékait azon nyomon, ahol nem fészkelhet tudás, hijján az hűtnek. Három-é az három, ha nem hiszem? S haszontalan nyújtá nékie az Testamentumot Polgár Mester Domine Zabó Gergely, s a mű katolika parsunkról es Rácsai deák, bizon Domine Válaszuti szegheté az disputatiót: Causát nem nyújta kegyelmed az deitasnak mellette, így maradánk abbéli hűtünkben, amit eddig is hívénk!

Ęz utolsó estelen Rácsai János deák asztalát tisztelénk, vidámságos, testvéri szívvel. Még kántalánk es, mihez a Schola Maior borostyánra menendői adák az lantot. Csak akkor szorult el a szívem, mikoron Sebő deák cantioja következé:

Sirva vesziköl mast szegin Magyarország,
Mert tőle távozek hangosság, vigasság,
Belőle kikele sok fénős gazdagság,
Ęs fogságban esék egy néhány uraság.

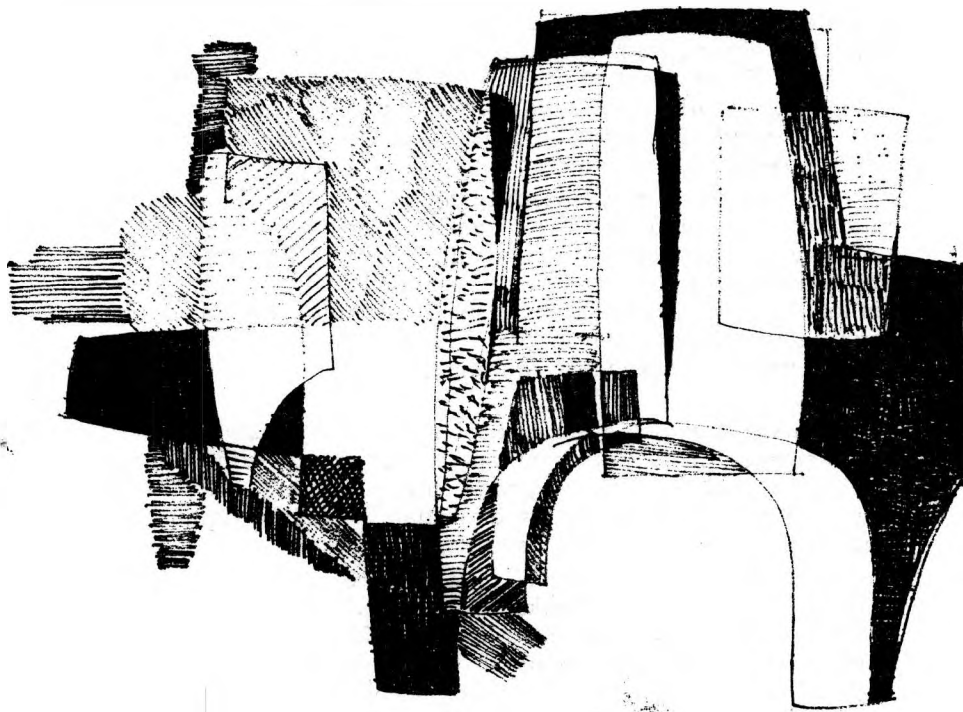
Hiszen ezen jóságos gazdám, Cardinális uram, György frater es könnyekre fakada, hallván, Terek Bálint uramért, és mindazon magyariakért, akiket enfelüknek kell feláldozniok, hogy a maradék holnapot éljen!

S ekkor odajöve hezzám Máté. Ne légy nehezteléssel, testvér – mondá –, mert félreesmertelek ez napok alatt! Atila kerály olta nem először – felelém –, adjuk az többihez! S úgy karolám, csokolám őt, ahogy elbocsátáskor az altár előtt szokás. Ő Válaszuti Georgiusnak adá tovább, s körbenjára szíveink rendjén, anélkül, hogy rebellealt volna ellene az fej.

Mindezeket históriába véve, a mái napon, anno 1588. die 31-ik, Kúsaszson havában, csupáncsak a búcsúvétel marada. Én búcsúztatám Máté uram Skariczát, imígyen: Religiómnak szerénte lefkünknek hona az menny, sorsomnak szerénte ez a megtöretet magyari pátria, legalább egymásnak szeretetében ne tépjük tovább! Vigye hát töretlenül! Mire fel szépszavas köszönetvel lévén, s áldván egymást Áronnak szavaival útrakele hűtes polgárainknak késeretében, engedelmet kérvén, ha rosszat szólt volna légyen.

S ekkoron Domine Válaszuti ezt mondá: Pater Istefán, az érette való jót, s az érette esett botlást es helyére teszi az Isten, ne busuljunk tehát. Miként az sidóknak napjait Babilonban, a fáraóknak országában, templomuk dülását, Jéruzsálemnek veszejtését élniök kellett vala, olyképpen münékünk es várat lehetséges nyernünk a reánkrott komor sorsunknak felette. Légyen tehát a te hűted, az én tudásom, és a meg nem születettek reménysége hidlásunk a mű népünknek jövendője felé!

S én csak ennyit felelék: Amen!

EGY ELFELEJTETT PÉCSI CSODAGYEREK

Csodagyerek, sőt, valódi nagy költő, ámbar tizennegyedik életévét alig betöltve, meghalt. A szomorúság, kétségbeesés, halálvágy, szenvedély ilyen hevű és erejű hangjára nem is tudok más példát, mint némelyik Beethoven-szonátát, a zeneszerző középső, pathetikus korszakából. S ez a forró halál-nosztalgia nem is szorult volna a korai öngyilkosság hitelesítő pecsétjére, a költő nyugodtan élhetett volna akár ötven vagy száz esztendeig, tragikuma akkor is ugyanolyan erejű és valóságú lenne, mint így, az otrombán pontos igazolással.

Karay Ilonka 1866 decemberében Aradon született; apját, Karay Nándor pénzügyi tisztviselőt, előbb Aradra, aztán Pécsre helyezték. Ilonka Pécsen nevelkedett, apácák elemi-iskolájában tanult – s apja forgópisztolyával szívenlőtte magát 1881. február 7-ikén. Az öngyilkosság oka elég világos: a szülők válása, az anya elköltözése, a hatvanhárom éves apa másodvirágzása egy ifjú Patzák Annával.

Halálakor a költő tizennégy éves múlt két hónappal. Ebben az életkorban a költészet csodagyerekei, Chatterton, Petőfi, Rimbaud, még éppen csak elkezdtek az írást, vagy még el se kezdték. Tehát Karay Ilonkát a korai bevezetés tragikus világrekordja – de ez komiszul profán megállapítás, még ha igaz is – egy élet korai összeomlását rekorddá minősíteni, egy dacos, vagy kényszerű halálba-menekülést megtapsolni.

Költeményei a múlt századvégi magyar szecesszió stílusjegyeit mutatják; jobban mondva, előlegezik. Mert hol volt még akkor Reviczky Gyula, Komjáthy Jenő. Ez a lány-gyermek még igazán élni se kezdett, máris megelőzte kortársait. Az se tagadható: tele van az akkor divatos melankólia sóhajtozásaival, könnyes vallomásaival, amiket ma már avatagnak érzünk; csakhogy önála a szokványos boldogtalankodáson mindig átüt a mély és valódi fájdalom.

Sajátságos és példátlan a „Szívem” című vers alap-motívuma: a vérkeringés, a még ki nem ontott eleven vér minden cseppje tükrözi az imádottat. A világirodalomban fel nem vetődött vadozatú motívum, öntudatlan és akaratlan lelemény, hatalmas aszociációs áram-térrel. Feledhetetlen.

És a „K...n Margitnak” írott verséről említsünk meg annyit: a vers címzettje Ilonka iskolai pad-szomszédja, Kelemen Margit, akinek testvére, vagy rokona Kelemen Aurora, Babits Mihály édesanyja. Így vonulnak emberi szándéktól függetlenül a sors számai, az ismeretlen elemista-lánytól a nagy és híres költőig.

Milyen volt Karay Ilonka? „Gyenge testalkatú, kicsiny ter-

metű lányka volt, szép arcvonásokkal, nagy sötét szemekkel, melyek fölött pillangószárny gyanánt elterült szemöldök fejezte ki az erélyt és határozottságot, mi jellemének alapját képezte. Szép magas homloka mély értelmet árult el." Így emlékszik rá *Fájlné Hentaller Mariska*, „A magyar írónőkről” írt könyvében (Budapest, 1889).

Mindössze ez a három verse maradt ránk – értékét tekintve mégis hiánytalan oeuvre. Szerzőjének holta után, a helyi szenzációt tovább fokozva, az egykori „Pécsi Figyelő” közölte s akaratlanul az utókorra hagyományozta. Testvérbátyja, Karay Lajos említi: „... birtokomban levő számos költői munkái a legszebb reményekre jogosíthattak...” Hogy az említett számos költői munka valamely hagyatékából előkerüljön, erre aligha van remény. De lehet, hogy ez a három költemény súlyosabb, mint a korai próbálkozások tömege.

Tovább fejlődött volna, ha életben marad? Lehetséges, de én inkább úgy vélem, hogy a sírba-sodró örvény hozott létre emberfölöttit (vagy legalábbis kislány-fölöttit) és csak-egyszerit. Talán többé nem érte volna el ezt a koncentrált feszültséget, enyhébb körülmények között. Vigasztaljuk magunkat azzal, hogy ha számkra teljes munkássága csak három elégia is: talán ez a java mindannak, amit írt, vagy később írhatott volna.

KARAY ILONA

K...N MARGITNAK

*Vedd a beírt fehér lapot
És gondold, hogy a ki írta,
Ki búcsúját hozzád küldve
Könnyeivel tele sírta:
Válni készülő szegény lelkem az!*

*Válni – válni az élettől,
Nevetséges könnyű dolog!
De válni tőlük, kikre oly
Mély érzelemmel gondolok:
Nagyon nehéz szegény lelkemnek az!*

*De jobb így! Ugy-e emlékem
Nem hagyja el szíveteket?
Hisz a ki a másvilágon
Sem tud feledni titeket,
Már messze elszállt szegény lelkem az!*

*Te köztük maradsz még soká,
Azok közt, kikben telled
A szívnek drága gyöngyeit,
És ki mosolylyal néz feléd:
Visszatekintő szegény lelkem az!*

*Ha hallod a szent igére
Nyílni az ismert ajkakat,
Gondold, hogy a ki visszazállt
Hallgatni újra azokat:
Nagyon szenvedő szegény lelkem az!*

*Gondold, hogy oldalad mellett
Az elhagyott hely nem üres;
Ki hosszú vándorlásiban
Pihenő helyet ott keres:
Nagyon kitáradt szegény lelkem az!*

*Ha vidám csevegés között,
Hirtelen elnémul az ajk,
Gondold, hogy a ki elnyomá
A borútlan, vig földi zajt:
Elröppenő szegény bús lelkem az!*

*Élj boldogul, gondolj reám,
Arra, ki messze költözött!
A ki szívednek üdvöt esd
Ott fenn az égiek között:
Már messze elszállt szegény lelkem az.*

SZÍVEM

*Lassan ég a lámpa, lángja nem lobogó,
Nem háborgatja most hosszú, fájó sóhaj.
Miért? Talán nincsen e dobogó szívben
Semmi hő érzelem, semmi ábránd, óhaj?*

*Van, tán több, mint máskor. Oh ha volna oly toll,
Mely le tudná írni a szív dobogását,
Akkor leírnám azt, mi most pihen és nem
Ingerli kitörve a láng lobogását.*

*Folyik a szív vére, hosszú keringésben
A testnek legkisebb részét is bejárja,
És vele megy folyton, melyet el nem hagyhat,
Forró érzelmeknek apadhatlan árja.*

*És minden kis cseppre vetődik egy sugár,
Mely azon megtörve, hogy visszaverődik,
A piros vércseppen egy tehér angyalnak
Imádattal festett arcza tükröződik.*

*Az érzelem folyam ez arczot kíséri,
Csak ezt fogja körül, csak ennek susogja:
„Imádlak! imádlak!” – És ez egyetlen szót
Néha olyan fájón, oly kinnal zokogja.*

*De bár örömmel vagy tájdalommal telve,
Híven kíséri és soha el nem hagyja,
Míg annak a folyton, keringő hő vérnek
Meg nem fagy e szívben az utolsó habja!*

VÁGY

*Szelid halál, boldog halál!
Meddig váratsz még magadra?
Meddig kell még bús óhajjal
Gondolnom szent nyugalmadra?*

*Mily jó lenne, ha már jönnél,
Ha már pihenhetnék ott lenn,
Nem tudva és nem érezve,
Mi történik itt felettem.*

*A kik mostan nem szeretnek,
Őszintén megkönnyeznének,
Szeretteim bús síromra
Koszorút tüggesztenének.*

*S ha rám gondol majd, ki mostan
Minden gondolatom tárgya,
Szelid lesz az emlékezés,
Olyan jó a sirnak ágya!*

*Kire egyszer szent homályát,
Csendes árnyát ráteríti,
Annak emlékét örökké
Fájó szeretet köríti.*

*Talán a kedves szemekből
Gördül majd egy könny utánam,
Mely lehető koporsóig,
Megédesítendi álmam . . .*

*Szelid halál, boldog halál!
Ne várass soká magadra!
Ne gondoljak még sokáig
Bús óhajjal nyugalmadra!*

Weöres Sándornak köszönhetjük, hogy Fáylné Hentaller Mariska könyvét lapozva, rábukkant Karay Ilona verseire, s az elfeledett költőnöt föltámasztásra méltónak ítélte.

A három bemutatott vers első közlését megtaláltuk a Pécsi Figyelő 1881. február 19-i számában. A korabeli sajtóból, Szinnyi könyvéből, a Baranya megyei Levéltár anyagából és a székesegyházi anyakönyvekből több adat előkerült, ezek egy részét Weöres Sándor bevezetője tartalmazza. Néhány továbbit azzal a céllal bocsátunk

közre, hogy olvasóink segítségét kérjük Karay Ilona esetleg még lappangó közölt verseinek és hagyatékának feltáráshoz.

Szinnyei József: Magyar Írók élete és munkái c. művének V. kötetében cikket találunk Karay Ilonáról, továbbá édesanyjáról és két nővéréről, valamint testvérébátyjáról, Karay Lajosról. Mindnyájan foglalkoztak irodalommal. Az adatokat 1896 körül Karay Lajos szolgáltatta Szinnyeinek. A Karay Ilonáról szóló cikkben ezt olvassuk: „nyolc költeményt a Pécsi Figyelő (1881.) és a Fünfkirchner Zeitung is közölt német fordításban egyeseket; a Pécs-Baranyai Hírlap (32. sz.) egyet...”

A nyolc költeményből a Pécsi Figyelőben csak a bemutatott hármat találtuk meg; ezeket vette át könyvébe Fájl né is. Eredménytelen maradt a Fünfkirchner Zeitung megfelelő évfolyamainak átnézése: a német fordítások nem kerültek elő. Ellenőrizetlen még a Pécs-Baranyai Hírlap 32. száma. Ennek a számnak Pécssett egyetlen példányát sem találtuk meg, sem a Levéltárban, sem könyvtárakban. Tudomásunk szerint az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményéből is hiányzik ez a szám. Pedig ebben valószínűleg megtalálható a negyedik nyomtatásban közölt Karay Ilonavers. Az 1882. január 4 és október 1 között hetenként kétszer, összesen 78 számban megjelent lapnak ugyanis Karay Lajos főmunkatársa volt.

Kevesebb a valószínűsége, de nem zárható ki a lehetőség, hogy hagyatéki anyagban megőrződtek Karay Ilona verseinek kéziratai, esetleg levelezése, fényképek és egyéb dokumentumok.

Karay Lajos, aki 1881-ben a három közölt vershez fűzött jegyzetében, majd 1896 körül Szinnyeinek is említi, hogy a „kötetke kézirat” birtokosa, 1883-ban elkerült Pécsről, s utolsó adatunk szerint 1892-ben a győri kir. ítélőtábla bírása volt. Tudjuk még, hogy Pécssett 1881. március 22-én Pál, 1882. március 5-én pedig István nevű fia született. Lemenőinek, örököseinek és hagyatékának sorsa azonban felderítetlen.

Karay Ilona édesanyja 1886-ban halt meg Kecskeméten. Nővérei közül Mária 1882-ben Nagl Józseffel kötött házasságot Pécssett, majd Keszthelyre költöztek. Anna, a másik nővér 1896-tól Szabó József postatiszt neje Pécssett. Hagyatékuk ismeretlen.

Felderítetlen Ilonka édesapjának, Karay Nándornak hagyatéka is. Anyakönyvi adatok szerint 1891-ben Pécssett kötött házasságot második feleségével, Paczák Annával, akivel valószínűleg már Ilonka halála idején együtt élt. A nagykárolyi eredetű Karay-család 1881-ben a Scitovszky tér 2-ben (ma István tér 4.) lakott – itt lett öngyilkos Ilonka –, később a Scitovszky tér 13-ba (ma István tér 13.) költöztek. Karay Nándor itt halt meg 1895-ben.

A Scitovszky tér 13. sz. ház Kelemen Gyula mérnöknek majd özvegyének tulajdona volt, s ebben élt haláláig lányuk, Kelemen Margit, Karay Ilona osztálytársnője, az első vers címzettje. Babits anyjával, Kelemen Aurórával való rokonsági kapcsolata teljesen tisztázott. Első unokatestvére volt. 1865. július 3-án született, s férjezetlenül halt meg 1925. június 18-án. Tüskés Tibor szíves közlése szerint Gyula nevű testvérenek leszármazottai Pécssett élnek. (A levéltári segítségért Szita Lászlónak és Bezerédy Győzőnek, a székesegyházi anyakönyvi adatokért Borsy Károlynak, a könyvészeti tájékoztatásért Surján Miklósnak mondunk köszönetet.)

Kérjük olvasóinkat, ha bármilyen adattal segíteni tudják Karay Ilona hagyatékának feltárást, értesítsék szerkesztőségünket. (A szerk.)

A „Sorsunk“ indulása*

Aligha tudok tiszta képet rajzolni lapunk történetéről. Huszonöt éve szünt meg a Sorsunk. E negyedszázad alatt egy percig sem kételkedtem, hogy amit tettünk, helyesen tettük, legalább szándékaink és a tökélyt nem ismerő emberi mérték szerint. Társaim, a szerkesztő gárda önzetlen, jutalmazatlan és fáradságos munkájára csodálattal, hálással és szeretettel emlékezem. Lovász Pál, Makay Gusztáv, Weöres Sándor, Csorba Győző, Bárdosi Németh János (ez a névsor bekapcsolódásuk időrendjét jelzi): mind írók, markáns egyéniségek, nézeteik nem egyezhettek mindenben, sőt olykor ellentétesek voltak, de alá tudták rendelni a vállalt célnak, a szerkesztés személytelen alapelveinek és legfőként a közérdeknek. Minden okuk megvan, hogy elégedetten tekintsenek vissza végzett munkájukra. Nem így nekem, szubjektív okokból; emlékeim egymásnak ellentmondók, nem igazolnak saját magam előtt; belső világom megint élére fordult akkor, sajátságosan összefonódott amaz idők retteneteivel, jártam az országot, gyalogszerrel, sok mindent láttam, sokat olvastam, és sok mindenről értesültem, amit nem verhettem dobra. Sok céloom meghiúsult vagy meg kellett torpannom valóra váltásuk előtt; vállalkozásokba fogtam, melyekről négy fal között sem ejthettem szót, nehogy bajba sodorjak másokat, sőt éppen a lapot. Ezt pedig fenn kellett tartani mindenképpen, minden akadály ellenére, tiszta célok, jogosult érdekek, nem vitatható szükségességek követelték. Megkísérlem sorra venni mindezt.

*

A lapindítás eszméje korántsem volt nóvum Pécssett. Egy évvel a szerb megszállás után, 1924-ben Sásdi Sándor már nyomtatta az Új Írásokat. Mikor pedig, ugyanez év szeptemberében, leléptem a vonatról, Nagyfalusi Jenő a Symposion munkatervével fogadott. Az egyetemi ifjakról akár ne is szóljunk, köztűnet, úgyszólván élettani jelenség a kezdő írók lapalapítási viszketege: a teret nem lelő közlésvágy szüli. Így születtek az 1–2–3 számot megérő lapocskák, a Dunántúli Helikon, az Akadémia, a Jogász és a magzatállapotában kimúlt Ötöröny. Még a gimnazistáknak is volt lapjuk, és nem is rossz. Aztán a professzorok tudományos igényű folyóiratai: Thienemann Tivadar Minervája, a Koltay-Kastner Jenő, majd Halasy Nagy József szerkesztette Pannónia, Kerényi Károly és Koszó János mozgékonyabb lapja, a Műhely s ennek függeléke, a Munka, a Pécsi Pedagógusok Körének közlönye. A Janus Pannónius Társaság megalakulása (1931) óta folyvást ébren tartotta a szándékot és az eszmét; Lovász Pál írja visszaemlékezéseiben: „Kezdetből fogva dédelgetett gondolat volt a Dunántúl tájáról hangzó lap életre hívása. Surányi Miklós sugárzó arccal néha hajnalokig beszélt ennek jelentőségéről is. A lap hiánya egyre jobban érezte hatását.”

* Részlet a *Pergő évek* c. önéletrajzi műből.

Csupán ez a néhány szó is élesen mutatja, hogy a felsorolt próbálkozások, tudományművelő lapok és a fel nem sorolt antológiák, évkönyvek együttvéve mind ellátatlan hagytak egy eleven, egyetemes igényt, közszükségletet, amit csak az irodalmi és művészeti életet megteremtő szerv és kritikai szemle elégíthet ki. Ez az igény és a kielégítésre készen álló erőhalmaz, mint valami láthatatlan, páratelt felhő lebegett szellemi életünk égboltján, kedvező légmozdulásra várva, hogy kicsurranjon belőle az áldás. A csordításhoz, persze, szellemi igényeken és energiákon kívül anyagi erők mozdulása is szükséges, ám az az emberfajta, amely e nemes célra áldozni akart vagy tudott volna: az előfizető hiányzott az ország demográfiai összetételéből. A Nyugatnak dicsősége tetőfokán, Osvát idejében 600 (hatszáz) előfizetője volt; Hatvany Lajos és főként Fenyő Miksa tartotta lábon, utóbbi a maga zsebéből-e vagy a GYOSZ jóvoltából, nem tudom. Ha ez volt a helyzet élenjáró, valóban szerves funkciót végző lapunknál, milyen lehetett és lehet a többinél? Körülnéztem alaposan, s láttam, ami különben sosem volt titok: az igényesebb folyóiratok semmikor sem bizonyulnak jó üzletnek; rendszeren nagyobb intézmények, érdekcsoportok, kiadóvállalatok állnak mögöttük, s ezek működésének csak egyik ága a lapkiadás. Az üzleti hasznosság megáll a képes újságok, magazinok, társasági és családi lapok felső határánál. De miféle intézmény vagy érdekcsoport állítható a Janus Pannonius vagyis egy vidéki egyesület mögé? A magam tapasztalatai és megfigyelései, amiket nem célzat nélkül teregettem ki oly szélesen (v. ö. Új Írások, Symposion, Pandora, Szintézis, Hid, Forrás, Kalangya, Vajdasági Írás), szigorúan meggyőztek róla, hogy az előfizetőt, mint lapfenntartó elemet, ki kell hagyni a számításból. De strigis quae non sunt... Amíg biztosítva nincs a nyomdászámra és a minimális írói díjak folyamatos fedezete, addig lehet, sőt kell is hajnalokig lelkesedni, de más-egyében a fejet törni hiábavaló. Tamás voltam tehát minden tervezgetéssel, reménykedéssel szemben, de kételyeimet mélyen elhallgattam. A lelkesedés is energia, hadd gyűljön.

Azonban számításba vettem, hogy ha egy irodalmi társaság működését – a meglévő keretek közt – fölerősíteni, eredményeit gyarapítani akarja, első-sorban gárdáját kell jól megszerveznie és érdekeltté tennie. A Janus tíz év alatt szembeszökő, szokatlan sikereket aratott, kitüntetések, díjakat nyert, túlzás nélkül az élvonalba nyomult, a Dunántúl reprezentatív egyesületévé fejlődött, s új irodalmi gócponttá tette a várost. De közben felnövekedett egy új írónemzedék is, új mondanivalókkal, saját hivatástudattal, tagjai közül nem egy irányító, vezető szerepre tett szert. Itt volt az ideje, hogy a Társaság a dunántúliakat beszeresse gárdájába, erősödjék általuk, fémjelezze tehetségüket, szélesítse útjukat a nyilvánosság felé, és – hogy hasonlatomnál maradjak – növelje a láthatatlan felhő páratartalmát és villamos feszültségét.

Nevethetett rajtam, aki akart, hasznát láttam a nagy csörtetésnek a bozótban, ismertem minden bokrát, tudtam, ki-mi lappang benne, vagy ugrott ki belőle. Hiánytalan jegyzékbe foglaltam a dunántúliakat, megvallom, magam is megdöbbenem sokaságuk láttán. Kipipáltam, akiknek tagul-kérését mellőzhetetlennek tartottam, ha majd sor kerül rá. Hogyan-hogysem, ma is megvan a lista s rajta pipás névsor: Bárdosi Németh János, Csorba Győző, Csuka Zoltán, Holler-Bajcsa András, Illyés Gyula, Jankovich Ferenc, Kardos Tibor, Keresztúry Dezső, Kodolányi János, Kolozsvári Grandpierre Emil, Makay Gusztáv, Németh László, Pável Ágoston, Takáts Gyula, Tatay Sándor, Weöres Sándor. – Amikor sor került rá: az 1941. szeptemberi közgyűlésen

„tagul választattak” mind; addigra rég keresztül mentek javaslataim, másokéval együtt.

*

Am eladdig még sok mindenem kellett átlábolnunk. Az utolsó 30-as éveket irtuk, megint egyszer fölbolydult a világ, de úgy tetszett, soha olyan vadul, mint most. Ültem csendes könyvtári szobámban, és úsztam a megdagadt betűáradaton. Még semlegesek voltunk, ömlöttek a könyvek, folyóiratok, hírlapok mindenfelől, a felzaklatott Európa országaiból, sőt tengeren túlról, tele vészes aktualitással, lelepező igazmondással, hazug propagandával, hengegő mellveréssel és ijedező találgatással. Ami a könyvtárba érkezett, egytől-egyig átment kezemen; a professzorok avatott tájékozottsággal gyarapították tanzsékeik (történelmi, politikai, szociológiai, jogi stb.) gyűjteményét; időnként végigportyáztam rajtuk (a polihisztor Krisztics professzoré volt a leggazdagabb). Folyószámlám volt két könyvesboltban, amire telt, meghozattam, amire nem telt, lehetőleg meghozattam a könyvtárral.

De volt némi gyakorlatom a „kortárs” mesterségében, tudtam, a nyomtatott betű nem elég, s kiépittem a magam kised intelligence service-ét: Eric Stokes barátom Londonból tudósított Göring légiháborújának „sikereiről” és a blokádról („a tengerpartot lelőtt német repülőgépek roncsai szegélyezik, élelem van bőven, plenty of food”); tölem hazai híreket kért és Lajos Iván Pécsent, 1939-ben megjelent „Szürke könyv”-ének egy példányát, melyben kifejtette, hogy a küszöbön álló háború német vereséggel fog végződni; ez a könyv akkor világsikert aratott, a legtöbb európai nyelvre lefordították. Pappenheim Alex a Németországban és a lengyel háborúban történekről közölt olykor érdekes, olykor iszonyú adatokat. Vajda Árpád, volt iskolatársam, rendőr őrnagy, a pesti főkapitányságon szerzett értesüléseit továbbította, ifj. Birkás Géza a miniszterelnökségen „teljesített szolgálatot”, barátilag számomra is, később a Sorsunk nagy hasznára. Mennél jobban szélesedett látóhatárom, annál inkább feketült.

Róttam a Dunántúl útjait, gyalogszerrel, hátizsákkal. Egyszer, Mohácsról Szekcső felé menet, a tűző napon, szembejön velem egy kopottasan öltözött fiatalember, meztláb, cipőit kezében viszi, kimélet okából. Mintegy magától értetődően hozzámlép és megszólít. Mondom: „Bin leider völlig taub,” s továbbmegyek. Tudtam ugyanis, hogy birodalmi német az ipse, és valóban sajnáltam, hogy nem beszélhetek vele, érdekes lett volna. – Más. Megint kutyagolok, ezúttal Siklósról Villány, Vókány satöbbi irányában; egy parasztszeker utolér, sváb atyafi és két asszony ül rajta; az atyafi megállítja lovait, barátságos mosollyal maga mellé invitál. Elhárítottam, nem óhajtottam a „Schwäbische Türkei” falvain átkucsírozni, mint a horogkereszt szálláscsinálója. Mert annak néztek volna, magától értetődik. Akkoriban már sűrűn járták a Dunántúlt, sőt az egész országot a Harmadik Birodalom politikai wandervogelei, földerítették a terepet és szervezték a néptársakat. A müncheni, 1930-ban alapított Südost-Institut irányította a mozgalmat, kiküldötteit Hitler is fogadta: Önök honfoglalók, ellenséges földre mennek, el kell viselniük, ami evvel jár. Mi meg fogjuk tagadni önöket, de a német néptől megkapják, ami a hősokeket megilleti. – Odahaza beszolgáltatták a gyűjtött adatokat, sokan könyvet irtak tapasztalataikról. Néhányat megszereztem, egyiknek ez volt a címe: „Törökország (igy!). Schwäbische Türkeinek hívták Magyarország török alól fölszabadított és németekkel betelepített déli részeit.

de ez a név nálunk sosem terjedt el, jobban mondva ismeretlen maradt, csak a birodalmi németek használták. A szerző ezt nem tudta, lefordította magyarra, vélve, hogy ezzel helyi színezetet, couleur locale-t ad művének. Záradékul: megkaptam a Münchenben kiadott „Hitlers Traum” című térkép fotográfiáját is, mely a leendő Harmadik Birodalmat ábrázolta, határain belül az Ostmarkkal, azaz a Dunántúllal. Ennyi nagyjából az anyag, amit előkészületül összegyűjtöttem egy esetleges pécsi folyóirat munkatervének részeként, ha ugyan sikerül megvalósítani.

*

Kételyeimet kikezdte az aggodalom. Történelmi analógiák kovályogtak fejemben; a magyar föld a török kiverése óta nem volt idegen hódító hatalmak csatatere, Rákóczi, Kossuth (sőt már előttük Bocskay és Bethlen) az ország „fölkent”, de alkotmányszegő királyai ellen háborúztak. Nem kellett sokáig kutatnom: Zrínyi! Az ő idejében sodródott hasonló helyzetbe a magyarság, ő került szembe egyszerre a külső, idegen hódítóval és a belső ellenséggel, saját királya „practicáival”, saját népe lesüllyedésével, széthúzásával. Éppen akkoriban vettem át munkáit, s írtam róla a katonaköltők sorában (1939): a Tábori kis tracta, a Vitéz hadnagy, a Mátyás király életéről való elmélkedések, a Török áfium minden sora vívódás és mindegyikből kiált, hogy bármilyen jól ismeri vezetőinek bűneit a nép, bármilyen mélyre hanyatlott a nemzet, Zrínyit a végveszély peremén sem hagyta el az erős lelkek bizakodása: „Csak jobbitsuk meg magunkat, szabjunk más rendet dolgainknak, tegyük régi helyére és méltóságára militarem disciplinam (a katonai fegyelmet): *egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók.*” Híres jeligeje sem mond kevesebbet: „Sors bona, nihil aliud”, csak jósors, jószerencse kell, semmi más. Igen, de csak a bátraké a szerencse, és a bátor az, aki maga veszi kezébe sorsát. Ettől a bátorságtól függ a *sorsunk*, és mindegy, hogy mi, kis emberkék, csepp vagyunk a nép tengerében, gyarló erőnk csak egy szalmaszálal tud mozdítani, azt a szalmaszálal a hódító hadak útjába kell hajítanunk. És van belső erőnk is, hevíteni kell, és szítani az ellenállás tüzét.

Volt tehát vezércsillagom, nem kis fényű, útmutatónak, tanácsa parancsnak, kitűzhető kis és nagy ember elé, az egész nemzet elé egyaránt. „Csak jobbitsuk meg magunkat”, azaz magatartást kell választanunk, a helyes ügy mellé állnunk, nem kétséges, melyik az, és vállalunk, ami vele jár. „Szabjunk más rendet dolgainknak”, ezt követeli minden tisztességesen gondolkodó, népe sorsán aggódó ember az országban. És biznunk kell magunkban, hogy végbe tudjuk vinni, elvégre bukásokon és buktatókon, hódításokon és hódoltatásokon át fenn tudtuk tartani magunkat és szuverénitásunkat a népek csatájában: ha különbek nem is, de „egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók”. A németnél sem!

Ettől fogva bensőmben, eszmeileg és érzelmileg, teljes hévvel helyeselttem a lapindítás gondolatát. Ha egyszer írók vagyunk, hogyan jobbitsuk meg magunkat, hogyan mutassuk meg, hogy kellő magatartást választottunk és az igaz ügy mellé álltunk; hogyan fejtsük ki, mi az igaz ügy és miféle új rendet akarunk szabni dolgainknak, ha nem írásban? A dobogón egyszerre öt-hat író fér el és öt-hatszáz emberhez szólhat, s ez szép dolog. De a lapban száz író is elfér, ezreknek írhat, és ha magvas a szava, maradandóan: scripta manent. Mindez igaz, mégis hallgattam, mert nem láttam semmi módját, hogyan teremthetné elő a Janus Pannonius Társaság a lapfenntartás anyagi fede-

zetét? Folyamatosan és tartósan. Nincs költségesebb és rosszabb üzlet az altruista lap- és könyvkiadásnál, házhoz szállított deficit, 90% ráfizetés akkor is, ha sikerül előfizetőket toborozni. De ez már végeredmény, cél, úgyszólván győzelem. A hadjáratot sokkal messzebből kell előkészíteni és indítani. Első menet: ki nem apadó pénzforrás fakasztása valamely közsiklából. Második: a vezérkar, vagyis a Társaság megszervezése: igazgató tanács (felügyelő bizottság), tisztikar, szerkesztő-garnitúra stb. Harmadik: a tagok szaporítása jónévű, tevékeny s persze színvonalat jelző írőkkel. Negyedik: a munkaterv kidolgozása, irányzat, célok; munkatársak biztosítása. Ötödik: a pénzügyek rendezése, kezelése, nyomda, terjesztés, hírverés, írói díjak, adók. Ezek után, ha nem jön közbe semmi (de mindig közbejön valami), hatodik: mehet az első szám anyaga a nyomdába.

Sok tapasztalat szüredéke volt ez a haditerv, és hiába keserves tapasztalatoké: a vén csataló meghallotta a trombitaszót és fölnyerítve sorakozott. Megindult bennem a folyamat, gondolatban kidolgoztam a munkatervet, de az igazat megvallva, nem kellett sokat törni fejemet, szinte önkéntelenül kialakult „lelki szemeim” előtt a tennivalók menetrendje. Csak úgy per hypothesis, mégis szerfölött ágazatos anyagot rendszerezőn, hogy lehetőleg minden téma helyet, minden kérdés választ, minden probléma legalább elvi megoldást találjon benne. De persze nem talált benne megoldást a legfőbb gyakorlati kérdés; a nervus rerum előteremtése.

A feladat második számú Akhillész-sarka volt, hogy vidéki lapot kellett indítanunk, mi több fenntartanunk. Mi még több, tájlapot, azaz céltudatosan és szervezeten kidomborítanunk dunántúli jellegét. A féltucatnyi kísérlet, amiben eladdig részt vettem, nemzedéki próbálkozás volt, a meglévő lapok pedig – a szombathelyi Írott Kő kivételével – többé-kevésbé helyi jellegűek. Sokat töprengtem ezen, s végül, az előkészületek során memorandumba foglaltam, megtárgyaltam Lovással és Makayval, s a vezetőség egyik ülésén felolvastam. Az írás ma már elveszett, de másfél évvel utóbb még megvolt, elővettem, átdolgoztam, és a Sorsunk 1942. szeptemberi számában közzétettem. Alkalmat rá az a hír adott, hogy a Vajdaság, illetve az akkor visszacsatolt Bácska folyóiratát, a Zomborban megjelenő Kalangyát a fenntartó kultúr-egyesület megszünteti, mert ráfizet. A Kalangya akkor 11-ik évfolyamában járt, kezdettől fogva kapcsolatomban volt vele (Csuka Zoltán szerkesztette), megszüntetését szubjektíve is nagyon sajnálatosnak éreztem. Ismét összefoglaltam tehát, mit tartok egy vidéki, helyesebben tájlap (regionális folyóirat) feladatának. Cikkemben tapasztalatokra és eredményekre támaszkodhattam; a gyakorlat igazolta, hogy a terv életképes, a menetrend iránya reális.

Elsődleges céлом az erők összefogása volt. A fejemben koválygó történelmi analógiák közül Thököly jeligéjét szemeltem ki: „Sok jó embert egy kalap alá hoz a veszedelem.” Pusztán szépirodalmi lapokra vidéken aligha van szükség. A vidéki lap fő feladata, hogy az irányzatokat összebékítse, egy kalap alá hozza, ezúttal a népit és az urbánust; egyengesse a tehetségesek útját az országos érvényesülés felé, juttassa nyomdafestékhez a rejtőzködőket, előre törni nem tudókat, végül tartsa számon, kösse szellemi szálakkal szülőföldjükhöz kiváló szülőtteit. És persze szép, hasznos munkát végez, ha irodalmunk valódi nagyjait bemutatja olvasóinak. De a vidéki lapnak elsősorban a közművelődés fejlesztésére kell összefognia erőit, szűkebb hazája kulturális kérdéseit feldolgoznia.

Am ez is csak tennivalói egyik fele. Ahogyan minden táj szervesen kapcsolódik az ország vérkeringésébe, a regionális lap sem húzódhat láthatára mögé. Az összekapcsolódást, a többi tájhoz való viszonyát éppúgy figyelnie kell, mint saját külön életét, s ezáltal élénkítenie a külön vérkeringést. Elemi mulasztást követ el az a vidéki lap, mely nem érintkezik tervszerűen és szervezeten a többi régió középpontjaival, s azok munkáit nem vonja a maga munkájába.

Ez a program aztán eleve megszabja a lap főirányát: a közösségi szellemet kell ápolnia, nem szegődhetik megosztó érdekek és kérdések szolgáltatába. A szektárius, felekezeti, pártpolitikai ügyeket ne tűrje meg lapjain; viszont elvi álláspontja legyen határozott, történelmi, társadalmi, népi és morális látóköre tágas. Eleve szembekerül az egyénkultusz (individualizmus), a szűkkörű, rövidlátó érdekszolgálat, a formai esztétizmus elveivel és gyakorlatával, s általában az aszociális és amorális életfelfogás megnyilatkozásaival. Kivált a történelmi és népi művelődés terén várja sok tennivaló, nemcsak vidéki helyzete és többirányúsága miatt, hanem azért is, mert a mait* megelőző korszak ezeket elhanyagolta, úgyszólván kitörölte műveltsége szinképeiből.

Mindezek miatt a közönséghez való viszonya is más, mint az országos és különösen a szépirodalmi lapoké. Ezek írói nagyjából egymásnak, mindenestre a szellemi-irodalmi élet beavatottjainak írnak; olvasótáboruk világnézeti megoszlás szerint tagolódik, magában véve mindegyiké egyenmű és nagyrészt az értelmiség egy vékony rétegéből toborzódik. A vidéki lap közönsége ezzel szemben a legvegyesebb, falusi tanító, egyetemi tanár, iparos, önművelő paraszt, fizikai munkás, miniszter: minden olvasó-fajta előfordul benne, és pedig nem szórványszerűen, hanem komoly százalékarányban. Ennélfogva a szellemi irányítást is sok forrásból kapják, észjárásuk, gondolkodásmódjuk ahány, annyiféle. A lap tehát nem szólhat a beavatottság hangján, inkább az eleven szakszerűsége kell törekednie. Azaz jórészt saját írógárdára van szüksége. Ennek összegyűjtése, kiszűrése és megszervezése szép, de nem könnyű feladat, sok önfeláldozással jár, s csak hosszú idő alatt hozhat eredményt.

Nem kétséges, hogy minderre a munkára szükség van, egy ország sem nélkülözheti a vidéki, a regionális művelődés szerveit. Nem kétséges az sem, hogy a közönség kulturális érdeklődése csekély, még távol áll attól, hogy fölismerje és önszántából támogassa. Emiatt a vidéki lap helyzete összehasonlíthatatlanul nehezebb az országosakénál. Emezek többnyire egy-egy vállalat, intézmény, szervezet szülőttei, míg a vidéki maga kell, szülőit megteremtse. (Itt felsoroltam azokat a módszereket és eredményeket, amikkel Fischer Béla alispán, Esztergár Lajos polgármester és Lovász Pál, a Sorsunk anyagi egzisztenciáját biztosította: közületek és vállalatok állandó támogatása, közvetett adóztatás stb. Így például Esztergár megadóztatta a mozi-vállalatokat: minden eladott jegy árából néhány fillért a Takarékpénztárba kellett fizetniük a Sorsunk javára.)

De ha a lap vagy a fenntartó egyesület valamely el nem képzelhető szerepcse folytán tőkét gyűjthetne, akkor a kulturális munka más ágaira kellene működését kiterjesztenie. Így például altruista könyvkiadót létesíteni, mely közhasznú és irodalmi műveket jelentet meg. Ez csak álom, de jelzi a hiva-

* Értsd: az akkorit; ti, ezt a munkaterv-vázlatot 1942-ben írtam és közöltem.

tást... A Janus mindenesetre, szerény erőihez képest, megvalósította ezt az álmod. – Eddig a régi cikk.

Surányi Miklós vidéki megmozdulásoktól, kulturális, irodalmi társaságok működésétől várta a közszellem megújulását. Ezt utópiának tartottam, ilyen arányú fordulatok-folyamatok elindításához történelmi erők feltörése kell. Most hozzátehetem: még egy folyóirat megindításához is az kellett akkoriban. Mindenesetre független, altruista lapéhoz. A német fasizmus erőfeszítéseit láttuk, minket illető terveit ismertük. Terjeszkedése előtt németbarát kormányzatunk Pécsen nyitott kaput: 1941-ben megszüntette az egyetem bölcsészeti karát, a leendő német fakultás előkészítéséül német középiskolát állított fel, a Székő-völgy egy tágas villájában kollégiumot rendezett be. A „bundista” tanulók furcsa, sűrű menetalakulatba tömörülve – „die Reihen fest geschlossen” – közlekedtek a gimnázium és a kollégium közt; egyszer – láttam – a Széchenyi téren a magyar diákok gúnyolták, nevettek őket, vezetőjük hátrafordult s harsányan kiáltotta (magyarul): „Csak hagyjátok, hadd röhögjenek, tíz év múlva majd a kezeteiket csókolják.”

Ezekon kívül kormányunk támogatta vagy engedte német kultúregyesületek létesítését, a Volksbund szervezkedését stb. Ami helyeslendő lett volna, ha ezek a mozgalmak nem a Dunántúl elszakítását készítik elő. A Volksbund hivatalos lapja, a Deutsche Zeitung vezércikkben kifejtette, hogy Pécs (Fünfkirchen) eljétől fogva német város volt, német szorgalom virágoztatta föl, német tehetség nevelte kultúráját; a magyarok mindezt elorozták: gonosz álmom, ami most van, legyen úgy, mint mindig volt. A hódító akaratnak és erőnek ezek a leplezetlen megnyilatkozásai fölráztak minden jóra való pécsi embert.

Köztük Makay Gusztávot. Pécs tüke-ivadék, két esztendeje az egyetemi gyakorló gimnázium jelölt-vezető tanára volt, a Janus tagja, esszéista-kritikus, később tankönyvíró, közönséget vonzó, remek előadó, választékos ízlésű és modorú esztéta. Mi sem természetesebb, hogy a helyi írók közt forgolódva, „szenvedélyes vágy támadt benne: fölvirágoztatni Pécs irodalmi életét” –, mint visszaemlékezéseiben írta. Emellett gyomra mélyéből utálta a fasizmust. Gyakran búslakodtunk duóban a hon és az irodalom állapotán, s egyszer azon tűnődve, hogy a bölcsészlet megszüntetésével a Minerva elköltözik, a Pannonia pedig a természettudományok művelésére tér át, kibuggyant belőle a „szenvedélyes vágy”: ebbe a vakuumba kellene beugrani! Belőlem viszont a szépség buggyant ki: Igen, csak hogy a Janus zsebében is vakuum honol, legelőször azt kellene betölteni, de hogyan? Erre egyikünk se tudott kádeneciát. Aztán ráeszedtem saját gondolatomra: hát hiszen ha történelmi erő kell, benne vagyunk a sodrában, megindult a fasizmus támadása, kapukat nyit s éppen szeretett városunkban, sőt falaink közt tanyázik. Kételynek helye nincs, mindegy, hogy kis emberkéik vagyunk, szalmaszál a fegyverünk, sorakozót kell fűjni, lássuk, hányan vagyunk. Hagyományos dialektikámmal tüstént az ellenkező végletbe röppentem, s a föltételes módot fölszólítóvá változtattam át: Kellene? Kell! Ketten máris vagyunk, a harmadik bajtárs magától adódik: Lovász Pali. Persze, előtte sem volt ismeretlen az eszme, ennél fogva haladéktalanul rajthoz álltunk.

Nem aprózom a Sorsunk megszületésének krónikáját, számos részletre nem emlékszem már, másokban nem volt szerepem. Így mindjárt a döntő műveletben, a pénzügyi vakuum betöltésében. Fischer Bélának, mindnyájunk Béla bácsijának támadt az a honmentő eszméje, hogy miután közérdekről van

szó, a közületeket kell megadóztatni. A társaság átszervezését végrehajtó, 1941. szeptember 27-én tartott közgyűlés jegyzőkönyvéből idézek néhány sort: „Surányi Miklós, majd Tolnai Vilmos után valamennyi ülésen ő töltötte be az elnöki tisztet s ő vezette a Társaság ügyeit. (...) Újabb nagy érdemeket a Társaság 'Sorsunk' című folyóiratának megindításával szerzett. (...) A folyóirat anyagi és erkölcsi függetlenségének biztosítására önfeláldozó fáradozással több közület állandó támogatását szerezte meg. A Janus Pannonius Társaság 1941. szeptember 27-én tartott közgyűlésén Fischer Bélát egyhangú határozattal elnökévé választotta.” – Kristálytisztta jellem volt, minden kulturális ügynek tevékeny, emelkedett szellemű és nagy tekintélyű pártfogója, a közjólétet előmozdító munkásságáról nem is szólva. A vármegye támogatását személye egymagában biztosította, és könnyű volt megnyernie a város szociális érzékű polgármestere, Esztergár Lajos közreműködését, ki nemcsak a város anyagi hozzájárulását szavaztatta meg, hanem a rászoruló íróknak, állások nyújtásával, valóságos protektora lett. Ugyancsak Fischer Béla szerezte meg a Pécsi Takarékpénztár, több mecénás és végül a kultuszminisztérium pénzbeli segélyét. Hanem a munka dandárát, az üzembe helyezést Lovász Pali bonyolította le; szaladgált, tárgyalt, telefonált, levelezett; csupán nekem száznál több levelet írt.

Biztosítva lévén a pénzalap, elő kellett rukkolnom in petto hordozott munkatervemmel. Nem törhettem ajtóstul a házba, sok ember sokféle felfogásával kellett számot vetnem. Tudtam, hogy az igazgató-tanácsba a közélet jelentős szektorainak vezetőit, protokolláris személyiségeket kell majd beválasztani, sokszínű társaságot. A szűkebb vezérkar tagjai viszont nem aggasztottak, ellenkezőleg: a Társaság tíz év alatt nemcsak munka- és hatáskörét, hanem látóhatárát is jócskán kitágította. Igen nagy öröömre szolgált, hogy az 1941-ben választott tisztikar összetétele megegyezett az én elgondolásommal. Elnök: Fischer Béla, társelnökök: Birkás Géza és Kodolányi János, alelnökök Linder Ernő és V. N., főtitkár Lovász Pál, titkárok Makay Gusztáv és Weöres Sándor, pénztáros Csorba Győző, ellenőr Gosztonyi Gyula. A fiatalok alkották egyúttal a Sorsunk szerkesztő gárdáját, mely 1943-ban Bárdosi Németh Jánossal egészült ki. Közreműködésüket Esztergár Lajos polgármester tette lehetővé: állást adott nekik; Weörest a városi könyvtár felállításával és vezetésével bízta meg, Csorbát és Bajcsát a városi közigazgatásban helyezte el, Bárdosi Németh Jánost pedig a számvevőség státusába, majd élére állította. Szerettük volna még Pécsre hozni Takáts Gyulát Kaposvárról és Jankovich Ferencet Pestről, jöttek is volna szívesen, de tanáreberek voltak, s a minisztérium nem mozdult olyan könnyen, mint a városháza; kívülük még Tatay Sándort, ő azonban addigra egzisztenciát teremtett magának: antikváriumot nyitott a budai várban.

Mikor aztán láttam, hogy az ellenállás programját mindenki helyesli, s a vezérkar eleve a Társaság feladatául tüzi ki, előálltam a Sorsunk címmel és a Zrínyitől vett jeligével. (Eladdig ideiglenesen Pécsi Szemle néven emlegettük a lapot.) Ezt a programot természetesen nem lehetett kikürtölni, sőt a vezetőségen belül is bizalmi ügy maradt: lássa a szerkesztő, mit s hogyan tud megvalósítani belőle. Direktívákat nem kaptam, viszont én sem jelentettem be, kikkel lépek kapcsolatba, mint puhatolom, mit lehetne tenni, s végül hogyan sikerült e kényes témával foglalkozó írásokat a lapban közreadni. Minthogy – mondom – a tervet nyilvánosan meghirdetni nem lehetett, és mert munkálása személyes vállalásom és feladatomból volt, itt számolok be róla,

hogyan iparkodtunk néhányan szítani a helytállás, az ellenállás hevét. Soha egy pillanatig sem képzeltem, hogy a történelem menetét folyóirat-cikkekkkel meg lehet változtatni, de magatartásról volt szó, egy eszme ébrentartásáról, a nép szolgálatáról.

*

László Lajos a 60-as években könyvet írt a Sorsunkról, 1966-ban adta ki Pécs város Tanácsa, s egyik ismertetője, a Dunántúli Napló kritikusa, többek közt ezeket írta: „László Lajos tanulmánya érdekesen emeli ki a folyóirat „magyarságmentési” munkáját. A folyóirat köré tömörült különböző írói csoportosulások talán csak egy valamiben, a németellenesség jegyében találkoztak egymással. Igen jelentősek e téren Várkonyi Nándornak és Zsolt Zsigmondnak ilyen vonatkozású cikkei. Azért is különös fontosságú ez, mert a baranyai németellenes mozgalom összefogott történeti értékelése – tudomásunk szerint – még nem történt meg. (. . .) Így ahhoz e tanulmány is sok adatot nyújthat. Azt is érdekes lenne megvizsgálni, hogy amíg a haladó gondolkodású lapokat betiltották, addig a Sorsunk fennmaradása németellenessége ellenére is, miért történhetett meg.”

Erre akarok rátérni. Főként Kodolányi Jánostól, a magyar sorsproblémák és a német kérdés nagy harcosától vártam bátor hangú irányító cikkeket, s már az első számba kértem tőle „indítót” vagy tetszése szerint bármit, hiszen pusztán személye is programot jelentett, de elhárította. Csak később adta át Kelet népe című, székfoglalóul felolvasott tanulmányát, s ezt a harmadik szám élén közöltem. Több szerencsém volt ifj. Birkás Gézával; a miniszterelnökségen dolgozott, jól ismertem, már a készülődés idején érintkeztem vele, s így erősen érdekelte a lap ügye, kivált „magyarságmentő” és németellenes tendenciája, mellyel – mondhatnám – hevesen egyetértett. Első esztendőnk végén, 1941 decemberében máris küldött egy alapos, szókimondó írást, A dunántúli német kérdés címmel, Kuti Balázs álnéven. Nyomban kiszedtettem, de a helybeli cenzorok törölték. Elküldtem neki a kefelevonatot, s kértem, tegyen valamit, ha lehet. Postafordultával visszajött a kefe, a külügyminisztérium bélyegzőjével: „Csatoltan küldöm a külügy sajtóosztálya által jóváhagyott cikket – írta. – Rendkívül röstelltem, hogy ennyi kellemetlenséget okoztam nektek a dologgal. . . Egy-két erősebb kifejezést megváltoztattam.” (1942. jan. 12.) A lebélyegzett szedést bemutattam a cenzoroknak; meglepődve szemlélték: „Ah, nagyon érdekes! Szabad lesz visszakérnünk a megjelenés után?” Önigazolásként kérték. A februári számban kihoztam a cikket, mondanom se kell, első helyen. Csakhamar maga Birkás is lejött Pécsre, s bátor, csípős-harapós előadást tartott ugyanebből a témakörből. A jelenvolt németbarát és nyilas nagyságok fenyegetően jegyzeteltek. Utolsó mondatára emlékszem: „A dunántúli némettség számaránya tíz százalék. Aki ezt nem veszi tudomásul, annak fel is út, le is út.” Természetesen elbeszélgettünk: „Csak szólj nekem, ha kell” – mondotta. Magától értetődik, teljes titokban kellett tartanom szerepét, s hogy Kuti Balázs név alatt ő rejtzőzik; nem is tudta meg soha senki. Így kezdődött, emlékezetem szerint még három-négy esetben kértem segítségét, mert maga is kezelhette a cenzori bélyegzőt. A cenzorokban persze tiszteletet gerjesztett magas összeköttetésem, s attól fogva enyhébben kezelték a plajbászt és a bélyegzőt; az én cikkeimből például csak egy-két mondatot töröltek, miután az elsőre felülről hoztam jóváhagyást.

Respektusunkat növelte az is, hogy a címlap verzójára állószedésben kinyomattuk: „Igazgató tanács (mármint a lapé): Elnök: Dr. Fischer Béla

ny. alispán, felsőházi tag, a Janus Pannonius Társaság elnöke. Tagok: Dr. Esztergár Lajos Pécs szab. kir. város polgármestere. Dr. vitéz Horvát István Baranya vármegye alispánja. Visnya Ernő kincstári főtanácsos, felsőházi tag." Tulajdonképpen szabad kezem volt, de végső fokon ők fedezték a lapot. Célra-vezető és hatásos volt Lovász Pál diplomáciai érzéke: a Társaság igazgató tanácsába beválasztotta a közületi és közéleti vezetőket, ami ellen Kodolányi igen-igen berzenkedett. Nem volt igaza: végső fokon ők fedezték a Társaság működését.

Felsoroltam három okot, melyek a lap szokatlan „fennmaradását” magyarázzák. A negyedik: megszakítatlan barátság fűzött volt iskolatársamhoz, Vajda Árpádhoz: a 40-es években rendőr őrnagy volt a pesti főkapitányságon. Róla csak annyit, hogy 45-ben a Horthy-féle rendőrség tisztikarából hét embert vettek át, köztük őt, és ezredessé nevezték ki. Évek óta rendszeresen tájékoztattott a bel- és külpolitika, majd a háború titkolt eseményeiről, várható fordulatairól, amiket a főkapitányságon tudniuk kellett, s ez nem volt kevés. (Elmondta például a frankhamisítás teljes, igazi históriáját, mely ma sem közismert.) A háborús években – gondolható – roppant óvatosnak kellett lennie: a bőrével játszott, s nekem is ügyelnem, hallgatnom, mint a sír. Vajda a hírszerzésen kívül a személyi mentőakciót is vállalta, ha valamelyikünket veszély kerülné; ugyanezért összeköttetést tartott fenn a belügyminisztérium egy szimpatizáns hivatalnokával, kinek üzeneteit levélben, futárral továbbította hozzám zárt, címzetlen borítékban. Vajda volt az összekötő tiszt, kockázatossága miatt csak egy-kétszer vette igénybe ezt a kapcsolatot és kissé sejtyszerűen bonyolította: a futár nem tudta, kitől mit hoz, az üzenetet zárt borítékban vissza kellett vinnie, nekem pedig tilos volt írást mellékelnem hozzá. A futár és a belügyi ember nevét máig se tudom; akcióra nem került sor.

Egyébként az antifasizmus, a németellenesség, az ellenállás tendenciája könnyen s így többször belefalonódott a magyarságmentés, magyarságismeret, sorskérdések témakörébe, s ez szélesítette a közlemények medrét. De nemcsak a kritikában megnevezett Zsigmond meg én irtunk ilyen irányú cikkeket; Kodolányit és Birkás Gézát (Kuti Balázst) már említettem, kapásból hozzátehetem Erdei Ferenc, Szabó István (debreceni professzor), Jócsik Lajos, Darvas József, Nagy István (Kolozsvár), Kovács Endre, Babics András, Zsikó Gyula, Dömötör Sándor, Cser László, Horváth János, Csuka János nevét. A névsor nem teljes, de ezekkel volt szorosabb kapcsolat. Az írók közt természetesen híre kelt, hogy a Sorsunknál átcsúsznak olyan írások, amiket a cenzúra másutt letiltott, vagy a szerkesztő nem mert közölni, avagy ki kellett húzni valamely nagyobb munkából. Többen küldtek ilyen cikket, avval a megjegyzéssel, hogy másutt nem jelenhetett meg. Nem tűrhatom föl a Sorsunk munkatársainak hozzám írt, szám szerint 1648 levelét, amit a pécsi Janus Pannonius Múzeum őriz, de szerencsére László Lajos említett könyve függelékében 108-ból közöl idézeteket. Erdei Ferenc 1941. június 20-i leveléből, többek közt, ezt: „... egy nagyobb tanulmányomból, amit a parasztság újabkori történetéről írtam, ki kellett hagynom a legizgalmasabb részt, magának a felszabadulásnak társadalomtörténetét, tehát én mindjárt, mint alkalmas cikket, küldöm is Neked.” Írását (A szabad parasztság kialakulása) a szeptemberi számban közöltem. Az 55. idézetet Veres Péter 1943. szeptember 14-ei leveléből vette: „... Püskinek írtam, hogy a nála levő kéziratokból küldjön neked... Megmondom neked, ezek már a pesti cenzúrán egyszer

elakadtak, én ezt hihetetlennek érzem és megpróbálom Pécssett.” Az irottakból talán léggé kiviláglik, mi mentette meg nyíltan németellenes lapunkat a betiltástól.

Tudtam persze, hogy a toll csatározása sohasem dönti el a háborút, sőt meg sem zavarja menetét, de éppúgy tudtam, hogy figyelik a miénket is, és nemcsak idehaza. A müncheni Südost-Institut két példányban fizetett elő a Sorsunkra; a Volksbund egy-kétszer megküldte Hitler tiszteletére és egyéb alkalmakkor a falvakban tartott ünnepségeinek ismertetését, nyájasan kérve szíves közlését b. lapunkban. Provokáció volt, hamar abbahagyták. Veszélyesebbre a megszálláskor, 1944 márciusában fordult az ügy. Nem annyira a német hadaktól tartottam, azok Sztálingrád óta az ellenségtől való „rugalmas elszakadást” gyakorolták, hanem inkább a helybeli nyilas vezérektől és kollaboránsoktól: elég volt egy följelentés, hogy bárkit elhurcoljanak. Ezért Bárdosi Németh János, Csorba Győző meg én elmentünk a fekvőbeteg Lovász Pálhoz, s megbeszéltük, hogy ha a Gestapo engem, mint felelőst, netán elkap és kikészít, mit valljanak ők, mint tanúk. Nem került rá a sor, a németek bőrüket mentették, nagyobb gondjaik voltak, nem lapszerkesztőkre vadásztak; a bundistákat besorozták, akiket nem, szaporán igyekeztek a Mutterland felé; a nyilasok pedig a zsidókra tartottak hajtóvadászatot. Egy nap munka után a Széchenyi téren álldogáltunk a nyomda egyik szedője meg én, néztük a sárgacsillagos zsidókat, és szégyelltük magunkat. Szedő barátom megcsóválta fejét: „Na – mondja –, jövőre majd mi hordjuk a fehér keresztet.” Ti. volt egy keresztény jellegű mozgalom, jelvénye a fehér kereszt.

Azt a tevékenységet, amit Birkás Géza, Vajda Árpád és más, ismert vagy ismeretlen résztvevők és hírszerzők segítségével bonyolítottam, magamban a Sorsunk „külső programjára”-nak neveztem. Természetesen elemi érdekekből teljes titokban kellett tartanunk, némely részét egymás előtt is. – Egyébként a hiperkorrekt, érzékeny lelkű és idegzetű Lovász sem habozott illegális bűncselekményekre vetemedni, ha valamely törvény vagy rendelet sértette tisztesség-érzetét ezekben az elfajult esztendőkkben. Midőn rendelet érkezett, hogy az irodalmi társaságok zárják ki zsidó származású tagjaikat, s a végrehajtó közgyűlés jegyzőkönyvét és a törölt tagok névsorát küldjék meg a minisztériumnak, a leiratot egyszerűen elsüllyesztette.

*

De ezek már későbbi dolgok. 1940 őszén szilárdult meg annyira az anyagi helyzet s tisztázódott a program, hogy effektív munkába lehetett fogni. Makay – egy természetes munkamegosztás alapján – író-ismerőseit, Eötvös-kollégiumbeli pályatársait kérte föl társ munkára, javarészt urbánusnak számítókat. Magam Weörest ajzottam cselekvésre; 1940 július eleje óta Pesten élt, az Egyetemi Könyvtárban gombolyította inasévé, de fontosabb, hogy ekkorra már kívül-belül ismerte a pesti íróvilág flóráját-faunáját. Először 1940 októberében közöltem vele, lapot indítunk, egyelőre Pécsi Szemle a neve, minden készen áll, vázoltam a munkatervet, kértem, vállalja el a társszerkesztést, minthogy pécsi állása biztosított, ám addig is, míg elfoglalja, építse ki pesti kapcsolatainkat. Készséggel vállalta.

Ami a Pécs Szemle tervét illeti, – írta – nagyon örülök neki és bizom benne, hogy együtt fogjuk szerkeszteni Pécssett; bizom benne, hogy te nem helyeződsz el onnan, én pedig odahelyeződöm. A lap-program, melyet összeállítottál, szerintem teljesen jó; az anyagi megalapozás reálisnak, életképesnek látszik, a

szellemi rész pedig Pécssett megvalósítható. Legfeljebb a Pécsi Szemle lapcím helyett kéne valami frisebb, vonzóbb. (1940. nov. 5.)

A címet magunk is ideiglenesen használtuk, mignem töprengéseim során fölleltem a Sorsunk nevet és a Zrínyitől vett jeligét. Az első alkalmas pillanatban javasoltam Lovásznak és Makaynak, tetszett, s ennél is maradtunk. Sanyi tüstént megkezdte a pesti szerkesztést, én pedig állandóan tájékoztattam az ügyek folyásáról. Legcélszerűbb lesz, ha sorra közlöm válaszait, mert beletartoznak a lap történetébe, és mert mutatják, mily buzgón, lelkiismeretesen fáradozott. – Itt említem, hogy már jó ideje kotolt egy görög mitológiai tárgyú drámai költeményen; most végre elkészült vele, csupán jó címet nem talált hozzá, egyelőre „Krónoszvers”-ként emlegette, vagy „Kurészek”-nek nevezte, ha jól tudom. Kerényi Károly ajánlatára. Írtam neki, fejelje meg, mert szeretném a Sorsunk első számában kihozni.

Tán mondanom se kell, – felelte – nagyon örülök, hogy a tervezett pécsi folyóiratról lesz valami és hogy Te leszel a szerkesztője. Így remélem én is; Pécssett csak akkor lehet nivós folyóiratot csinálni, ha Te vezeted, nincs a közelben más, aki erre alkalmas; sőt úgy látszik, egész Magyarországon sincs, hiszen e jelenlegi folyóiratok egytől-egyig sivarak, fakók. Úgy érzem, Te nivós, változatos, érdekes folyóiratot fogsz csinálni, az egyetlen jó magyar folyóirat lesz. – No, csak a körülmények el ne gáncsolják a lapot a megindulás előtt, vagy az első néhány szám után.

... Köszönöm, hogy a Kurészeket közölni akarod benne. Nagy örömmel hozzájárulok, és erreföl több részletet nem közöltetek belőle sehol. De nem lesz-e egy 900 soros versesdráma túlnagy tehertétel egy frissen induló folyóirat legelső számában? ezt mégis meg kéne gondolni. (1941. jan. 2.)

Sanyi korlátlan bizalmát a lap és a program iránt, s szigorú véleményét a többi folyóiratról, inkább az indulás öröme sugallta, semmint kifejezett vélemény. De vele örültem: lelkesedés nélkül nem érdemes semmibe se fogni. – Következő levelében azonban már konkrét tényeket említ: „Hálás vagyok, hogy utána jártál, hogy a pécsi könyvtár előkészítő munkálatát is rám bizzák; legjobb lenne, ha mindjárt a kiképzési időm leteltével, júliusban megkezdhetném a pécsi munkálkodást. Remélhetőleg addigra a folyóiratod is nyeregben lesz.” (1941. febr. 13.)

Márciusban csakugyan nyeregben ült már a lap, s gyűjtöttük serényen az első szám cikkeit. Kértem, szerezzon verset Babitstól, továbbá Takáts Gyulától, Erdélyi Józseftől és Jankovich Ferenctől. Felsoroltam, még néhány nevet, kikkel volna jó kapcsolatba lépni. Sanyi tüzetesen, kiterjedt figyelemmel dolgozott, sőt diplomatizált is, ha kellett, s evvel új, meglepő oldaláról mutatkozott be.

Megbocsáss, hogy csak most írok. Oka, hogy leveled vétele után azonnal kéziratot akartam kérni Babitstól és az eredményt mindjárt megírni. Többször úgy volt, hogy a napokban elmehetek hozzá, de Babitsnak mindig közbejött valami és telefonáltatott, hogy ekkor vagy amakkor jöjjenek, később; míg végre ma csakugyan bejutottam hozzá. Örömmel tudatom, hogy megígérte a verset a leendő pécsi folyóirat számára. Azt mondta, hogy jelentkezzen nála egy héten belül és kapok verset tőle is és Török Sophietól is (mindkettőjüktől kértem verset; ha nem így csinálom, sértés lett volna Babitsné iránt.) Remélem, hogy simán fog menni a dolog és még 20-ika előtt küld-

hetem a kéziratokat. Babits leendő Janus Pannonius Társaság-i diszelnökségének tervbevétele már hónapokkal ezelőtt említettem a mesternek, Lovász Pali bácsi kívánságára. Most, hogy újra említettem, láttam, hogy rosszul esett neki, hogy még mindig csak terv, úgy fogja fel, hogy a Társaság habozik ezirányban. Jó lesz ezt mennél előbb nyélbeütni.

Erdélyitől most bajos írást kérni: behívták katonának, ott bajba keverte magát és most vizsgálati fogságban csücsül. Jankovichcsal még nem sikerült találkoznom, de remélem, hétfőn össze tudok vele jönni és akkor kérek tőle verset. Takáts Gyuszinak írok versért Kaposvárra. Jankovich és Takács biztonnyal könnyen fognak verset adni. Minthogy Marconnay és Erdélyi kimarad, egyik helyett jöhetne Török Sophie, másik helyett Zsíkó (kár öt annyira véka alá rejteni). – A Kurészeket 20-ikáig legépelem és küldöm.

Végre kicsit szóhoz jutok önmagamtól: mindenekelőtt nagy hálával köszönöm a leendő sorsomra vonatkozó jóhíreket. És azt is, hogy a Sorsunk szerkesztői közé én is bekerülhetek. A lap címét szerencsésnek érzem, semmit se banális. Új Pannonia ha pillanatnyilag nincs is, de volt és eléggé dilettáns dolog volt, így ez a cím kompromittálva van. A Sorsunk nagyon jó és kifejező cím, remélhetőleg tényleg ez kerül a címlapra.

Kérded, kiket jelölnék a Janus Pann.-ba felvételre. Elsősorban Jankovichot, Takátsot, Hollert (Bajcsa Andrást), Pavelt, Csorba Győzöt; ha Sötér dunántúli, akkor őt is. Erdélyi József tag-e? őt most persze rabsága miatt nem lehetne beválasztani. És Tatay! a legjobbak egyike. (1941. márc. 8.)

Egy hét múlva elküldte a Kurészek-et:

Takátsot és Jankovichot értesítettem, hogy küldjenek címedre verseket; értesíts, hogy küldtek-e.

Legépeltem verses drámámat és itt mellékelem. Minthogy első címe (Kurészek) nem volt szép, azért más címet kerestem; de az Opus cosmicum tán mégrosszabb cím. Megkérnélek egy szíveségre. Legutóbbi kötetemnek Te adtál címet, igen szépet. („A teremtés dicsérete” volt, V. N.) Nem gondolnál-e ki ennek a drámának is jobb titulust? mert én hiába töröm a fejemet rajta már egy éve.

Babitséktől lehetőleg a napokban küldök verseket. (1941. márc. 15.)

A drámának a Theomachia címet ajánlottam, a Gigantomachia és a Batakhomiomachia mintájára. Sanyi először jobb szeretett volna magyart, de aztán elfogadta, végül kitűnőnek minősítette és megköszönte. – Mondom, diplomatazt is, így például midőn Török Sophietől kért verset, nehogy megsértődjék; hozáteszem: ez esetben Babitstól sem kaptunk volna, annyi szent. Viszont evvel magunkra haragítottuk egyik kiváló népi írónkat, minthogy ádáz csata dúlt közte és Babitsék között. „Az a ronda Sophie sokat ártott a lagnak,” – írta ekkor Kodolányi, ki már Babits szerepeltetését is nehezményezte, s aki e jeles népi írónkat már megnyerte munkatársnak. Eme ütközésekről persze mélyen hallgattam, főként a szerkesztő-társak előtt. Így Weöres Sanyi is zavartalanul munkálkodott, s örömmel gratulált midőn május elején megkapta az első számot. A gratuláció szándéktalanul sajátmagának is szólt, mert hiszen nagy része volt benne. Nyomban írt, noha rossz pillanatban kapta: „Reggel 7 óra van: második éjjel, hogy nem feküdtem ágyban . . . Nagy örömmel fogadtam az első fecskét . . . Azt hiszem, szép, jó és változatos, minden reményre jogosít. Köszönöm a Theomachia címet, kitűnő . . . A Sorsunk első száma a pesti berkekben nagy meglepetést okozott, őszinte bámulatot és őszin-

te irigységet. Nagy lesz feléje a tolongás. Csak általában a lapcímet kifogásolták; de ez azt hiszem, nem lényeges . . ." (1941. május. 2.)

Most megállnék egy percre: miféle csirke bújt ki a tojásból, amin ko-
toltunk? Elmondtam már, hogy elsősorban a népieket és az urbánusokat sze-
rettem volna összeboronálni, egy kalap alá hozni. Aki emlékezetből vagy az
irodalomtörténetből ismeri az akkori helyzetet, tudni fogja, mit véljen az első
szám tartalmáról. A beköszöntő cikkeket nem számítom; Esztergártól a Társa-
ság nevében kértünk szociálpolitikai tanulmányt. A többi közleményt hárman
gyűjtöttük össze: Weöres adta a Theomachiát és hozta Babits, Török Sophie,
Jankovich Ferenc és Takáts Gyula verseit. – Makay a következőket: Thurzó
Gábor: Férfiak. (elbeszélés); Palotás Zoltán: A geopolitika és Pécs közleke-
désügye; Birkás Endre: Szerelem a szigeten (elbeszélés); Rónay György:
Illyés Gyula, a költő (a témát Rónay választotta); Lovass Gyula: Márai Sán-
dor újabb művei; Berky Imre: A világszemlélet filozófiája; Makay Gusztáv:
Kor és irodalom. – V. N.: Szabó Pál Zoltán: A Magas Balkán és szomszéd-
sága; Révay József gróf: Polgári művelődés – paraszti művelődés; Temesi
Mihály: Népi és nemzeti; Gosztonyi Gyula: A pécsi Pompéi; Darvas József:
Veres Péter; Koszó János: Pukánszky Béla: Német polgárság magyar földön;
Csapláros István: A magyar–délszláv kapcsolatok pécsi kutatói.

Eleddig elfelejtettem említeni, hogy céлом volt a lapban foglalkozni a
hazai nemzetiségekkel és a körülöttünk élő kelet-európai népekkel, melyeket
magamcsinálta szóval társnépeknek neveztem. Azaz nem nacionalista alapon,
egy képzelt magyar szupremácia jegyében, hanem az egyenlőség jogán és
igényével. A témakör egyúttal korrelátuma volt a magyarságismeretnek és
-mentésnek, mint Koszó János kitűnő cikkében megjegyezte, s ezért került az
ő meg Csapláros írása az első számba.

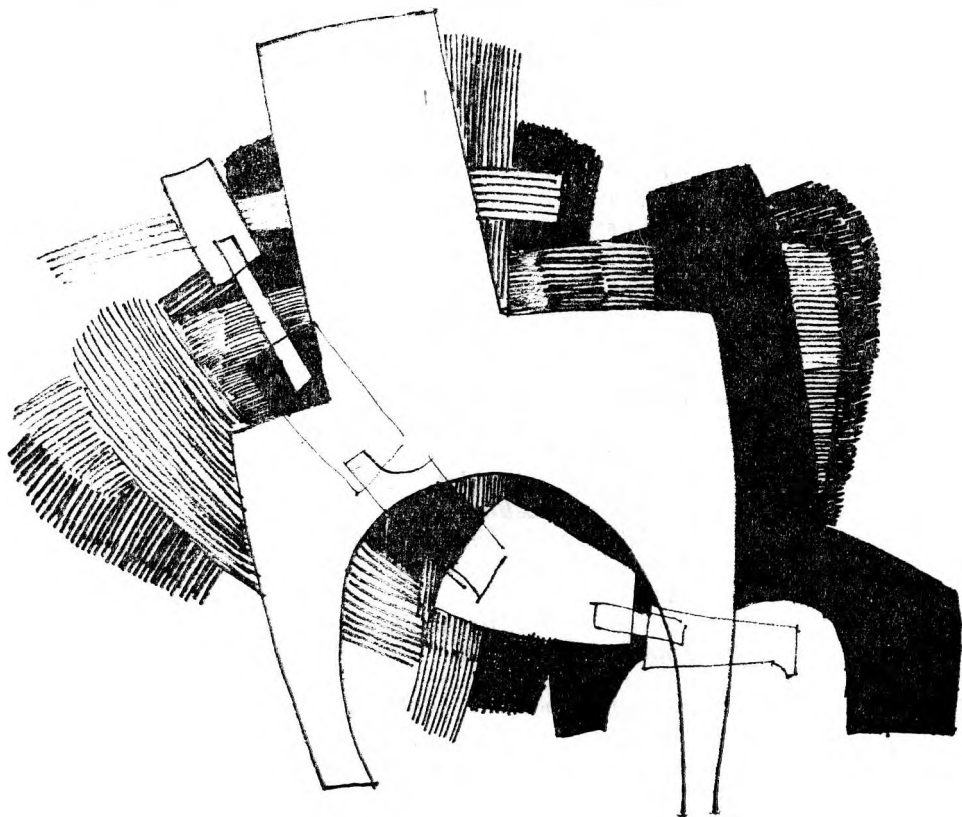
Ami a népi-urbánus ellentét egyengetését, elsimitását illeti, csupán azt
kivántam, hogy ne támadják egymást a lapon belül. Kivánságom, sajnos, csak
részben teljesült, a megszólalók vagy elfogultan írtak, vagy mereven ragasz-
kodtak a maguk igazához, s igen megbántam, midőn kérésemre írt cikkeiknek
egyszer-kétszer helyet adtam, jobb meggyőződésem ellenére.

Az összebékítő tendencia, persze, nem mehetett az egyéni vélemény, az
írói szabadság rovására, az író-nép nem bégető nyáj, ellenkezőleg, „genus
irritabile”, mint már jó Horatius megfigyelte. A szigorú igazság az, hogy a
szerkesztőségben belül is támadtak ellentétek, s ez természetes az olyan társa-
ságban, mely kialakult egyéniségekből áll. Egyéniség és tehetség irónál egy
és ugyanaz, s ha ér valamit, engedményeket tehet, de nem mondhat le magá-
ról. Így volt Weöres Sanyival is; a készülődés idején többször fölkerestem
Pesten s egy-két sűrű éjszakát átvitáztunk. Mert noha elvileg egyetértettünk,
a munkaterv ágazatainak fontossága, sorrendje dolgában eltértek nézeteink.
Sanyi, mint költő és mint a szépirodalmi rovat vezetője, természetesen az iro-
dalom, a költészet szolgálatát látta legelsőrendű feladatnak, s egy „kis Wei-
mar” kialakításának vágyképe lebegett szeme előtt. Míg nekem helyt kellett
állnom a lap fenntartói által kitűzött célok szolgálatáért, meg a magam titkos
„külső” programjáért is. Némiképpen hasonló okokból zökkentem össze 1942
szeptemberében Makay Gusztávval és Csorba Győzővel; a vélemény-külön-
ség mindvégig fennmaradt köztünk, azonban ragaszkodásuk a laphoz és sze-
mélyes jóviszonyunk kárt nem szenvedett, írásaikkal, munkájukkal zavarta-
lanul támogatták a lapot, sőt Csorba Győző – Makay Pestre távozása után –
vállalta a társszerkesztést is.

Napölű föld

*A város
virágos
kerítés-koszorúival,
egyenes és könyök-utcákba
forduló házaival
megújul naponta.
Figyeljete az aranyló erdőt
ébresztő harangokra.
Itt köszöntötte
győztes zászlaját a római.
Villogtak virrasztó lándzsák,
nyílveesszők ércpelyhes tollai.
Márványmedencékbe csorgott a víz.
Túkröt tartott madárnak,
palotának;
tornyok tövében görnyedő árnyak,
bozontos szegénynek.
Redőkbe omló tunikát,
ezüst szandált viselő
szüzek és asszonyok köré
hullámszott a dalnokok száját
égető ének.
Földvár-gyűrűjét,
szirtektől izzó koronáját
a Jakabhegy magasba emelte.
Zöldellt a forrást villantó lejtő.
Konda és nyáj,
szikrázó csorda legelte.
Daindol meg Makár fái alatt
csurgóra állították
a szőlővel teli kádat.
Mustillatú szélben
a füst kék tündérei szálltak.
Rőzseparázson szalonna.
Kezekben kenyér.
Ha fuvoláját tújta az éj,
bagoly gubbasztott
gallyrácsos leshelyen.
Sziklatejű, réthasú föld,
karjaid közt a Történelem.
A domban, hová Janus belépett,
festményeken a szentek.*

*Élők: vigyázói,
vallatói vagytok a köveknek,
szélesítői, helyükre terelői
az utaknak.
Gyümölcsösök barack-bólintással,
körte-kezekkel
a termékenység törvényeire szavaznak.
Vasbeton otthonaink
örülnek a szaporodásnak.
A lámpák hóvirágteheren vigyáznak.
Hajnalban ibolyalila hajjal
bóklásznak a bokrok.
A Széchenyi tér kockás kőkabátján
a galambok bársonnyal bevont gombok.
A város
kalodát nem tűrő
számadói vagyunk.
Virágot hint
s mécszet gyűjt fölöttünk,
ha ölében meghalunk.*

Zóra

(Tragédia)

SZEMÉLYEK

Kar, a város népe
Zóra, rác asszony
Petár, a fia
Anna, Petár jegyese
Káplán
Katona
Hírhozó

Történik 1514-ben Bácskában és Temesvárott.

I.

(Jobbágy viskó belseje. A szin előterében Zóra.)

- KAR: *Itt vagy-e? Benn vagy-e? Nyisd meg a kapudat,
nyisd meg a füledet! Légy résen, ne aludj!
Tartsd nyitva szemedet! Régen volt, soká lesz,
mikor az a nap lesz, hogy a gond nem emészt;
hogy a baj kikerül. Vedd észre idején,
lásd meg mire készül:
hágcsón hágva, lépcsőn lépve
hogy csal téged is majd lépre,
hogy hagyna magadra;
vigyázz a fiadra ZÓRA, te rác asszony!
Rejtsd el a nyergét, ne tegye lovára!
Rejtsd el a fejszét, ne vegye magához,
csorbítsd ki az élet, ne csonton csorbítsa!
Hallgass ránk! Figyelj ránk! Szemünk kulcsolódjon!
Szavunk kapcsolódjon, hogy a te fájdalomad
senkinek se ártson, hogy a te fájdalomad
mindenkinek fájjon, aki lát, aki hall, aki van.*
- ZÓRA: *(a szinen átigyekvő Petár lépteire riad fel)
Petár, Petár! Fiam! Szörnyű álmod láttam:
térdig vörös köntös volt az én nyakamban,
sárga cipellőcskék voltak a lábamon.
Kétágú korbácsot tartottam kezemben.*
- PETÁR: *Bizony kell a köntös, bizony kell a korbács!*
- ZÓRA: *Jaj, a vörös köntös a te piros véred,
sárga cipellőim a te sárga színed,
kétágú korbácsom a te két hóhérod.*

PETÁR: *Nyelveled a hóhérom: asszonnyá szelidit!*
 ZÓRA: *Mért könnyít az rajtad, hogyha engem bántasz?
 Az okos meghúzza magát, ha megindul
 talpa alatt a föld, nem mellét döngeti.*

PETÁR: *Az okos követi az egyszer elébe
 toppanó alkalmat. Megragadja, tartja.
 Nem ereszti ki a kezéből a gyeplőt,
 ha már a szerencse a kezébe adja.*

ZÓRA: *Micsoda szerencse, ami csak bajt hoz rád?*
 PETÁR: *Hisz mindenki tudja, éppen te ne tudnád,
 hogy éjjel a várost keresztrel megjelölt
 koldusok lepték el?!*

ZÓRA: *Koldus vagy magad is,
 és ha nem hallgatsz rám, méginkább az leszel!
 Nem mehetsz közéjük. Nem varrhatod fel a
 mellekre jelüket, hiszen törvény van rá,
 hogy akik keresztet viselnek, irgalom
 és a büntől való feloldozás nélkül
 agyon kell verni mind. És kik ilyenekkel
 együtt hálnak, esznek, megnyitják házukat
 előttük, elrejtik, befogadják őket,
 azokat ugyanúgy.*

PETÁR: *Vesszen meg a törvény,
 ha az megköti a meglopottak kezét,
 miközben a rablók szabadon rabolnak!
 Milyen parancsolat, amelyik azt mondja
 ne ölj, – és nyakadnak szegezi a kését!?*

ZÓRA: *Csitítsd a haragod! Dacolni nem tudhatsz:
 nagy az udvarház és sok a törvénykező.
 Nem kérdeznék meg, hogy kinek mit vétettél:
 gyengébb vagy, az elég önmagában is, hogy
 meghurcolhassanak. Megtognak, megölnek.
 Mindig úgy volt, úgy lesz, hogy vannak erősek,
 s kényűknek-kedvűknek kiszolgáltatottak.
 Törődj a sorsodba, ha már így kell lenni!
 Tanítsd a gerinced hétrétbe hajolni!*

PETÁR: *Miket összebeszélsz! Nem, nem hiszek neked,
 Nem a te beszéded, másra tanítottál.*

ZÓRA: *Mert más is akartam. Lásd be, igazam van.
 Gyengénél gyengébb vagy, minek meregetnéd
 körmöd a világra? Azzal mire leszel?!
 Oroszlánkörmökkel oroszlánok előtt
 ne dicsekedj soha; mert ha zavarja is
 látásukban a gög, a szemük hibázhat,
 de a mancsuk erős. Összeroppantanak.
 Úgy nyersz egéruat, ha egérnek néznek
 a dolytős erősek, a hitvány nagymacsák.
 Van okod, hogy így tégy. Van tanuló példád.
 lecke tanulságod. Vessz meg, de magadban!
 Forrj belül, de mások csak meghajtott fejed,
 csak az igent lássák!*

PETÁR: *Ó inkább biztatnál!
 Tettetöt akarnál belőlem? Alarccal
 vezekeljek végig teljes életemben?!
 Csak mert megszülettem? Mi a bűnöm benne?
 Engedj el magadtól! Egyformán süt a nap*

mindegyik emberre. Nem te mondtad mindig?
Nem te biztatgattál, hogy ránkvirrad egyszer
még a harag napja, amikor a bosszú
úgy szökken majd szárba, mint a zöld gabona,
ha a konkoly pusztul? Nem te jöttél lázba,
mikor meghallottad: Dózsa György nevétől
hogy futnak az úri felvulkodottak?!
Elfelejtetted már? Vagy nem hiszel benne,
hogy az Ő győzelme nekünk lesz aratás?!

ZÓRA: Hiszek. De menjen más. Én már megszolgáltam
a békességemet. Mindent odaadtam,
amit csak lehetett. Mindent elvesztettem,
apádat megölték; apró, neveletlen
testvéreid inség ragadta el, már csak
te maradtál nekem, és neked nem szabad
meghálnod. Elned kell! Jaj, hallgassál énrám:
a bókoló kalászt nem vágja le kasza,
de az erős szárnál erősebb a penge.
Gyenge a derekad, eltöri a szél is . . .

PETÁR: Szégyellem magamat. Helyetted szégyellem.

ZÓRA: Féket a nyelvedre! Ne engem hibáztass,
hanem a világot. Mért nyit meg előttünk
olyan utat, melynek a végén pallos vár;
mért ver olyan hidat a boldoguláshoz,
ami, ha rálépünk, leszakad alattunk?!

PETÁR: Azt mondanád inkább: „Kömyű lépéssel menj!

Számítsd meg, hova lépsz!” Hogy elsők közt legyek.

ZÓRA: Az apád elsőnek vette a keresztet
magára, s láthatod, hova vitt az útja.
Elsők között indult. Nem a gazdagságért,
nem érdemek miatt, hanem a hitéért.
Hitt a megváltásban, megválthatóságban,
s mégse jutott túl az első keresztútnál,
ahol utolérték úri utonállók
és lekaszabolták. Ló után kötötték,
vele boronálták végig a nagy utcát.
Hisz magad is láttad, sebes baloldalán
hogy sütött a nap be, hogy ömlött a vére
ki a jobboldalán . . .

PETÁR: Épp ezért mert láttam,
azért nem értem meg, hogy nem forr fel benned
anyám, a gyűlölet! Meddig viselheted
el a megalázást? Meddig nem ingerél
fel a semmittevés? Mert ha nem apámért,
magadért vess lángot! Nézzél a tükörbe,
arcod a próbától sáppadt és beesett,
pirosát ráncokba temette el a baj,
korai öregség lárváját viseled;
ameddig egyesek, nyeglék és naplopók,
restségben ügyesek ünnepeket ülve,
bortól nehezülvé prédálják a vagyont.
Kapzsi kezeik közt elporlik a birtok,
széthull a gazdaság, fut a föld előlük.
Nem értenek hozzá. Csak a markoláshoz!
És mennél kevésbé hozzáértők, annál
vadabbul követelnek, annál mohóbbak,

türelmetlenebbek. S fuj, mennél kisebbek,
annál inkább urak! Köszönésre büszkék,
nem becsületükre. Legnagyobb gondjuk, hogy
ne járjanak gyalog; gerendás házakat,
palotát emelnek, s mennél több gerenda,
annál több a szálka, amit észrevesznek
a tisztességesen iparkodók, bizók,
szótlanok szemében. Aztán szólj ellene,
nem lehet igazad. Ott az igaz nekik,
hol a legmagasabb az ajándék. De majd
végét vetem én az ajándékozásnak,
az ünnepnapoknak, táncnak, mulatásnak,
a gyönyörűségnek...!

ZÓRA: Ennek a harapós

beszédnek vess véget egyszermindenkorra!
Ameddig én élek, te mellettem leszel!

PETÁR: Vért kell vennem véért. Lélekért lélek kell.
Halál a halálért. Apám haláláért,
teérted, Annámért, akit úgy hurcoltak
végig a városon, mint a vágóbarmot.
Hova tették? Engedj, ne fogd meg kezemet,
ha már átkaiddal te nem szakasztod le
fejükre az eget. Amerre csak járnak,
kinokkal döngölik útjukat, jajszóval
kövezik ki, könnyel egyengetik.

Semmi se szent nekik. Senkit se kímélnek, durván
megfertőzik a lányt, a tiszta menyasszonyt,
megrontják a házas nyoszolyák örömét.
Anna kiált értem. Mi többet kívánsz még,
nincsen elég okom felkeresztelkednem?

ZÓRA: Állj félre előlem! Ha egy csöpp igazság
lenne benned, anyám, nem állnál utamba!

Odaállok százszor és ha kell ezerszer,
mikor arra szorulsz. Befogom a szádat,
de még meg is ütlek! Igazságról papolsz?
Mit ér az igazság, hogyha belepusztulsz?
Nem arra gondoltam, mikor csecset adtam
a szádba, nem arra, hogy a föld gyomrának
csillapítsam éhét testeddel, véreddel
szomját a halálnak. Nem tekete rózsát
akartam nevelni belőled, virágot
tolakodó gyászának. Nem azért ringattam
kicsike bölcsődöt, nem azért forraltam
neked édes tejet, nem azért altattam
lassú énekszóval, nem azért költöttem
szép hajnali csókkal napodat, hogy itt hagyj,
hogy elveszítselek.

PETÁR: Zsarolsz, mert jól tudod,

mindent megteszek, csak sirni ne lássalak!

ZÓRA: Most is bánt a szavad. Kire hagynál? Mire,
hogyha megöregszem? Ki fogja le szemem,
kezem ki fonja be, ki kapcsol koporsót
rám, ha bevégeztem? De ha már engem nem,
magadat szánd fiam! Jaj, mi haszna lenne
legszebbik korodban száraz fán tüggeni,
esővel csomózni szép sűrű hajadat,

széllal bogozgatni; hollókkal luggatni
szemedet; csontodat feldarabolgatni?
Ne gondoldj semmire, magadat szeresd csak!
Jó tanács...!

PETÁR:

ZÓRA:

PETÁR:

ZÓRA:

PETÁR:

ZÓRA:

PETÁR:

ZÓRA:

Úgy van, úgy. Fogadd meg szavamat!
Ne sírj már, hisz lássad, megjuház a könnyed,
erőmet elveszi, eszemet csonkítja.

Ígérd meg, nem veszel keresztet magadra!

Jól van, jól.

Ígérd meg!

Letepersz, mint mindig.

Mondd, hajlandó tiam vagy! Mondd, nem teszed meg,
akármilyen történjen! Hallgatsz? Vigyázz, előbb
hagylak el én téged! Mert megölöm magam,
az ég úgy segítjen, ha meg nem ígéred.
Mondd, mondd! Nem hallod?!

PETÁR:

Ígérem. De szégyellj:

gyávának keresztelsz, mikor visszatartasz.

ZÓRA:

Attól nem leszel gyáva, hogy élni akarsz.

PETÁR:

Anna is akart, és bűnre szelidebb volt
a szelid galambnál. Mire vitte? Hol van?

ZÓRA:

Bizz benne, megkerül... Szökj fel, mert jól látom,
ő az és idetart. Adj hálát, nyugtasd meg
szívedet. Jőkor jön. Hogy szeretem érte.

(A színre Anna érkezik. Futott. Az arca alig látszik ki egy durva zsák-takaró alól,
amivel talpig takarja magát.)

PETÁR:

Anna, kicsi Anna! Jegyesem, gyűrűsöm!

ZÓRA:

Add csak, hadd csókollak meg a homlokodon.

PETÁR:

Ólelj, hadd tartsalak föl erős karomon.

ZÓRA:

Vigyázz, megroppantod, alig áll a lábán!

PETÁR:

Nem szólatsz? Nem köszöntesz? Megijesztesz, Annám!

ZÓRA:

Helyet készíts neki, vedd el takaróját!

ANNA:

Nem! Ne törődj velem! Jobb, ha szemed nem lát...

ZÓRA:

Keserű vagy és sírsz? Hagyd el, ne sírj szegény!

ANNA:

Tudnád csak amit én, jobban sírnál, mint én.

PETÁR:

Mit nem szenvedtél el a gazemberektől!

ANNA:

Mit nem fogok tőled, szíves szeretőmtől...

PETÁR:

Tőlem íélsz? Ütésük nyoma fáj, vagy más...?

ANNA:

Ütés nem fájhat úgy, mint a simogatás.

ZÓRA:

Felejtsd el, ne beszélj róla! Meg se történt.

ANNA:

Nem?! Hát idenézzél, lásd saját szemeddel,
és mindenki lássa! Mit szégyelljek rajta?!

(Anna hirtelen mozdulattal feltárja magát. Haja tövig vágva. Testére vörössel hatal-
mas kereszt van festve.)

Meg ne kérdezzétek, nincs bennem szemérem?!

Nincs! Ha volt is, nincsen!

(Hangos zokogásban tör ki.)

Csak mert az apám nem

csaholt örömeiben a bátyám elvesztén...

Nézzétek mit tetitek velem, mit műveltek:

talpig vetköztettek, összetapogattak,

úgy nyálaztak rajtam, mint a veszett kutyák,

asszonyaik pedig, akik látták, türték,

még biztatták őket, csúfítsanak el. Nézd

hajamat levágták, szőrömet kitépték

s kiserkent véremmel festették mellemre

hátamra a jelvényt, a bátyám keresztjét.

*Apámat megölték, s rajtam röhögve, hogy
igy megkereszteltek, azonmód ruhátlan
löktek az utcára, hogy menjek, hirdessem
így jár, aki vét a parancsolat ellen.
Milyen parancsolat?! Petár, ha szeretsz, ha
valaha szerettél, nem tűröd el szótlan,
nem hagysz bosszulatlan; gyűjtsd rájuk a házat,
szánts fel a hátukat, vessél bele tüskét!
Ereszd ki vérüket nyomorult húsukból,
körtehajigálót csinálj csontjaikból!*

ZÓRA:

Hallgass szerencsétlen!

ANNA:

*Jaj, ahányan vannak,
a hóhér hurkoljon nyakukra kötelet,
a nehéz föld nyomja meg hitvány mellüket,
hogy szuszogó lélek se maradjon bennük!*

ZÓRA:

Magadon kívül vagy, nem tudod mit beszélsz!

ANNA:

*Tűz égje meg őket, lángja ne kimélje;
jégeső verje el nyomukat a földről!*

ZÓRA:

Elhallgatsz már végre?!

PETÁR:

*Ne bánts. És te se bánd,
hogy gyönyörű hajad lehányták a földre;
mert akárhány szálat vesztettél belőle,
annyiszor juttatom eszükbe bűnüket,
annyiszor bánják meg, hogy világra jöttek.*

ANNA:

*Nézd ezt a keresztet! Jelöld te is magad,
légy hozzám hasonló! Ne tagadj meg, menj! Menj!*

ZÓRA:

Nem mehetsz el fiam! Nem eresztlek, Petár!

PETÁR:

*Engedj, engedj anyám, mert úgysem fogsz vissza!
Sírásod nem hat már, nem tartóztat a könny;
inkább küldj magad is, inkább szítsd a dühöm!*

ZÓRA:

*Hiszen megígérted, nem veszel keresztet
magadra . . .*

PETÁR:

Állom is.

ANNA:

Nem igaz! Megtagadsz?

PETÁR:

Éppen nem.

ANNA:

Hát akkor?

ZÓRA:

Vesztedbe rohansz csak!

PETÁR:

*Ne félts, megjegyeztem jól a tanácsodat:
lesz gondom vigyázni, szeretni magamat. (el)*

ZÓRA:

*Állj meg! Hallod, állj meg!
(Annához) Mért nem szólsz, mért hagyod?!
Most aztán láthatod, mit tettél, esztelen,
Vesd utána magad! Térdepelj elé!*

ANNA:

Nem.

*Amit meg kell tenni, azt minél előbb kell.
Halogatás árat, és nem esélyt növel.*

II.

(Templom előtti térség, haranglábbal. Zóra igyekszik a templom felé.
Nyomában Anna.)

ZÓRA:

*Mit jársz a sarkamba? Látni se akarlak!
Azt hszed, hogy csak rád hajolnak az ágak?*

Csak magadra gondolsz, a magad terhére?
 Azt hiszed, hogy másnak nincs sírnivalója,
 csak a te keserved kiált fel az égre?!

ANNA: Ne fordulj ellenem te is! Hagyj! Hallgass meg!
 ZÓRA: Elvetted a fiam, mit akarsz még tőlem?!
 Hogy el magadtól is? Ahhoz meg mi közöm?!

ANNA: Aki egy sorson van veled, jaj, ne sebez!d!
 ZÓRA: Támogassalak még? Azt várnád, szánjalak?
 Szorítottad volna össze a fogadat!
 Ott jajgattál volna, ahol nem értenek,
 ahol a bajokra süketek és restek!
 Vesztettek volna el, vagy tépték volna ki
 eszeveszett nyelved együtt szemérmeddel!
 De legalább tovább tartottak volna ott!
 Átkozott legyen az út, ami elhozott!

ANNA: Ne átkozz, ne gyűlölj, ne ellenem uszítsd
 haragod kutyáid, amikor a fiad
 élete veszélyben! Átkozódás épp úgy
 nem segíthet rajta, mint a gyűlölködés.
 Állj az oldalamba! Tennünk kell valamit.
 Nem várhatunk addig, ameddig megölik!
 Karóba verik, a lábával föltelé.

ZÓRA: Jaj, hogy még van merszed eszembe idézni!
 ANNA: Mert ha hagyjuk, elvész, meg kell segíteni.
 ZÓRA: Segítségéről beszélsz? Minden baj oka, te?
 Eppen te? Min segítsz? Min tudsz segíteni?

ANNA: Bizz! A lehetetlent is meg kell próbálni.
 ZÓRA: Amikor lehetett volna, megtagadtad,
 nem álltál elébe, nem mentél utána.

ANNA: Nem. Elejét venni, nem jogos tettetnek kell,
 hanem a nyomában járó megtorlásnak.

ZÓRA: Egyedül sokra mész! Nekivágsz, belebuksz.
 ANNA: Amit egyedül nem, győzzük majd közösen.
 ZÓRA: Ketten is kevesen vagyunk, és nők, gyengék.
 ANNA: Csak egy gyöngeség van, a gyöngye akarat.
 ZÓRA: Meg, hogy sért a szavad, mikor nem kellene.
 Inkább borulj földre mélyen, és azon légy,
 hogy megkönyörüljön a magas ég rajta!

ANNA: Könyörgésemnél a harang magasabbra,
 messzebbre is hallik. Nagyobb hasznát vesszük:
 emberfűlek értik. Mert csak az segíthet,
 ha mind talpraszöknék a megalázottak. (Harangozni kezd.)
 Meglátod, hogy jönnek. És csak jöjjenek is
 futva! Minél többen! Tudják meg, hogy megyünk
 együtt, azok ellen, akik rovásunkra
 gyarapítják hasznuk. Tudják meg, a bosszú,
 ha egyszer fellobban, mekkora erőt ad!

ZÓRA: És ha fel is lobban, és ha meg is tudják,
 mit használ Petárnak?! Azt se tudod hol van.

ANNA: Tudom. Régen készül rá. Most első dolga,
 megteszi, feldúlja az útalt udvarházat

ZÓRA: Tudtad és biztattad? Jaj, ottvész egyedül!
 ANNA: Ha egész város lesz vele, megmenekül.
 ZÓRA: Akkor hát húzd jobban! Ne így! Hangosabban!
 Add azt a kötelet!

ANNA: Jönnek már. Jöjjetek...!

KAR: *Hagyj fel, boldogtalan, a harangozással,
ránkszabadítod az úriház-örzőket.
Magas falak mögött vigyáznak éberén.
Gyors lovaik vannak, hamar ideérnek.
Ne ingereljük fel őket magunk ellen!
Tudjanak szelídnek! Ne kísértsük a bajt!
Indulatunk rejtjük szófogadó szóba;
rejtjük el a nyerget, ne kerüljön lóra,
rejtjük el a fejszét ne akadjon kézbe,
csorbítsuk az élet ki, ne csont csorbítsa!*

ZÓRA: *Ne a fiam csontja, uras fejszék élet!*

KAR: *Mindnyájunknak jobb, ha házunkba húzódunk,
hogy módot találjunk kikerülni a bajt.*

ANNA: *Úgy? Azt akarnátok? Hát mondhatom szépen
inatokba szállt a bátorságtok! Ej,
emberek, de hát nem bátorság kérdése,
hogy szót emeljete a magatok ügyében,
kötelességetek!*

ZÓRA: *Mint nekem a fiam
életét menteni. Segítsetek nekem!
segítsetek rajta! Van rá jó okotok,
hiszen ő is, mint ti, megelégedve a
méltánytalanságot, fejébe vette, hogy
fordít a világon. Legyetek társai,
igaz testvérei, különben a világ
fordít egyet rajta, hátára fekteti.
Ne késlekedjete! Nem magamagáért
értete is indult. Segítenetek kell!*

KAR: *Ne kérj minket arra! Előbbre való most
a mi magunk sorsa . . .*

ZÓRA: *Jól tudjátok milyen
fenevadakra ment. Körmeik között van,
és csak egyedül van. Ne engedjete meg,
haj, hogy szétszaggassák, hogy elvegyék tőlem;
darabokra tépjék, lobogós gyalcs ingét
vérével festessék. Meg kell mentenete!
Mint a szederinda befonja az ágat,
úgy fon be a bánat téged is. Hiába,
megszakad a szívünk, hogy fiad odavész,
de ne kívánd tőlünk, hogy mind vele vesszünk.
Fiad csak egy ember, de mi sokan vagyunk,
vedd ezt számba!
Legtöbb mit tehetünk: illőn meggyászoljuk
fekete ruhában. Délig feketében,
délután fehérben, estére bezárjuk
mindörökre legjobb emlékezetünkbe.*

ZÓRA: *Gonosz emlékezet! Nem kell a gyászotok!
Addig tiszteljete, amíg él, az embert!
Nem szégyellnéte, ha meghalna értete?!
És te nem szégyelled, fiadért mindnyájunk?
Hogy terhelnéd lelked a mi halálunkkal?*

KAR: *Inkább ti lennéte terhesek övével!*

ZÓRA: *S még bennetek biztam, önzők, szívtelenek!
Te sem velünk törödsz. A magadét félted.*

KAR: *Féltem hát! Én szültem. Az oktalan állat
feltalhatja kölykét, de hogy ölhetné
szándékkal gyermekét meg az emberanya?!*

KAR: *Ugyanúgy kérjük ezt. Te csak az egy felnőt
fiadat panaszlod, aki megvédheti
magát, ha akarja: elfér tenyerében
a dárda, parittyá; – de kis karonülő
lányaink ki óvja, futkosó fiaink ki kíméli meg a féktelen haragtól?*

ZÓRA: *Jaj, ha hallgatnátok rám, ha mindnyájatok
egy gondolat, egy szív, egy akarat volna,
nem lehetne erő, amely elvesztene.*

KAR: *Ha nem, kirabolna. Fiadért rimánkods?
Nekünk tehénkénket hajtának el, azt lásd!
A fiad helyébe születhet még fiad,
de fejős tehenet ingyen senki se ad.
A fiad helyébe születhet még fiad,
de gyűjtött vagyonunk helyett senki se ad
vagyon. Dolgozhatunk, amíg csak megvagyunk.*

ZÓRA: *Arra hajtottatok, azért teremtettek!*

KAR: *Jaj miért, jaj mire, ha csak erre jutunk?!*

ANNA: *Jutnátok többre is, ha merszettek volna!*

KAR: *Magas a rakott fal, fegyvereseket rejt.
Józan eszünk ellen mért tegyünk? Mért verjük
fel a körmös medvét, ha korog a gyomra?*

ANNA: *Korog, de parancsra. Ugyan mitől féltetek?
Talpas hit teremjen bennetek is! Eldől,
melyik erősebb: az orrában karikás,
vagy az orrát féltő. Kétkeltek benne?
Nem hallottatok a medvetáncoltató
székelykapitányról? Pedig országszerte
regölik tetteit, el is maskarázzák,
neves és névtelen számtalan dalba fog . . .*

KAR: *Csak a hírét tudod te is Dózsa Györgynek,
ne hetvenkedj vele hát, mert nem ismered!*

ANNA: *Titeket ismerlek s az ő igazságát,
a kereszttestábort. Kereszt van rajtam is
szándékuk szándékom. Azért van rá jogom,
hogy nevükben szóljak, helyettük kondítsam
meg a harangokat, hogy kihirdethessem
felszólításukat, törvényüket. Rajta,
késedelem nélkül, kifogások nélkül
jőjjetek sietve, mind, szent csapatukba
röpüljetez áldott gyülekezetükbe
a hatalmaskodók erejét fékezni,
kezét korlátozni, göggjét zabolázni!*

KAR: *Tennénk, ha tehetnénk, szívünkkel, eszünkkel,
ha szabadok lennénk. De tesszük-e vagy sem,
nem szívünk dönti el, ész nem ad tanácsot:
ha szorul a hurok, félelem határoz.*

ANNA: *Ha teszitek, jól van, ha nem, reszkessetek,
mert mint megiratott, szó szerint vegyétek:
saját telketeken, kapufélfátokra
fognak tüggeszteni, megkarózzák, aki
nem tart velük, bármi vagyonát egy szálíg
elpusztítják, szabad zsákmányra engedik;
eltörölik még a maradékait is,
családját, gyerekét kiirtják, megölik.
De miért a kényszer, mért félelem kötne
olyan igazsághoz, mely titeket szolgál?
Miért becsülnétek a kicsi részt többre*

- annál, aminek az egésze megillet?
Hát egy rozoga ház, egy nyomorult tehén
hogy csúfolhatja meg így az emberséget?!*
- KAR:** *Maga az emberség csúfolja az embert:
a szomjúság, éhség, az élniakarás.*
- ANNA:** *Elszántak legyetek, ha élni akartok.
Balga készíti a felé nyúló jobbot
ökölbe szorulni; rest, a hüvelyében
élesre fent kését rozsdával étetni.
Ha vágni van kedvünk, mért lenne több bennünk
a szolgáló alázat, mint az igazság,
hogy azt visszanyelve, elintézzünk mindent
egy káromkodással?! Felháborodással
nem lesz kevesebb gond, csak ha tett követi.*
- KAR:** *Minden tettnek vannak élő fegyverei.
Szerezz és követünk, mert nincsen egyébünk,
csak a puszta harag, csak a kiáltó szó.*
- ANNA:** *Íj, kasza, kard, kés, tör, kapa, cséphadaró,
minden megjárja most! Szükség van mindenre,
szükség mindenkire. Járjátok a várost,
aki megtagadja, ellenség csatlósa,
ellenetek szegül. Végezzetek vele!*
- KÁPLÁN:** *(a templom ajtajában)
Amen, de fejezd be! Ti szerencsétlenség,
ti! Mit kerestek itt?! Mire gyülekeztek?
Nincs bűnötök elég? Nincs mit meggyónnotok?!*
- ANNA:** *Hohó, csak lassabban, nem gyóntató papok,
mindenki dolga lett a bűnt felkutatni.*
- KÁPLÁN:** *Egyházadra támadsz? Ti pedig hagyjátok?
Tán azt akarjátok, hogy a templomotok
mesterek szállása legyen mindörökre?
Hol az oltár álló, kalapács a szentség,
mesterember szaval felszentelt pap helyett;
kovácsműhely legyen az igazság háza
s vesszen az igazság?*
- ANNA:** *Nem temploma termi,
hanem az találja meg mindig templomát.
S ha érte kaszát kell egyenesíteni
most, hol lenne illőbb, mint az oltárlépcsőn,
miskendő sarkán?!*
- KÁPLÁN:** *Szájas lány! Veszteden perelsz, mert nem tudod,
és ti sem tudjátok, hogy míg a kereszttel
kicifrált talpasok a városkapukat
őrzik s úri házak környékén portyáznak;
addig a megrettent úri nép hírvivőt
menesztett a rácok roppant seregéhez,
mit a hatalmasok azért toboroztak,
azért fegyvereztek fel jó fegyverekkel,
hogy megleckéztessék mind az engedetlen,
akik nem tisztelnek törvényt, visszaélnek
fegyverviseléssel! Kétségbeeséssel
töltik el a jámbort, mikor azt hirdetik,
kötelességetek felkeresztelkedni.
Kötelességetek engedelmeskedni
a feljebbvalóknak, akik betiltottak
minden gyülekezést hamis próféták és
hitetek csúfoló keresztek oldalán!*

ANNA: *Mert okkal tartanak a szörnyü bosszútól!*
 KÁPLÁN: *Az ő bosszújuk ér lépten nyomon utol,
 s méltán, mert ne várjon törvénytől kegyelmet,
 aki feje fölött nem ismer el törvényt.
 Ti mind jóra való városiak vagytok,
 mi közöttök van a mezitlábásokhoz,
 semmirekellőkhöz? Törvénytelen útat
 akarnátok járni, szedett-vedett népek,
 bitangok csapásán?! Nézzétek csak meg jól,
 micsoda katonák? Piacok lakói,
 csavargók, orgazdák, eladósodottak,
 otthonukból bűnük miatt kiűzöttek.*

ANNA: *Szoknyás pap, hagyj alább! Mért mocskolod őket?
 Egyetlen bűnük, hogy engedelmeskedtek,
 hiven a háborút hirdető parancsna.*

KÁPLÁN: *Jól ismerem őket, ugatnak, miközben
 csak vagyonosodni akarna mindegyik.
 Ma azon perelnek, hogy bármit gyűjtenek
 a csűrbe, verembe, elorozzák mások.
 Holnap maguk teszik egymás vagyonával.
 Aki ma nincstelen, holnap az harácsol,
 aki adakozást hirdet, az lesz kapzsi.
 Ne higgyetek nekik, mert nem változtattok
 úgysem a világon, csak a bűnök számát
 növelitek.*

ANNA: *Hogy nem rogyik rád a mennybolt!
 Azért szegődöttél az ég szolgálatába,
 hogy a földre tiporj, s a földöntutókra?!
 Nem átallod káplán létedre a vétkeket?!*

KÁPLÁN: *Mi keresni valóm lenne templomlépcsőn,
 ha nem figyelmeztet szavam a veszélyre?
 Ne adjatok hitelt léltrevezetőknek,
 akik nem nyugszanak; egyebet se tesznek,
 mint mások bűnében vájkálnak, miközben
 maguk is csak egyre vétkeesebbek lesznek:
 jajt jajjal torolnak, vérre vért hirdetnek,
 s rátok hivatkoznak. Mire acsarognak?
 Ki ellen és miért? Miféle ellenség
 ingerel titeket?*

KAR: *Ellenségeink mind,
 mind, akik nem értünk, de belőlünk élnek;
 és csak azt ne mondd, hogy nincsenek ilyenek,
 mert megtagadsz minket, elárulsz bennünket.*

ANNA: *Eddig is azt tette, búcsúval csapott be!
 Mért hirdette meg a kereszt felvételét,
 hogyha bűn viselni?!*

KÁPLÁN: *Parancsot olvastam,
 törvény szerint éltem. Mindig hasznokra
 mondtam, amit mondtam, átérezve minden
 bajotokat mélyen. Most is csak értetek
 szóltam, mint szegény a szegényhez. Hitemre,
 jobbágy vagyok én is.*

ANNA: *Tányérnyaló eb vagy!*

KAR: *Rég elfelejtetted már, hova születtél.*

ANNA: *Igazat mondanak. A kaszától félted
 tenyeredet, azért iszod a misebort.*

Értünk sivítség, vakond? Nyomorultak ellen?
Mert irtózol tőlük, mert gyűlölöd őket,
azért szájalhatsz így, azért szitkozódhatsz!
Mert a rád lovasok, a „nagyok” erejét
a hatalmat – mi más! – magad mögött érzed,
azért kelhatsz ki, mint ganéjból a féreg!
De földbe taposunk, betelik a torkod,
nem fogod a pártját csupaszáj latroknak
és nem károkozónak, meg konkolyhintőknak!
Eleget türtétek, ép hőrral ne vigye!

KÁPLÁN: Fogsz te még majd sírni, akad még mennykőve
az égnek sújtani rád és ki rád figyel!

ZÓRA: Verjétek át nyelvét lópatkoló szeggel!

KÁPLÁN: Életetek forog kockán, ha semmibe
veszitek szavamát. Kevesen vagytok, hogy
pártját fogjátok a mezitlábásoknak!
Nem magamat mentem, titeket féltetek...

ZÓRA: Kutya ugat ebre! Ha féltened őket,
magad kiáltanál, magad vernéd félre
a hármas harangot, magad biztatnád a
borona vasát, hogy kötözzék karóra.

KÁPLÁN: Nem lennék javukra! Lássátok be végre:
elég egy lobbanás, egy kigyulladt fészec,
ami színt vallana szándékaitokról,
és a megtorlástól semmi se menthet meg.
Rögtön rátok törnek sereggel a rácok
s a házi cselédek. Nem menekülhettek,
kelepcében vagytok: kívül csatát nyertek,
idebenn elveszték; idebenn nyernétek,
kívül vesznétek el. Egyremegy: jaj nektek!
Jaj, ha nem hisztek a tisztességes szóban,
a jótakaróban ellenséget láttok!

Napnál világosabb, mi lesz a sorsotok!
Zárjátok be ajtót, ablakot! Tartsátok
szemmel a szikrát, mert nem lesz megbocsájtás,
kő kövön nem marad! Bár ne lenne igaz:
csontotokat zúzzák, véreteket veszik,
tűzzel égetnek meg, s hiába asszonyok,
gyerekek, öregek; mindenkit megölnek!
Fizetett marconák, senkit se kímélnek!

ANNA: Beszéd. S hosszú, mint a szentiváni ének.

KAR: Jaj, halljuk, horkannak már a magaspatkós
lovak. Oldalukba vág a kicsiszemű
rácok sarkantyúja. Bószúlve a füsttől,
tűztől menekülve ránk veszik útjukat.
Jaj, mind odaleszünk. Odavész heverő
szép borjas tehenünk, virágszarvu ökrünk.
Estét nem várhatunk kedvünkre, jaj nekünk,
nem virrad a reggel többet örömünkre.
Házunk sem véd meg már, ajtaja rosszul zár,
beereszti a bajt. Jaj, mi segít rajtunk,
ki szavára hajtsunk, hova könyörögjünk?
Hisz amíg könyörgünk, amíg a bocsánat
paraszán térdeplünk, gyűlöletet szítunk
testvéreinkben is. Azok se kímélnek,
ezek is megölnek. Mire fordíthat még
a szerencse minket! Mindenképp cserbenhagy.

hol csattan a korbács. Fel hát, ujjongjatok!
Megszabadultatok a nyúgtól, a gúzstól,
a pöffeteg néptől, bármi hihetetlen...!
Halljátok? Halljátok?!

ANNA:

ZÓRA: A fiam is ott volt?

HÍRHOZÓ: Ritka rendet vágott a kalászos bajból,
lobogó haragból rakott sűrű boglyát.
Eppen hozzád küldött.

ZÓRA: Él-e, hal-e? Mondjad!

Miért nem maga jött?

KAR:

Mondd sorra, mi történt!
Ha fordul a sorsunk, kell tudnunk, mért fordul,
úgy hátha találunk kiutat a bajból.

HÍRHOZÓ: Bajról szó se lehet. Halljátok a csodát,
elmondom, hogy esett.

ANNA: Kezdjed az elején!

KAR: Mondd hamar, hadd halljuk!

ZÓRA: A fiamról beszélj!

ANNA: Szólna, de ha nem tud...

KAR: Legyél türelemmel,

ki-ki a beszéddel szünjön oda hátra!
HÍRHOZÓ: Csaknem teljes napot vártunk már Petárra –
mert fejünkbe vettük, most már elmondhatom,
jópáran, hogy otthon nem lesz maradásunk,
felkeresztelkedünk, – már csak ő hiányzott.
Végül is megkerült, de szörnyű haragtól
remegett a szája, szemében kegyetlen
vad gyűlölet lángja lobogott, veriték
verte ki homlokát. Sarkallt, hogy kövessük.
Mondtuk, mi keresztet akarunk magunkra.
„Mintha csak a jelben rejtőzne a szándék!”
mondta „S nem fordítva! Elsőbb, hogy megtegyük,
ami bizonyítja, méltók vagyunk arra!”
Mi nem ellenkeztünk. Hallgattunk s követtük.
Tudtuk, igaza van. Erősen este lett,
mire az udvarház közelébe értünk.
Volt kötelünk, késünk, pattintó szerszámunk,
lejszénk és szanaszét heverő jó kövek;
sorsot is akartunk vetni, hogy elsőnek
ki mássza meg a fal magasát, de ő már
lőnn termett és intett. Kapaszkodtunk rögvest,
egy a másik után. Am akkor hirtelen
szimatot fogtak a szabadoneresztett
harapós véredek és csaholni kezdtek.
Riadalom támadt. Fegyverükhöz kaptak,
fáklyákat gyújtottak, föl-alá tutottak
a hunyász cselédek, akik az udvaron
addig félálommal tűz négyszögén ültek.
Majd kis idő múltán, hogy nem leltek nyomra,
szörnyen káromkodva, horpaszon rugdalva
hallgattatták el az ugató ebeket,
s visszaheveredtek. Pedig akkor már nem
csak a mi késeink ágaskodtak készen,
de a magas fűben, cserjésben egyre több
kaszaél villámlott, ahogy a pengéken
szánkázott le a hold. Mi se vettük észre,

csak amikor Petár rettentőt rikkantott:
„Rajtatok Dózsa György!” – „Korpázd meg a bestyét!”
zúgott rá a válasz, a keresztes hadnép
csatakiáltása a kapun kívülről,
s máris vendégoldal rontotta a féllát.
Támadt sivalkodás, tejveszett rohanás,
könyörgött a háznép. Petárt felismerték,
de hiába tették, mintha maga Dózsa
lett volna, úgy kapott a horgasinába
a fegyvereseknek. Soha még bátrabbat,
soha ügyesebbet a világ nem látott.
Mindnyájan bámultuk, egymaga vagy hatot
vágott le egyszerre, majd meg csóvát vetve
lángbaborította a tornác tetejét
s kiáltott, hogy hordjuk ki a sok szép holmit,
mentsük ki magunkat. De gyertek, szemetek
győződjék meg róla! S csapjatok ünnepet,
lakjatok lakomát, lakjátok rogyásig
ünnepeljétek őt! Az ő jóvoltából
jut már kinek kinek, amire csak vágyik.
Nem férges szalonna, nem penészes túró,
hétszer szűrt bort isztok izes parázshúshoz!
Válogathatok a sok drágaság között,
mind tettek, fele ingyen, fele ráadás;
az udvar közepén mint valami vásár
olyan kirakodás, hatalmas halmokkal,
s minden halomban más: hosszúszőrű irhák,
szép karmazsin bőrök, bársony puha prémekek,
angliai posztók, kemény fodorvasznak,
érintetlen gyolcsok, illatos kenőcsök.
Aranyak, ezüstök egész tarisznyával,
kapjátok, ha jöttök, süveggel a gyöngyöt!
Nos hát ezért nem jött erős fiad maga:
a dolga temérdek, de hogy vele legyél,
hogy veled oszthassa meg a dús javakat,
azért küldött érted. S te is, aki minden
bajvivása voltál, minden bátorsága,
gyere siess Anna! És ti mind, mind gyertek!
Ne engem kérjétek mi történt, lássátok
saját szemetekkel, azután döntsetek
megéri-e vagy sem; jogos-e, joztalan.
Egy biztos, hogy merni sose haszontalan.
Félünk a rácoktól, de hiába félünk;
minden már hiába: nincs és nem lehet mód
az alkudozásra. Mérgező nagy nyavalyán
nem segít szelid ír, csak a kés, a fegyver.
Nincs más reményünk a felemelkedésre,
s vagy fénn, vagy lenn, – de középut nincsen.

KAR:

III.

(Az udvarház közelében. Közelről lelkes kiáltozás, ünneplés lármája hallatszik. A színen Petár és Anna.)

- KAR:** *Hej verjük a földet dobbantó talpakkal!
Hét ágú korbáccsal, hej üzzük ki a gyászt!
Nem rohamoznak a rácok, csak ámulnak,
földbegyökeredzik a lábuk, a karjuk
levelet is vet még! Nagy híres katonák!
Kerülik a várost, fordulják a népet,
el is oldalognak, meg is futamodnak.
Előttünk pedig a magtárak, kaptárak,
vermek, ékes termek jól kent ajtajai
nyitatlan megnyílnak. Kifogynak az ólak,
rinak a malacok, a borjak elesnek,
vérükben vergődnek a gyöngye gödölyék,
gazdátlan fut a mén, pányvánk utoléri,
szabadulna, kapál, akárcsak a gazda,
nyögve nyárs tetején.
Húzd meg jól, nyomd meg jól!
Hadd (ropogjon a karó)
Ilyen ünnep sose volt!
Táncra legyen lábunk!
Amíg bírjuk, álljuk!
Kisjuh-bocskor három talpát
földtől ne sajnáljuk!!!*
- PETÁR:** *Hallod, hogy zajognak? Engem kiáltoznak,
engem ünnepelnek.*
- ANNA:** *Korai az ünnep.*
- PETÁR:** *Ne bánd! Hiszen győztek. Inkább örülj velük
te is, legyél vígan! Örülj, az a kéz, mely
szemérmed csúfolta, sajátját takarni
sem elég erős most; a nyelv, mely megcsapott,
erőtlen húsdarab; a láb, mely taposott,
a szélben bokázik. Magasra tartották
magukat, ott vannak. Le se szállnak többet,
a fekete föld se fogadja be őket.*
- ANNA:** *Csak ne bízd el magad! Most jön a neheze.
Győzni mindig könnyebb, mint a győzelemben
élni. Hogyan tovább? Elbírsz-e magaddal?
Mert ahogy most döntesz; úgy vész, vagy nem minden.*
- PETÁR:** *Ne félj, mint eddig is, kedvedet keresem:
azt akarom, boldog légy velem, sose sírj
üres fazekakért, kihűlt tűzhely miatt,
hideg istállóért, sosemvolt barmokért.
Minden akarásom maradsz, ahogy voltál.
Hisz te indítottál szemet venni szemért,
gyöngyös füzérekért füzéres fogadért,
aranyalmát napban kipirult arcodért,
legyőző pilládért színarany legyezőt,
karcsú szép nyakadért singes aranypántot,
égő két szemédért két szál égő gyertyát.*
- ANNA:** *Kényessé tennél, te? Égetni való vagy.
Mit kezdjek mindezzel? Még majd kinevetnek,
hogy mindent rámagatsz, mint egy kiszebábra.*

PETÁR: *S meglásd, még ezután, mindenkinél másnál gazdagabbá teszek, aranyos ruhákba gyöngybe öltöztetek.*

ANNA: *Inkább menj, vess véget a féktelenségnek! Leisszák magukat, töldön hempergőznek, erejüket rontják, elveszi eszüket a hamar-győzelem. Vesztüket okozza ez a felfordulás. Velük veszel te is, Petár, jaj féltlek!*

PETÁR: *Túlzó aggodalom, kishitőséget rejt.*

ANNA: *Nem jobban, mint bajt az elbizakodottság.*

PETÁR: *Vétsz, ha dolgaikat így alábecsülöd.*

ANNA: *Vétsz, ha túlbecsülöd. Nem állapodhatsz meg!*

PETÁR: *Eszemben sincs. Meglásd, nem ér itt a reggel.*

ANNA: *Reggel? Az már késő! Azonnal kell menni.*

PETÁR: *Türelmetlenséggel többet rontsz, mint használsz.*

ANNA: *Az időmulasztás szerencsehalasztás.*

PETÁR: *Sietséget siker nagyritkán koronáz.*

ANNA: *Bűn a kínálkozó alkalmat mulatni!*

PETÁR: *Bűn kedvüket szegni az örvendezőknak.*

ANNA: *Győzd meg őket, Petár! Hallgatnak szavadra.*

PETÁR: *Jobban hallgatnak, ha tudják mire mennek.*

ANNA: *Nem tudnák, ha sorsuk rosszabbra fordulna?!*

PETÁR: *Jobban, ha a jóba kóstoltak már bele.*

ANNA: *Úgy beszélsz, mint aki lépre vinné őket!*

PETÁR: *Ugyan, ostobaság. Mindenkinek saját szüksége a korbács, ami többre készíti.*

ANNA: *Szüksége, mit szükség! Életed lett a tét.*

PETÁR: *Miért kockáztatnál oktalan? Nem értem...*

ANNA: *Ahol kockázat nincs, ott silány az érdem.*

ANNA: *Fogd ki macacsságod szilaj paripáit büszke szekereedből. Az éjszaka sűrű: jobb köpönyeget nem terít a sötétnél rád a bátorság sem. Reggel akarsz menni? Földig részegekkel? Félig állatokkal? Könnyű préda leszel. Nem! Úgysem engedem, mert ha te nem állsz ki elébük hangosan, akkor megyek magam, tán bírom erővel. De félek, mellőlem el akarsz maradni.*

PETÁR: *Várj! Többre látsz nálam: zavaros időben valóban a józan fej a legjobb tegyver.*

ANNA: *Végre, hogy belátod.*

PETÁR: *Most rögtön indulok, bárha kevesekkel, a legbátrabbakkal.*

ANNA: *Mindnyájan követünk, kezedet tartani.*

PETÁR: *Vaskaput rontani, piros vért ontani nem asszonyok dolga.*

ANNA: *Dózsa György maga vár.*

PETÁR: *Jobban jár az a pár, aki énvelem tart. Gyere, te mondjad meg, hogy kiben bízhatok, kit vigyek magammal. Fő, hogy ne túl sokat, de ne is keveset, csak ahányan győzni tudnak egy pávamód cicomás háznépen.*

ANNA: *Nem értelek Petár. Mit forgatsz fejedben?*

PETÁR: *Amire sürgettél: könnyű rajtaütést. Jó lovakkal alig télnapnyi a járás;*

cifrább palotából nem szedett még senki könnyebb szerrel dézsmát. Hisz magad biztattál...
ANNA: *Én, Petár? Én, erre? Dózsa seregébe kell jutnunk mielőbb! Vakmerőség lenne apró gyerekekkel, rémült asszonyokkal farkasszemet nézni, összevagdalkozni a vasas ráccokkal! Még a harcban jártas, az egyenes kaszát viselő katonák is tábort bontottak, elhagyják a várost.*
PETÁR: *Rám nem fognak tegyvert, nincs mitől tartanom: Magam is rác vagyok, vér velük a vérből.*
ANNA: *Törődnek is avval! Mi tett ilyen vakká? Váltson már az eszed! Benned nem a rác áll szembe most a ráccal, a nyomorult paraszt kerge katonával. Nem vére köt egybe embert az emberrel, hanem veritéke! S még ha úgy is lenne, hogy megkímélnének, csak magad vagy fontos? Nem törődnél mással, mikor nem alszik a gonosz, csak szendereg?!*
PETÁR: *O, hogy nem látod át, pedig magad mondod a kereszties tábor éjjel útnak ered; nem fenyeget veszély, a rációk utánuk. Azt is magad mondtad, ki kell használnunk a véletlen szerencsét. Fel, amíg remeg még Dózsa György nevétől a pöffteteg népség. És még azt mondod, hogy magammal törődöm, amikor mindegyik gondolatom te vagy? Bárki kért volna rá, sohasem teszem meg, sohasem bántottam volna meg anyámat engedetlenséggel, csak mert érted mentem, feltettem magamban, kincsekkel, gyöngyökkel ékesítelek fel. Nem fogsz vissza! Ha kell akaratom ellen teszem, de megteszem.*
ANNA: *Hárítsd el éntőlem a gyöngyöt, a kincset, nem illenek hozzám, belepi a por csak! Tartsd többre az üdvöt lelked legmélyében!*
PETÁR: *Ne szenvedj szükséget, az az üdvösségem.*
ANNA: *Jaj, ne engem bánj már! Az apám házában én azt úgy szoktam meg, este lefeküdtem, jó reggel felkeltem, szépen énekeltem és dologra mentem. Ezután se kell több!*
PETÁR: *Nem? Hát mi értelme akkor az egésznek, ha nem tudsz, nem akarsz másképp élni, többet kapni a javakból?! Gyere, hallgass rám és nem bánod meg, tudom: mert ezen a jusson nem fog osztózni az egész kapzsi város, csak ahány érdemi. Ahány majd megmarad.*
ANNA: *Útonállók rémes ravaszága száll meg. Szörnyűséget mondasz. Petár, hát rabló vagy?*
PETÁR: *Mint az udvarházak gazdái, nem jobban. Ők tanítottak rá, nem vétek a rablás.*
ANNA: *Ellene harcolunk minden nagy erőnkkel.*
PETÁR: *Szörítől heged be a kutyaharapás! Ne akaszd utamat, inkább gondolj arra, ezután aranyra, ezüstre nem lesz gond, lesz nagy gyönyörűség, számolatlan láda,*

nézetlen sok a kincs, jó, erszénybe való.
*S végső soron minden levágott naplopó
Dózsa országához visz közelebb, vagy nem?
ANNA: Nem! Ne gonosztevő módra kedvez nekem,
és őt se emlegesd, elárulod evvel!!!*

*PETÁR: Hogy árulnám már el? Vagy talán nem értem
küzd, nem értem harcol? S maga nem ezt teszi?*

ANNA: Ó, ki minden javát népének akarja?!

*PETÁR: S ki népe, ha nem én? És hogyha akarja,
miért lenne bűn, ha magam is akarom?!*

*ANNA: De ne így, orozval Dózsa országlása
törvényesen adja meg minden javadat.*

*PETÁR: Harcom nem a messze nagy szóval hirdetett
bőségek országa, hanem a mai nap
és a minden nap több. Nem hiszek a harcban,
aminek a célja nem a gyarapodás.
Elég volt azt néznom, hogy aratják mások
az én vetésemet! Szépen is lennének, ha
örökös szükségben rejlene az érdem!
Nem túlik a fogam a nélkülözéshez,
a megmagyarázott szép áldozatokhoz.
Nincs semmi értelme, ha nem nekem áldoz
saját akarásom, nincs közöm semmihez,
amiben nem látom viszont veritékem
gyümölcsét, s meglopják részemet a jóban.*

*ANNA: Jaj neked, ha így van, ha a magad célját
nem tudod meglátni közös dolgainkban.*

*PETÁR: Közös akkor lehet, hogyha értem is van.
Bátorsággal biztass! Vidámnak lássalak!*

*ANNA: Kevés vagyok én, hogy bátoríthassalak,
s nem én: ebben senki nem lesz a pártodon.*

*PETÁR: Ha mégis? Akarom, te legyél az első,
jőjj közénk, mondom, te jelöld ki őket.*

*ANNA: Ne várd, nem teszem meg, mert jobban szeretlek
annál, hogy vesztedre – egyengessek utad.*

PETÁR: Sose gondoltam, hogy ennyire gyöngye vagy.

ANNA: Gyöngye a gonoszban, de erős a jóban.

PETÁR: Nem tudsz megingatni feltett szándékomban.

ANNA: Anyádat mozdítom makacsságod ellen...

PETÁR: Arcodba kaparna fia védelmében.

ANNA: Tudom, igazam van s nem tudlak meggyőzni!

PETÁR: Győzz pár bátor embert, tudhassak indulni.

ANNA: Nem, nem, nem mehetsz el!

PETÁR: Majd még hálás leszel...

*ZÓRA: (be) Legboldogabb napom, hogy ezt is megértem!
Hej, micsoda ünnep, Petár, büszkeségem!*

*ANNA: Legjobbkor érkezel. Állj útját tiadnak!
Segíts nekem!*

ZÓRA: Megint mi bajod van velem?

ANNA: Pirulok mondani.

ZÓRA: Pirulj, ha hazugság!

*ANNA: Igaz. Szörnyű vakság vezet. Nem látja,
nincsen más igazság, csak Dózsa György király
nyársas igazsága. Csak az ő tábora
tart meg minket. Oda kell sietni, küldjed!*

ZÓRA: *Mindenképp elvennéd tőlem? Sose nyugszol? Sehova se küldöm. Itt marad mellettem. Tán irigyled tőle ezt a dicsőséget? Irigyled, hogy nevét szájról szájra adják?!*

ANNA: *Tőled irigylem, hogy ilyen nagy biztonság lakik benned. De láss! Mindent magához mér, azt hiszi, miatta kel fel a nap, érte hányja ki a tejét a búza...*

ZÓRA: *Jól hiszi! Itt minden ő érte történik, ne fázzon, ne maradjon éhes, ne rontsák meg lelkét a gőgösök, bárgyúk, elbizakodottak.*

ANNA: *Ő bizza magát el. Többre vágyik...*

ZÓRA: *Vágyjon! Kérdemelte a gazda nélkül maradt javakból a részét. A te szédültséged engedje pocskokra? A te kicsiséged? Aranya, ezüstje mások zsebét töltse?!*

ANNA: *Tűzre velük, tűzre! Mind csak a bűnre jók!*

ZÓRA: *Nem igaz! Azért van mind, hogy boldogítson, életünk szebb legyen. Most vettem észbe csak, most láttam igazán; szemem, szám elámult milyen haszontalan hat-ökör-hajtásunk, hosszú-föld-szántásunk. Minden könnyhullásunk egy igazgyöngy hullás, minden lépésünk egy aranyalma termés és nem tudunk róla, ha elveszik tőlünk. Joggal biztatlak hát Petár: érdemelted, menj, vedd, ami tied!*

PETÁR: *Jól beszélsz, csak biztass! És ha te kezemet kötöd Anna, vigyázz, könnyen elveszítesz!*

ANNA: *Fenyegetsz?! (Zórához) Vigyázz rá, ügyeljen magára!*

ZÓRA: *Azt teszem: úgy ügyel, ha köztük ünnepel, mert látni akarják, a nevét kiáltják, hallhatod. Nem tölt el téged is büszkeség?! (Petárhoz) Menj! Csak vigyázz, ittak. Ne ingereld magad, ha beléd kötnének! Hagyd rájuk! Beszélnek. Egyet se félj: senki nem olvas arcomon, szavamát értik csak, nem a gondolatom. (e)*

ZÓRA: *Neked meg azt mondom, fogj ki mihamarabb a kötözködésből, hogy megtarthasd fiam. Becsüld meg és tiszteld, ahogy megérdemli! Tarajosodnak a felhők és nem engedsz nem hagysz kiáltani: vigyázz a vetésre, zivatar fenyeget! El fog hagyni minket, és te kényszerítéd bajba, majd meglátod.*

ZÓRA: *Holló ül az ágon és mind egyre károm! Te kényszerítetted, amikor biztattad! Rám hallgatott volna, de te uszitottad. Én figyelmeztettem, csapda-igazságtól tartsa magát távol. Miattad volt süket nem tűrve a zablát és most te akarnád visszatérítem?! Mos mikor belátom magam is, hogy neki, neki volt igaza?!*

ANNA: *Csak a rossz ösvényről téríteném vissza. Mások teje fölé emelné föl magát.*

ZÓRA: *Engem is csak azért cicomázna úgy fel,
 hogy őt többre tartásák, hogy ő különb legyen.
 Tartásák! Legyen különb! Hitvány, aki nem mer
 jobbitani sorsán! Nem volt elegend tán
 a vak uraskodás terhéből, a mások
 munkájából élők rút kérdéséből,
 alacsony munkából? Nem a vékony sorsból,
 nem a bókolásból? Akkor meg mit bánod?!
 Eredj az utadra, s térden adj hálát, hogy
 így fordult, nem másképp. Fordulhatott volna!*

ANNA: *Énrám rámparancsolsz? Méltatlan útjait
 ő meg csak hadd járja? Hogy mondjam, hogy meghalld:
 seregben sereget akar toborozni,
 csapatban csapatot a gazdagodásra.*

ZÓRA: *Érdeme viszi rá, nem a kapzsisága.*

ANNA: *Siralom lesz neki minden módossága.*

ZÓRA: *Módja magasabbra kötelezi csak. –*

ANNA: *Kivülálló lesz így, nem fejjel magasabb!*

ZÓRA: *Két fejjel az ágrólszakadt sokaságnál!*

ANNA: *Az magasodik ki, aki közöttük áll.*

ZÓRA: *Közöttük megszürkül.*

ANNA: *Kivülük kevély lesz.*

ZÓRA: *Legyen! Ne azt nézzék, hogyha értük harcol!*

ANNA: *Nem, nem! Nincs igazad: hajtsa meg a fejét,
 akármi magas is, aki emberhez szól!*

ZÓRA: *Nem ugyanazt mondom? Engem te ne taníts!*

ANNA: *Ez a gyűlölködés, hogy sose lesz vége!
 A fiadat félted? Nem jobban, ahogy én,
 neked csak a fiad, énnekem mindenem.*

ZÓRA: *„Csak” a fiam? Nincs erősebb kötelék!*

ANNA: *Akkor menj utána, idejekorán még
 elejét tudd venni jóvátehetetlen
 bűnbeesésének! Menj utána, kérlek!*

ZÓRA: *Kérd a böjti szelet, ne fújjon, vagy kérjed
 az esőt, ne essen, mert előbb megteszi,
 mintsem én akasszam előbbrejutását
 fiamnak.*

ANNA: *Akkor én! Mélybezuhanását!
 Elvállik; melyikünk szereti őt jobban,
 mert mindent megteszek, csakhogy megakasszam.*

ZÓRA: *Mit akarnál tenni? Mire vetemednél?*

KAR (be): *(szinte nevetségesen kifestett arccal, mindenféle össze nem illő ruhada-
 rabokba öltözve, táncolnak)
 Hol van a rác asszony? Hol a lány? Hol vannak?
 Mért bújnak, mért késnek szavukat hallatni?
 Dicsérjük nevüket! Dicsérjük az erőt,
 aki megtart minket. Dicsérjük a fiad,
 dicsérjük jegyessed! Soha derekabbat
 nem szült asszony, úgy ám, s lány sose szeretett!
 Zendítsünk muzsikát, s rajta a táncot, hát
 járátok mivelünk! Jól igazítsd lábad,
 hét hajnalig járjad! A szél szelesedjen,
 a tűz tüzesedjen nyomukban!*

ANNA: *Hagyjátok!
 Félre most a táncot, félre az ünnepet!
 A túl sok dicséret nem tesz jót senkinek!*

- KAR: *Miért ne dicsérenénk? Van borunk, kenyérünk, szagos piperékkal is megkenekedtünk. Nélküle nem nyertünk volna soha semmit.*
- ANNA: *Es ez minden nektek?! Fegyverét vegyétek el az ellenségnek, ne a piperéit! Bosszúik mezítlábas népéhez tartoztok, oda köt sorsotok minden keserűje, ti meg csak táncoltok?! Gondolatlan ésszel, szem elől vesztve, hogy jogtalan haszonból még igen sok helyen burjánzik ki a gőg, hitványság, gyalázat. Ennyinek örültök s tovább megtorpantok? Kezetekben a tál, és ti vonakodtok jussotokat merni? Hát csak bőjt idején vágytok farsangolni?! Akkor vakaróztok csak, amikor csipnek a tetvek, a serke kikelhet bántatlan?! Hatalmat akartok? S félték gyakorolni?*
- KAR: *Goromba a nyelved. Mégis, te nem látod, saját súlyainktól kell megszabadulnunk előbb, aztán tovább. Dózsa György messze van. Amíg nem rendeztünk magunk körül mindent, távolabbra jutni örültség, ne akarj!*
- ANNA: *S ha jönnek a rácok? Nem veszitek észre? egyedül maradtok. Nem veszitek észre, nem arról hajnallik, amerről hajnallott, mert még az is aki eddig háborútok mellett ügyeteket szolgálta, elárul. Hiszen megteheti, ti adtok alkalmat rá a dicsérettel.*
- ZÓRA: *Mérsékeld magadat!*
- KAR: *Jeges sudártával nehéz vizet merni, nehéz szót érteni avval, ki nem akar. Mutass rá, hogy ki az! Ne a szélbe szájalj!*
- ANNA: *Mit tennétek vele, ha ki közületek vetne szemet többre, mint ami illeti?*
- ZÓRA: *Illeti? Érdemét vonnád már kétségbe?!*
- KAR: *Páros hegyes nyárssal ütnénk ki a szemét.*
- ANNA: *S aki felemelni nem fél a kezét ránk?*
- KAR: *Nem kezét, de töből karját szakítanánk.*
- ANNA: *Aki romlott szívvel rontaná tiétek?*
- KAR: *Odavetnének szívét disznók ételének.*
- ANNA: *Aki saját bűnét veletek takarja?*
- ZÓRA: *Ostoba, hagyd abba! Mi bajod érkezett? Döfölnöd a sorsot? Nem félve attól, hogy téged vesz szarvára? – Fiam ellen beszél, amért nem engedem esztelen, Dózsához.*
- ANNA: *Nem ellene, érte fordulok hozzátok, hiszen tirajtatok áll vagy bukik minden. Ne hagyjátok Petárt rossz útra tévedni, ne engedjétek, hogy meg kelljen torolni a bűnét!*
- ZÓRA: *Mifélet?! Bátorsága bűne?! Ki volt még kivüle úgy merész dacolni a fenyegetéssel? Ki, ki kockáztatta életét ahogy ő? Ki segítette a Dózsához igyekvők dolgát nála jobban?*

Nektek is ő adott példát, mit tegyetek,
neki köszönhettek sikert, gazdagságot.
ANNA: Félsikernek tartja s gyávasággal vádol,
mikor azt akarom vele megértetni:
egyforma az ember, egyenlő a bére.
ZÓRA: Gyávák beszéde ez! Restek bölcsessége!
Ott az egyenlőség, hogy egyformán küzdhetsz,
vállvetve harcolhatsz. Egyenlő jogokban,
nem egyenlő koncban egyforma mindenki!
Még hogy egyenlőség! Mire vezetne az?
Döntse el ezt ki-ki magában. Ártana!
Arra ösztönöznéd még a legjobbakat
is, hogy lapuljanak; a könnyebb oldalát
fogják a dolognak. S miért is tennének
mást, ha nem becsülik meg a fáradozást,
nagyobb lelkesedést, a szerzett sebeket;
ha ugyanúgy az is megkapja a részét,
aki nem kapható semmi áldozatra;
aki többet akar, hát merjen is többet!
Ebben vétett volna fiam ellenetek?
Vagy a gyávaságot, hogy elmarasztalja?
És tán nincs igaza, nem egyszer, ezerszer,
amikor azt mondja: bűnös a félsiker?!
Azért csak azt mondom, hogy nyissatok kaput
előtte tisztelve, váljatok kétfelé
és ünnepeljétek, ahogy kijár neki!
KAR: Minden szavad igaz. Te meg szűnj örökké
keservet kutatni! Nem lehet boldog az,
ki mindig mindenben bűvő bajt szimatol.
ANNA: Ti vakok, nem láttok sem eget, sem földet.
Mégis ne higgyétek, hogy földre tepertek:
ha ti nem hallgattok rám, majd a többiek.
És hogyha azok se, a keresztes tábornok
hozom ellenetek, mert ha már veszni kell,
inkább veszítsenek ők el, mint a rációk! (el)
ZÓRA: Nem ítélek ép ésszel, ne hagyjátok menni!
KAR: Hadd menjen, hisz úgysem hallgatja meg senki.
A mezitlábások útra sorakoznak,
embereink pedig, erős fiainkkal
mind fiadért készek, hogy vele tartsanak
haddal hadakozni, jó hírt haza hozni,
szomszéd udvarházból kincsel gyarapodni.
ZÓRA: Hogyan? Hogy mondjátok? És még örvendeztek?
Jaj, puskások várják, meglövik a mellén!
Akárhányan mennek, azok többen lesznek
és a gazemberek elvágják torkukat,
elütik tejüket, úgy tűzik karóra!
Téritsétek vissza! Vissza a városba!
KÁPLÁN: Megállj, szerencsétlen! Oda már hiába . . . (be)
ZÓRA: Vigyázz az utamból, hamisság Káplánja!
Hogy merészelsz újra közénk tolakodni?
Hogy vethet elibénk ismét a fürtelem?!
KÁPLÁN: Szólíts szelídebben! Mert olyan hírt mondok,
aminek a súlya, féltő, téged terhel,
s a hozzád hasonló elvetemülteket.

KAR: Félelemmel töltsz el. Mit rejtész előlünk?
KÁPLÁN: Hozzám fordultatok, hogy szerezzek békét.
Magamra vállaltam, mert tudtam, hozzátok tartozom. Hozzátok akartam tartozni.
Ti meg cserbenhagytok? Félítig sem érek és máris rohantok ígéretet szegni.
Kire hallgattatok? Milyen szertelenség ragadott a bűnre? Hova jutottatok?
S jaj, hova akartok visszatérni innen?
Azt hiszitek: van még város, a tiétek? Rácok prédája lett. Vivás nélkül vették meg piacát, házát, templomát, szentségét.
Mit tettetek velem? Bajba sodortatok, engem is, bajba a szentegyház hitelét.

KAR: Jaj szomorú vége szakad ünnepünknek!
Siralmas fordulat! Büillesztő óra!
A szerencsecsillag megfordult tengelyén, kinek jóra fordult, nekünk siralomra.

KÁPLÁN: Emelkedjete fel! Reméljete bennem, és én megbocsájtok. Lehajlit hozzátok jámbor hivatásom. Bár rám támadtatok, engem vádoltatok, hogy a vesztetekre járatom a számat. Bizony láthatjátok már, hogy közöttetek bújik az ellenség.
Kigyókat tápláltok hősként ünnepelve.

ZÓRA: Kigyókat, ha téged vesznek védelmükbe!
Miért nem mozdultok velem? Benne biztok?!

KÁPLÁN: Hallgattassátok el, mielőtt még bármi újabb esztelenség sodorna magával.
Kegyes színváltással megmenekülhettek.

ZÓRA: Aki színt vált egyszer, színt vált az másszor is!
KÁPLÁN: Fröcsköld csak az epét, mérge nem keserű!
Kövessetek, s kincset, mindent bizzatok rám!

ZÓRA: Utálatos látvány: vezérürüt mimel az elveszett bárány. Mi közöttök hozzá?!

KAR: Legelső dolgokat fiaitok útját, az én fiam útját elállni. Aztán majd magatok döntsetek hova merre tovább!
Mért is nem hallgattunk már előbb a lányra.
Nem hajtana így az idő szorítása,
Dózsa György oltalma menekít meg minket, csak az ő hatalma fordíthatja vissza vesztett szerencsénket.

ZÓRA: Meglátjuk. Jöjjetek!

KÁPLÁN: Bajra született nép! Tudjátok határát már a balgaságnak! Ne tetézzétek még hebehurgyasággal a nyomorúságot!

ZÓRA: Gyerünk mindannyian fiaink elébe!

KAR: Menjünk, s minél előbb Dózsa seregébe!

ANNA (be): Jaj nektek! Jaj nektek! El se induljátok! Senkit se találtok már gyámolítónak!

ZÓRA: Nem, Petár nem ment el!

ANNA: Magadat okoljad!
hogyha bármi éri! És ti se sirjatok, ha jönnek a rácok! Nem hittétek el, hogy kapzsi fiaitok mire készülődnek;

*nem volt asszony aki feltartott kezével
visszaparancsolta volna fiát, nem lány,
akit a szent kereszt szerelme szólított
volna oldalamra. Úgy kell, úgy kell nektek!
Nem maradt veletek senki, senki, senki!
Hagytátok elmenni őket, el a tábort,
két külön irányba. Ti vagytok az oka:
sohase találunk többet már egymásra!
Hogy tudtatok mindent így elveszíteni!?*

KÁPLÁN: *Nincs elveszve semmi, hogyha rám hallgattok
s ha élni akartok, nem tudtok mást tenni:
szabad utatok van a szomszédos gazdag
kőből rakott házhoz, gyertek! Meglátjátok,
szólok majd értetek. Mondom menekültek
vagytok, a keresztes horda elől futva.*

ZÓRA: *Azokat csak hányják kardélre a rációk,
titeket meg vegyen a ház oltalmába!
Hiszen a fiam is éppen oda indult,
de szörnyű szándékkal: földig kifosztani,
porig lerontani. Vesd magad utána!
Van lovad, eléred talán s megmentheted!*

KÁPLÁN: *Meg a menedéket, nektek!*

ZÓRA: *Akárkinek!*

KÁPLÁN: *A fiamat mentsd meg!*

Minden okom megvan

*rá, hogy emlékezzek, nyelvemet akartad
kitépetni, mégsem magammal törődöm:
megyek, és utánam jönni ne késsetek! (el)*

ANNA: *Utánuk, utána!*

ZÓRA: *Siess, jaj a kardját*

*egye meg a rozsdá, holdas paripáját
fújja meg a nagy szél. Siessél! Siessél!*

KAR: *És mi is induljunk, jaj nyomorult sorsunk:
soha meg nem nyugszunk, örökké bánkódunk,
hányódunk örökké mint a tenger habja.
(mind el)*

(Befejező része következő számunkban)

PÉCSI SZÍNHÁZI ESTÉK

„Népi dallamokkal bánni tudni: egyike a legnehezebb feladatoknak.”

(Bartók: A népzene jelentőségéről)

A pécsi színházi évad három hónap múltán már magán viseli az új főrendező, Sik Ferenc művészi törekvéseinek, érdeklődésének nyomait. Közös csillagzat alatt jött létre Illyés Gyula új drámájának bemutatója, egy ifjú pályakezdő, Sárospataky István *Zóra*-jának előadása, a Gyermekszínház, sőt a Pécsi Balett műfajváltó műsora is. A közös csillagzat szakszerűen szólva *színpadi folklorizmus*nak volna nevezhető. Siknak egy korábbi nyilatkozata implicite már előlegezte ezt a programot: „...színjátásunkban valójában még felhasználatlan a magyar folklór”; vagyis: föl kellene használni! – Az eddigiek szerint alapvetően népies tárgyú, folklór ihletésű, illetve folklór eredetű művek színrevitelét érti rajta, természetesen nekik megfelelő színpadi gesztusokban.

A program logikusan találta meg a vele rokon szándékú szerzőt Sárospataky Istvánban, akit eleitől fogva a népballadák ihletnek; erről meggyőződött a *Zóra* is, első színpadra került műve. Mindenképpen megérdemelte a bemutatást. Eredeti kvalitásai miatt is, de azért is, mert szolgált bizonyos tanulságokkal, melyek makacs tévedéseket oszlatathatnának el. Régi hiedelem ugyanis, hogy a tömör, magvukra sűrített népballadák, amelyek egy-egy tragikus esetet mondanak el, a drámai műfajú tragédiáktól csupán terjedelmükben különböznek, s valójában egyenest drámába kívánkoznak. Sárospataky István darabja után világosan kell látnunk, hogy a tragikum önmagában, „tisztán” nem műfajteremtő (amit az esztétikatörténet is maradéktalanul igazol, ha vetünk rá egy pillantást). Tragikus történet igen sokféle és sokfajta van, közéjük tartoznak a balladai történetek is nagyrészt, de hogy a *drámai* ábrázolásban mi lesz tragédiává, az nem az eset megrázó, megdöbbentő voltán múlik. Nem mintha Sárospataky István egy népballadát írt volna át drámának! Saját fikciója a történet, ami a népballadákéhoz hasonló erkölcsi tragédiát ad elő, ugyancsak a népballadáktól tanult formákban (mutatis mutandis!), nyelvi fordulatokban.

A cselekmény 1514-ben valahol a Bácskában játszódik. Zóra egyetlen fia, Petár Dózsához készül csatlakozni, hogy apját megbosszulja. A meggyötört anya azonban nem engedi; elég volt az ura halála, remeg a fia életéért, biztonságáért. Mikor azonban Petár szerelme, Anna meggyalázva elővánszorog és ugyancsak bosszúra tüzei mátkáját, a fiút Zóra sem tudja visszatartani. Petár ítéletet tart a közeli udvarházon. A könnyű győzelem, a gazdag zsákmány úgy megrészegeti, hogy ez után sem Dózsához, de újabb zsákmányszerzésre indul. Most Anna félti, hogy megrontja az önérdék, a kapzsiság, Zóra viszont dölyfösen sugárik: az ő fiának mindenképp a legkülönb jár, szerezzen is meg mindent, éljen és ragyogjon. Közben a „városbéliek” is utánabódultak Petárnak zsákmányolni, de a vezér újabb kalandok miatt védtelenül odahagyta őket. A Dózsa ellen vonuló rákok rajtaütnek a fegyverteleneken – köztük Zóra, Anna is – és irgalmatlanul pusztítanak köztük. A megmaradtakat Zóra összezsedi, hogy fiát megkeressék s oltalmában legyenek. Anna továbbra is Dózsa hadát véli igazi oltalomnak, arra ösztökélné Petárt – vezesse oda őket, de a fiú már csak a harácsolással törődik. A hozzá menekvőket lerázza, Annát is, anyját vinné magával, de ekkor már Zóra is a többiekkel tart. Petár maga megy el. Zórákat aztán elfogják, tömlőcbe vetik Temesváron. Ott várják, ami vár rájuk: Dózsa húsából kell enniük. Zóra szinte boldog, hisz Petár nincs velük, megmenekült e borzalomtól! De

abban a pillanatban belölik Petárt, őt is elfogták. Ahogy megérti mi következik rájuk, s hogy ez az ára az életüknek – rááll. Élni akar, a bőrét menteni – bármi áron. Mielőtt kihajtanák őket a szörnyű lakomára, Zóra megfojtja a fiát, hogy megmentse a gyalázattól.

A történet háttérében végig a Dózsa-forradalom áll, ahogy a cselekményvázlatból is kitetszik, a szereplők mind ehhez viszonyulnak. Anna – a forradalom útja; a Káplán – a lapulás, a nem-csatlakozás útja; Petár a forradalomtól elzúlló önérdék útja, s köztük ingadozik a közösség, a Kórus. Dehát Zóra? Ő minek az útja, őt *milyen viszony köti a forradalomhoz?* A darabnak – helyesebben: a *drámának* – éppen az a baja, hogy Zóráat más viszonyulások kötik hosszú ideig, mint a többieket. Kizárólag a fia iránti elvakult, bálványozó szeretet áttételében veti el vagy fogadja el a forradalmat aszerint, hogy Petár életét fenyegetni vagy sikerekkel koronázni látszik. Tetteit sokáig, a mű kétharmadnyi részében, kizárólag a fián csüngő szenvedély határozza meg. Mikor a bosszúra indult fiút magányosan, veszélyben tudja – nyomban feltrombitálja a népet, hogy induljanak megsegítésére, jöllehet ezt a tettet – míg csak a fiáról volt szó – biztos pusztulásnak tartotta. (Szép tirádája a csak magukra gondoló önzésről, a mások bajával nem törődő gyávaságról, amit a többieknek elmond – ezért hiteltelenek.) Fiának váratlan sikere, kétes vezérsége aztán elaltatja félelmét, maga tüzeli már a folytatásra, arra, hogy magának szerezzen. Egészen addig a pontig tehát, ahol a megtizedelt nyomorultakkal közösséget vállal, majd szembefordul magányos haracoslóvá és árulóvá zúllott fiával, éppen az ő alakjának nincs társadalmi-forradalmi tartalma, s nincs ilyen irányú törekvése. Amit addig tesz: tökéletesen magánügy; a fiát bálványozó szeretet tévedései. Alakja ott kap értelmet a *forradalom* tekintetében – de ott is inkább erkölcsi, mint szociális értelmet –, ahol megérti fia elhítványulását és végrehajtja rajta az elbukottak ítéletét. Itt jelenik meg a dráma. Itt jön létre a *drámai szituáció*, amiből már szükségszerűen következnek a továbbiak: Petár megmentése a végső gyalázattól. – Amit addig, igen terjedelmesen, látunk: illusztrációja egy történetnek, ami az anyai szeretet vakságáról és nagyságáról, gyermekét mentő és rontó erejéről szól. Ha ezt a történetet halljuk, – valóban balladás tömörséggel és nem szóharcokban oldva – maradéktalanul teljessül az, amit Arany János a *ballada* lényegének tartott: „...nem a tényeket, hanem a tények *hatását* az érzelmvilágra, nem a szomorú történetet, hanem annak *tragikumát* fejezi ki.” Lehet-e elképzelni szörnyűbb büntetését a fennhéjázó anyai vakságnak, és emberfeletti nagyszerűségét az anyai szeretetnek, mint ami Zóra tragikumában megnyilvánul? Aligha. Zóra hát tökéletes balladai hősnő lenne. Története azért nem lesz dráma – a végső mozzanatokat leszámítva –, mert a drámai ábrázolás nem kerülheti meg (se ki) a tényeket, a „szomorú történet” etapjait, melyekben a tragédia – most már a színpadi, drámai tragédia! – *szükségszerűen* bontakozik ki. A ballada a történetben és a jellemekben hagyhat hézagokat, megvilágítatlan, megmagyarázatlan titkokat, sőt hagy is, ez közismert sajátsága (ezeket a befogadók egy közös erkölcsi rendszer értékeivel kitöltik). Drámában azonban a személyes, erkölcsi tények feltétlenül szoros társadalmi összefüggésrendszerbe, jelentésrendszerbe vannak állítva, s ezért a tényekből fejlődő tragédia egységes-folytonos bemutatása nem maradhat el; minden hézag, homály a szoros szükségességet zilálja szét. (Ezért véljük csalóka, bár makacs illúzióknak a ballada minden további nélkül való egyenlősítését a drámával. A *drámaiság* másodlagos jegyeit persze ez nem érinti.) Zóra történetének nagyobb része társadalmian nem szükségszerű csak lehetséges, ami nagy különbség! Neki a Petárral való kapcsolata az iránytűje, s ez korlátozza alakját hosszú ideig magánérdékűvé, míg a többiek mozgásiránya a forradalom felé mutat. A darab semmiféle magyarázatot, indokot nem szolgáltat arra, hogy Zóra jellemében mi hozza létre a fordulatot, csupán erkölcsi érzékünkre apellál, s ez a drámai szükségszerűséghez kevés. Annyi azonban bizonyos, hogy Zóra alakja ekkor kerül egyáltalán a forradalmi-társadalmi tartalmasság szférájába, s ettől a darab is magára talál.

Mindaddig a szerző a drámát nagy kettősökben, a szereplők szóharcaiban kívánja előállítani (míg a kötőszöveget az oratórikus kóruszámok biztosítják). Roppant éles replikák pattognak, mindenki mondja a magáét – igen szép népies retorikával,

terjedelmesen és mozdíthatatlanul – a szóviszály után pedig „lép egyet” úgy, ahogy előtte is lépett volna, s ahogy azt a szóváltás első pillanataiban már előre tudtuk. Az agonok így bármilyen hevesek, aktív feszültségük drámai értelemben alig van. – A népballadai szándék a darab kontextusában is nyilvánvaló. A szerző eredeti, korabeli szövegeket meg ismert népballassorokat dolgozott bele, de saját kifejezőmódjának veretes, népies-archaikus tónusa jól összesimult velük. Sűrűn alkalmaz a népköltésből ismert szófüzéseket, fordulatokat, visszautaló ismétléseket, melyek ott igen alapos okkal alakultak ki az előadók és hallgatók emlékezetének támogatására. (Pl. „*Bizony kell a köntös, bizony kell a korbács! / Jaj, a vörös köntös a te piros véred, / sárga cipellőim a te sárga színed, / kétágú korbácsom a te hóhérod*”) Nyelvérzékünk feltétlenül gyönyörködik bennük, de talán mondani sem kell, hogy színpadi *akció* hordozására nem alkalmasak, mert nem viszik előre a szavakban lüktető történet, hanem inkább megállítják. A nyelvi erő azonban így is megmutatkozik a szövegben, s a „népi dallamok” oldottabb, átlényegítettebb felhasználásával Sárospataky István még bizonyosan sokat nyerhet.

Ugyanennek műfaji, tartalmi lehetőségei miatt engedték meg magunknak a műfaji sajátosságok elemzését. A *Zóra* a drámaként értett tragédia bevallott igényével lép föl, ahogy ezt Sárospataky Istvánnak egy nyilatkozatában elmondott, Sik Ferencsel közös, tőle idézett véleménye is nyomatékosítja. E szerint „a magyar népbaladák sűrűsége az ókori nagy tragédiákéval rokon”. Azok pedig köztudottan drámák. A „sűrűség”, sőt a tragikus történet is rokonságot jelent, de egyik sem garantálja az azonos műnemi, elméleti-dramaturgiai minőséget. (Még a Kórus és a Hírnök alkalmazása sem, melyeknek funkciója itt merőben más is, mint a görög drámákban.) A *Zóra* – többek között – ezzel a tanulsággal szolgált.

És sok részletértékkel, figyelemreméltó színpadi érzékenységgel. Mindezek – nem véletlenül – a darab befejező harmadában szerveződnek izmos műalkotássá, és hagytnak kedvező *érzelmi* benyomásokat.

Az igazi élményt ezúttal mégis nagyobb részben a *kitűnő színházi előadás*nak köszönhetjük. *Sik Ferenc* rendezői erényeit, stílusát maximálisan kibontakoztatta a számára otthonos, rokonszellemű szöveg. Kiváló érzékenységét, ízlését bizonyította, hogy a játékot egy puritán koreográfiával mozgatott oratórium keretében tartotta, s ebben a „zenei” rendszerben mértéktartóan használta föl a néptánc és a dramatikusan népi hagyományok (pl. maszkos játékok) elemeit. A szöveg mozgalmassabb tételében szokatlan és szellemes fényhatásokat alkalmazott. Csöppet sem rajta – még kevésbé a színészeken – múltott, hogy az előadás első, nagyobb része mégis vontatottnak hatott. Legföljebb a szöveg húzásával lehetett volna meglendíteni az iramot, de hát a pécsi ősbemutató-programnak – régi gyanúnk – van egy titkos záradéka a friss írói szövegek sérthetetlenségéről. (Élő szerző szövegét feltétlenül tisztelik, talán úgy vélik: a nyirbálást, húzást csak a klasszikusok bírják ki. Lehet, hogy van valami a dologban, de ez aligha esztétikai természetű.) Amit az írói szöveg megengedett és lehetővé tett, azt Sik tökéletesen kihasználta. – A pécsi *Erdős János* diszlete több, mint jó – telitalálat. Tulajdonképpen pofonegyszerű, de a nagy és teljes megoldások legtöbbször azok, csak rá kell találni. Erdős színpadán kihegyezett rudak-karók merednek, s ugyanezek lógnak be. Ha kettőt leengednek – harangláb lesz belőlük, ha ritmikus távolságra többet is – börtönrács, egyébként olykor templomi oszlop, olykor sátorrúd, s mindig, állandóan a helyzet tömör jelzése. *Schätter Judit* jelmezei szintén feltűnően jók: hivalkodás nélkül tartalmasak.

Pásztor Erzsébet játssza Zórát. Felségesen. Kemény, büszke parasztkirálynő. Amit a darab nem tud megértetni, azt neki elhisszük: hogy mindenki a hatása alá kerül. Hatalmas szenvedély élteti, amitől úgy lobog, mint a csipkebokor. Olykor füstös lángokat vet, sziszegő tűnyelveket, a végén hangtalan, fehéren izzik – de el nem ég. Különösen értékes alakításában az, hogy a párhuzamosan játszott Illyés-dramában némileg rokon szerepet old meg, mégsem hozott át onnan semmit. Láttuk már ezt a kitűnő színésznőt mostohán osztott, nem nekivaló szerepekkel viaskodni, így kétszeres öröm, hogy eddig is tudott értékein túl kibomlott benne a legnagyobb színészi képesség, a tragikai erő. *Petényi Ilona* Annája gazdag, összetett alak. Könnyen vihette

volna egy aszkétikus forradalmár szikársága felé szerepét, játszhatta volna a bosszú angyalát, egyiket sem jogosulatlanul. Petényi Ilona azonban teljes embert játszott el: a megtiport és bosszuló áldozatot, a természetes és okos forradalmárt, a gyötrődő és kifosztott nőt. Nem nélkülözte sem a lírai bensőséget, sem a forradalmi erőt. Petár alakját *Dávid Kiss Ferenc* gránitból faragta; súlyosabb személyiséget formált, mint amilyen az elzüllött forradalmárt megillette volna. A hatalom és a vele járó lehetőségek gyors mámorát éppoly örömtelen-ridegen élte át, akár az árulást. Ő volt aszkétikus, pedig Petár önszerető gyengése ezzel nem egyeztethető. Az emberi gyengeséget, sőt hitványságot viszont remeklően valósította meg *Kézdy György* Káplánja. Mi sem lett volna könnyebb, mint a szolgálalkú, álnok pap sablonját megcsinálnia. Kézdy azonban a magamentő hitványság és a valóságos jószándék ellentmondásaiból bontotta ki a Káplán alakját, s azon túl, hogy a pap elveszti hívei becsülését, azt is eljátszotta – pedig megírva nincs! – hogy önbecsülését is elveszti. Gyökértelen nyomorult lesz, maga szorul rá kizárólag a hazug és kenetes vigaszra, amivel híveit gyámolítaná. – *A Kórus* – hadd írjunk ennyit a hosszú névsor helyett – hiánytalanul megoldotta feladatát.

*

Hallatlan dolog, ha egy kritikus nemcsak műfaji igényeket hangoztat – ahelyett, hogy sokkal divatosabban alkalmi műfaj-meghatározásokat koholnak – de még a *közönségre* is hivatkozni merészel! Mert elvben ugyan minden a közönségért történik, de a műalkotó lázban (gyakorlatban) gyakran arra sem figyelünk, amivel pl. Shakespeare, Molière szembetűnően nem átalítottak számolni, azzal ti., hogy a közönség *mikor és miért unatkozik*. No persze a közönség sosem homogén, nem is kiszolgálni kell az ízlését, hanem fejleszteni, ez köztudomású. De azért azt minden színházi ember tudja, hogy ha a közönség tartósan unatkozik, akkor a hiba nem a nézőtéri készülékekben van. Csakhogy erre a „hőmérőre” mostanában sem a művészek, sem a kritikusok nemigen vetegetik a pillantásukat. Igaz: elég nehéz leolvasni. A fokokat meg lehetőségen elburkolja a komformista jólneveltség, a bizonytalanságot leplező sunyítás, meg az a vitathatatlanul meglevő úr, ami színpad és nézőtér között nem századoknak ugyan, de a színházi *hipokrizisnek* „szolgál mezsgyéül”. Az a hely, ahol ez a hőmérő pontosan és szembetűnően „működik”, a Gyermekszínház. Itt „még őszinte ember”-ek ülnek a széksorokban. A Pécssett ősz óta játszott folklórprodukció ifjú közönségén egyértelműen lemérhető volt az előadás művészi hőmérséklet-különbsége.

Az első, terjedelmesebb részt képező *Csudakarikás* (Benedek András mesejátéka) maradéktalan figyelmet, érdeklődést és lázas részvételt váltott ki. Sem pissenés, sem papírzörgés nem hallatszott, ellenben – provokáció nélkül! – fölarsant a féltést, segítést elkiáltó kórus, ahányszor a kedves hősök veszélybe kerültek. A gyerekek még nem manipulált ízlése – hibátlanul működött. A *Csudakarikás* valóban – *remek színház*. A népmesei elemekből szőtt, jó drámai szerkesztésű történet cselekményében, alakjaiban hibátlanul megőrizte a legjobb értelmű népies bájt, értelmes-naiv izgalmat, előadása pedig a folklórelemek (játék, ének, tánc, képi tényezők) organikus egységét. Ebben a játékban mindig történik valami, s nem a „folklórrevü”-höz hozzáadás érdekében, hanem a színpadi egészben. Nem „csuda”, hogy az előadást a gyerekek tomboló tapsa honorálja. – A másik részben játszott betlehemes játék (Tarbay Ede feldolgozása) minden részese – rendező, színészek, díszlettervező – azonos értékű, finomságú, egységű és humorú teljesítményt kíván nyújtani, az eredmény mégis jóval szintelenebb. A gyerekek? Vidáman zsvajognak, zörgetik a cukroszacskókat, megboksolják a szomszédjukat... Igaz, kacagnak is a pásztorok ügyefogyottságán, Heródes vérben forgó szemén, megtapsolják a „szent családot”, hajigálják a cukrokat, mikor az öreg pásztor ajándékot kér tőlük, de a szereplők ügyében *nem vesznek részt*. Nem is vehetnek. A játéknak ugyanis *nincs története dramaturgiai értelemben*; népi ritusszövegek és -cselekvések epizódjaiból áll. Önmagukban ezek nagyon kedvesek, szépek, de nem többek „folklórrevü”-nél (mely műfajt reméljük nem kívánja állan-

dósítani a színház). Nyújtja a dolgot, hogy a betlehemes játék egy vízkereszti játékkal is megtoldatik. A betlehemes történet alapos ismerete nélkül (melyik gyerek ismeri ezt ma alaposan?) az epizódok összefüggése követhetetlen. A hajdani népi játék közönsége számára ez nem jelentett nehézséget. Amikor a feldolgozó az eredetihez igyekezett hűnek maradni, nem számolt ezzel a döntő különbséggel. Meg azzal sem, hogy a környezet megváltozása hogyan hat a játéokra. Pedig könnyű belátni, hogy egy zárt közösségben folyó rituális játék, és egy színpadi produkció között alapvető különbségek vannak. Az eredeti játékban a *játék* dominált, a történet eljátszott részletei, a hangulatos-mulatságos egyszeri megvalósítás. Színpadon azonban nem nélkülözhető a *történet* tudatosan szervezett *bemutatása*. Az egykori porták előtt nagyon szórakoztató lehetett pl. Heródes gonosz-pojáca megjelenése, a nagyalvó pázstor költögetése stb., ezekből a játékokból azonban színpadon nem lesz a figyelmet magával sodró előadás. Olyannyira nem, hogy mire az összehulló függöny elé kijönnek a színészek, a gyerekek már javában tiporják egymást a ruhatár irányában. Pedig az előadók részéről itt is minden megtörtént.

A pécsi színházban emberemlékezet óta nem fordult elő olyan nagyszerű díszlet- és jelmezgyűttes, mint amelyet most *Koós Iván* tervezett. Tökéletes stílusfinomsága, -értése, ötletessége, bájos kifejezőereje előtt egyet lehet tenni: levenni a kalapunkat. A tündéri színpadképekben *Rencz Antal* elragadóan kedves, ötletes és humoros, a Csudakarikás esetben kiváló tempójú előadást állított elénk. Nem akadt fáradt pillanata, minden eszközt szoros okkal alkalmazott. A betlehemes játék dramaturgiai hibái azonban őt is zavarba ejtették, néha el-elakadt a jelenetek közti összeköttetés, a háromkirályokkal megfejtelt befejezésben pedig nem egészen tudott úrrá lenni a sok szereplő képi gubancán. – A szereplők kitűnőek. Mindenekelőtt a *Csudakarikás* gonosz mostoháját-királynéját alakító *Vajda Mártát*, a valódi népmesei hőst teremtő *Szegvály Menyhértet* és a mezitlbas királynéját játszó *Unger Pálmát* kell magasan kiemelnünk. Mindegyikük sztereotíp mesefigurát játszik – minden unott sablont elkerülve. Bűbájos gyerekszereplőt is találtak, ezúttal a Galibaként mindent kibogozó *Tamási Pétert*. Végre egy gyerek a színpadon, akit még a giccs árnyéka sem ér el! Ízléses, mérték-tartó alakítással járult hozzá az előadáshoz *Szivler József*, *Kutas Béla* és *Galambos György* is.

Az új pécsi színpadi folklorizmus tanulságait összegezni még nagyon korai volna. Pillanatnyilag egy óhajt szeretnénk csupán elsóhajtani: bárcsak ne lenne kampányfeladat belőle!

*

„... ésszel kell elhárítanom a fenyegető veszedelmet...”

(Molière: Don Juan)

Mint sejthető: a klasszikus programban Molière került sorra. Végre Molière! És végre a *Don Juan!*

Nem kevés becsvágat árul el ennek a műnek a színrevitele. Hazai színházi múltja nem kecsegtető; sosem volt siker. Mindig inkább az irodalmárok lelkesedtek érte. Három évszázada csodálják titokzatos – de nem homályos! – ellentmondásosságában a nagyszerű *költői* többrétűséget; ám hogyan tehető éppen ez a költői többszólamúság, rafináltan irizáló jelentésbravúr manifesztte a színház *tárgyi* valóságában? Hogyan egyezik a hírhedt szoknyapecér jámbor okulásra intő legendája a rendíthetetlen, vakmerő racionalista tragédiájával? Hogyan fordulhat a lelkiismeretlen cinizmus a „nyomorító hatalmak” elleni magányos-hősi lázadásba? Molière szellemi kohójában az igaz csodák igazságával és hitelével. A színpadon? Rendkívüli szellemi és színházi apparátus kell hozzá.

Nógrádi Róbert foghatta volna a könnyebb végét a feladatnak, ha a hedonista élvező garázdálkodásait állítja elénk. Az olcsóbb, de biztosabb sikert mindenesetre ez-

zel célozta volna. Számára azonban a mű előadásának mai indokát – ebben maradéktalanul egyetértünk vele – inkább a mindenféle képzelgést, hitet elvető és értelmét használó, független, merész szellem tragikumá adja. Sikert-e föltétlenül helyes, nagyra vállalkozó meggyőződését színházi valutára is átváltania? Egységesen azért nem, mert nem sikerült a színpadi hatás részeit-elemeit kellő bátorsággal ennek az elvnek alárendelnie, illetve ennek érdekében megválasztani és együtt tartani. Sok mozzanataiban meg-megtorpanó, fragmentált az előadás. Széttartó játéktilusokat, más-más fekvésben hangszerelt jeleneteket, olykor zavaros képi jelentéseket összegez. A rendezői alapelv halvány körvonalai *végső soron* kirajzolódnak, de egységes, dinamikus ívéről nem lehet beszélni. A molière-i csoda a színpadi deszkákhoz ragad, csak egy-egy részletben, jelenetben lebénul.

Az eredeti legendában a kőszobor egy ismert Don Juan-i kalandban tönkretett atya (Puskin is így vette át); Molière-nél a *Parancsnok* eredeti emberi mivolta teljes homályban marad, hogy annál erőteljesebben érvényesüljön a szobor *szimbolikus* jelentése: az elnyomó hatalmak érzéketlen képviselője, a merev és rendíthetetlen dogmák rendszere ő, hozzáférhetetlen és megingathatatlan kődarab. Ilyesféle jelentését kívánta erősíteni – vitatható megoldással – a rendező, mikor a kőszobort leszállítva talapzatáról, a cselekményben állandóan fel-felbukkanó, irracionális szereplővé tette, aki mintegy személyesen rendezi és folytatja a játékot a vakmerő ellenlábás bekerítésére. Ha kifogásunk támad ezzel a megoldással szemben, nem a szokatlansága miatt – ámbár kétélű eljárás a túlvilág és jelenvilág elnyomó szövetségét képviselő alakot így szükségképpen homályosabb tartalmúvá tenni – hanem, mert a Parancsnok ennek következtében való konkrét megjelenítése, játszása az alak értékét és jelentését az előadásban mélyesen leszállítja. A *Paál László* „szoborta” figura fehérre mázolt képével, fekete-vörös lebernyegével sokkal inkább babonás kísértet, mint szobor. Ennek az „ábrázolásnak” kínos következményeképp a kripta-jelenet maradéktalanul komikumba hajlik, s nem a tragikum felé, miként a darabban. Ám komikum sem molière-i – Mikor Don Juan és Sganarelle megpillantják a Parancsnok fehér márvány szobrát, a következő szavak hangzanak el:

„Sganarelle: Ez meg a parancsnok szobra!

Don Juan: Tyüha, ugyancsak jó fest, római császárnak öltözve!”

Sganarelle: Bizisten uram, jól el van találva. Mintha csak élne, mintha csak meg akarna szólalni. Olyan pillantást vet ránk, hogyha egyedül volnék, megijednék... Kire, mire mondják ezt? Az előadásban egy magas posztamensen kicsike, vézna alak áll, azaz inkább rongycsomó, mivel feje búbjáig a malaclopóba van burkolva, tehát nincs is feje. Egyfolytában a fejről, caesari megjelenéséről, félelmes pillantásáról, eleven arckifejezéséről, bólintásáról (!) van szó, de a *színen* mindennek csak hiánya látható. Mi sem változik, mikor a jelenet legvégén kibújik lebernyegéből a jól ismert, lisztes képű kísértet, aki aligha jelent így Don Juannak meglepetést. Előzőleg is látta már többször, éppen ilyennek. Sganarelle hiába mondja, hogy megijedne tőle, nem ijed meg, hanem búcsúzóul puszikat dobál feléje. Don Juantól is azt váránánk, hogy kedve támad bajuszt rajzolni neki, vagy meghúzgálni a fülét... Tehát semmi nem marad a jelenetben abból, hogy az eddig merőben frivol kalandokban tobzódó fickó itt odadobja az evilági-túlvilági hatalmaknak a tagadás kesztyűjét, amit azok iszonyú szövetsége – láthatóan és érthetően – fölvesz.

Nógrádi szobor-játék ötletéből elfogadható, hogy vele indíttatja meg a játékot, de elhibázott a kripta-jelenet előtti többi megjelenése, mert naiv kísértetesdi lesz. Világos, hogy a rendező így akart *konfliktust* támasztani Don Juan és a szobor között. Csakhogy ilyet Molière nem írt! Azt írta meg, hogy a racionalista miként tagadja meg az embert gúzsba kötő, irracionális erők törvényeinek megvalósítását, miként utasítja el őket. És ez *más*. Kiemelő érzékeltetése más színpadi eljárásokat kívánt volna. S mindenképpen szükséges lett volna a szobor-*ság* technikailag jóval fölényesebb, nagyobb szabású megoldása. – Egyik csúcspont a két parasztlánnyal való cicázás vilámgyors, sziporkázó, bohózatú megoldása. Pompás. Annál visszásabb a zord atya, Don Luis első jelenetének kínos-erőltetett cirkuszmutatványa. A szüntelen mászkálás, csap-

kodás, mozgás tökéletesen széttördeli a szöveget, amit a színész alig bir végiglihegni. Pedig nagy monológja igen sok hangsúlyos igazságot tartalmaz, figurája nem merő nevetség – a darabban. Az előadásban igen. – Nem támogatta a rendezést – és a színészeket – a díszlet (elemek) lapos jellegtelensége (*Jánosa Lajos* terve) és a jelmezek (*Vágó Nellytől*) értelmetlen abszurditása. Mi értelme annak, hogy Don Juan, akinek pompás, arannyal díszes, elegáns öltözetéről szöveg is van, mondják is, – végesvégig egy legfeljebb rabruhának minősíthető, agyongyűrt, egérszürke darócban pompázik? Az agg spanyol grand, Don Luis sima feketéje rendben lenne, de minek a kezében az a fodros, lila, operett-szubretti napernyő? A legközhelyebb közhely a szobor intrikus-jelmeze a csontváz-dekorációval; méghozzá a Dupla vagy semmi Halál-jelmezének szoros ismétlése is!

Az igazi, teljes Molière-darabot és -alakot már-már kápráztató biztonsággal, tökéletes alakformáló érzékenységgel, briliáns technikával és eredetiséggel a Sganarelle-t alakító *Szegváry Menyhért* játssza el. Kiaknázza a komédia minden lehetőségét és fedhetetlen jellemrajzot ad: a kisszerű megalkuvó, a gyáva komformista, a szervilis hitvány, a tudálékos ostoba lenyűgözően maradandó alakját. Epés pályatársak szerint könnyű dolga van, mert Sganarelle ziccer-szerep. Ami a hatásos poénokat illeti, ez igaz, de legalább ennyi poén jut Don Juannak is. Ám Szegváry nem a poénokból él meg; alakját a semmi nehézséget, ügyet nem vállaló, esendő kisemberi silányság, a „csak én ússzam meg” -pitiánerség ismerős lényegéből teremti meg. És még valami: pompásan beszél, még a hadarása is érthető, hibátlanul mazag és árad belőle az *okos* humor. – Nagy kár, hogy *Bárány Frigyes* nem tudott találkozni Don Juan alakjával. Lehet, hogy a bemutatót megelőző szereposztási labilitások és a kevés próba áldozata, de sem a szexuálisan ellenállhatatlan hódítót, sem a fölényes, vakmerő szellemet nem tudta egyenletesen „hozni”. Súlyos mozgásának, túlszéles gesztusainak, modoros beszédritmusának folytán hiányzott belőle az a fizikai és szellemi elegancia, ami nélkül ez a Don Juan nem létezhet. Igaz, Szegváry-Sganarelle-t leszámítva a partnereivel sem volt szerencséje. Donna Elviraként *Vajda Márta* első jelenetükben jó, a másodikban igen merev. Itt nyílna kitűnő lehetősége, hogy érzékeltesse azt a szexuális vihart, amit Don Juan közelsége nyomban feltámaszt benne, de kihagyta ezt a lehetőséget, noha Bárány Frigyes épp ebben a jelenetben kitűnő, finoman jeleníti meg a felújuló vágy édességét. A fontosabbik parasztlány-szereplő, *Vári Éva* kicsit népszínműviiesen túlmórikálja magát, nem annyira a partnereire, inkább a közönség kacajára figyel. A népszínművek bugyuta-paraszt hagyományát azonban bántó belefeledkezéssel a Petit játszó *Koroknay Géza* idézte elénk. Más stílusközegben, de hasonló színvonalon azonosította a nagyúri Don Luist *Faludy László* egy Nóti Károly-bohózat ütődött apukájával. – A szétszórt színészi munkára ékes példa a két bosszuló fivér – *Harkányi János* és *Pákozdy János* – összehangolatlan játéka. A fiatalabbikként Harkányi nagyon finoman parodizál, a bonyolult helyzetbe került emberi lényt is megszólaltatja (feltűnően szép dikcióval!), Pákozdy a nemesi becsület-elvért vért szomjazó düh és párbaj-etika kabaré hatású karikatúráját játssza.

A sok „de” és „sajnos” ellenére is *érdemes volt* bemutatni a *Don Juant*. Az ingerlően nagyszerű mű írói hatása áttörte az előadás részlet-problémáit, a sikeres részletekben pedig úgy fölerősödött, hogy a művészet ritka, nagy ígérete átlengte a színházat. A darab színpadi titkainak megoldása továbbra is feladat a magyar színház-művészet előtt, de megfajtásukra Pécssett jó irányt mutattak.

Áramforrás

*Tévé-torony a hegymagasban:
áramforrás, tél-esti ünnep.*

*Vezetékei
szétágaznak
mészteher házsor-csigolyákba,
kigyúló gerincű falukba.*

*December őket
szorítja-ropogtatja:
bekötőút a sziszegésük.*

*Lazítani a szorításon
legkésőbb karácsonykor!*

*Szélvédő üvegek mögött
utált döcögőkön
szülőházába,
szeretelbe manőverező
fiak, unokák:*

*a betoppanással
újra-megszületettek.*

Viszi neked

*Cirmos-sárga, ékes-tollú vasárnap!
Csapongó kedvünk egybeárad,
mint ha tátott csőrükön át
madarak
egymásba suhannának.*

*Szavannán,
cserjéin, túskebokrán
átcsörtető:*

*viszi neked virágaim
sörényében a himoroszlán.*

Öntőmunkások

Feljegyzések egy szocialista brigádról

II.

LÁTOGATÓBAN BUNDASZ VASZILISZÉKNÉL

„Laci bácsi”, így hívják fiatalabb munkatársai a görögöt, magyarra „fordítva”, becézve utónevét. Megszokta, örül neki, mert befogadták, s megszerette Magyarországot. Csak a „bácsi” nyugtalanítja, 44 éves. A brigádgyűlés után odajött hozzám, meghívott a lakására. Gézát is, hogy jobban otthon érezzem magam náluk.

Uránvárosi hétemeletes ötödik emelete. Tizenhat év körüli lány nyit ajtót. Anyja a konyhából fordul elénk. Mosolyog, barátságosan tessékel a szobába. Akcentusa, majd a lánynak címzett idegen nyelvű szöveg árulja el, hogy ő sem magyar.

– Férjem a Warszawát bütyköli a garázsban, érte küldtem a kislányt.

Leülünk, szilvapálinkával kínál. Körbejártatom tekintetem a szobában. Világító rekamié, kombinált szekrény, nipppek, huzattal bevont székek, televízió, a falon virágfotó. Bundaszné megszakitja szemlémet.

– Szépek ezek a lakások, csak a modern bútorokat nem lehet hová elrakni bennük. Zsúfoltan lakunk, pedig a lakás kétszoba, előszoba, étkezőfülkés összkomfort.

– Nagyon jól beszél magyarul, mióta élnek Magyarországon?

– 1949-ben érkeztünk, együtt a több ezer görög menekülttel. Élni, dolgozni akartunk, igyekeztünk minél előbb megtanulni a magyart. Szakmunkás iskolába kerültem, magyarul kellett felelnem. A három nő egyike voltam Magyarországon, aki az ötvenes évek elején elsőként szerszámkészítő bizonyítványt kapott. Itt házasodtunk össze a férjemmel. 1962-ig Pesten éltünk, azóta itt. A MÉV Szolgáltató Üzemében dolgozom én is, a szakmámban. A gyerekeknek könnyebb, ők kis korukban tanulták a magyart. Görögül is akkor tanítottuk őket. A kislány, akit láttak, és húszéves nagyfiunk van. Kosarazik, mérkőzésre utazott Zalaegerszegre.

– Görögországban jártak-e azóta?

– Sajnos, nem mehetünk. Csupán az anyósom utazott el, ő véglegesen. Néhány éve, az akkori görög kormány megengedte, hogy a hatvan éven felüliek és a kiskorúak hazamenjenek. Akkor ment el anyósom.

– Onnan jöhetnek?

– Igen, a rokonok többször jártak itt. Laci húga háromszor. Aztán meghalt szegény 1972-ben. Amikor először járt itt, 1964-ben, akkor vett neki a Zalka Máté-brigád ajándékba mosógépet.

Megérkezik Bundasz Vaszilis, melegen üdvözlő bennünket.

– Nem kellene kicserélni azt a jó öreg Warszawát? – kérdem kézfogás közben.

– Dehogynem, egy Zsigulira. De arra még várni kell.

Dicsérjük a pálinkáját. Elmondja, hogy saját termésű szilvából készült. Vettek 1970-ben 800 négyszögölnyi telket Sumonyban, sok rajta a szilvafa, ki szokta főzetni a termést. De ő igazában a görög ánizspálinkát szereti. Sajnos ritkán lehet kapni. Görög cigarettával kínál, ajándékba hozták. Megjegyzi, hogy három csomag Fecske a napi cigaretta-adagja.

– Ne haragudjon, ha kimondom, amit észrevettem, a felesége jobban beszéli a magyart, mint maga.

– Igen, az asszonyok mindig jobban és többet beszélnek. De én is jól olvasok, sőt szóval is meg tudom értetni, amit akarok. Az írás a legnehezebb. Ha muszáj, az is megy. Elvégeztem itt a hetedik-nyolcadik osztályt. Nem mentegedőzöm, de vannak itt görögök, akik huszonöt év után sem tanulták meg ezt a nehéz nyelvet. Olvasni kell sokat, másként nem megy. Ők nem vesznek könyvet a kezükbe.

– Milyen magyar nyelvű könyveket olvasott?

– Kalandos könyveket szeretek. Mint a May Károly könyvek, a Winnetou. Berkesi Októberi viharját is olvastam, tetszett. Van itthon vagy ötven magyar könyvünk.

– Újságot is olvas?

– Persze. A Népszabadságot és görög újságokat. Tudja, mi több ezren élünk a szocialista országokban, szervezetünk, újságjaink vannak.

– Melyik lapon kezdi az újságolvasást?

– Az elsőn. A másodikkal folytatom. Előfordul, hogy utána leteszem. Engem a politika érdekel.

– A tévében is?

– Igen. A híradót mindig megnézem. A Fórumot is. Azonkívül a filmet, vetélkedőket szeretem. Moziba úgyse járunk, nekünk ez a mozi.

– Színházba se?

– Csak a brigáddal. Ha ketten megyünk, idegennek érezzük magunkat. A brigáddal más. Utána megbeszélhetjük, mi tetszett, mi nem. A brigáddal moziba is elmegyünk.

– A mi brigádunk pincebulikra jár – szól közbe a feleség –, Laciéké moziba, színházba. Talán ezért nem nyertük el mi még sohase az aranykoszorús brigádkitüntetés.

– Ne beszélj, én is szívesen megyek a pincébe, te is szívesen jössz velünk színházba. Ezek a mi ünnepeink. Meg a görög és magyar nemzeti ünnepek. Minden görög ünnepet megtartunk a Pécssett élő görögökkel. Körülbelül húsz család van itt. Birkasütés nyáron, görög ételek, ízek, dalok, emlékezés. Ez az igazi.

– Van mire emlékezni.

– Ha néha álmodok, mindig Görögországban járok. A gyerekkor tájain. Szüleim parasztok voltak, falun éltünk, dohányt termesztettünk, birkákat neveltünk. Négy-öt éves lehettem, amikor először mentem dolgozni a dohányföldre. Tizenhat, amikor forradalmárként a hegyekbe szöktem. Apám már ott volt. Eleinte csak élelmet hordtam nekik, majd ott maradtam. Három évig. Apám ott esett el, anyámmal eljöttünk. Testvéreimet a rokonok nevelték föl.

– Mi lenne, ha életét újra kezdhetné?

– Forradalmár Görögországban.

– Azt mondta, nagyon jól érzi magát Magyarországon. Milyen körülmények között menne haza?

- Ha hívnának, vagy küldenének. A gyerekek nem értik ezt, jobban kíváncsiak haza, mint én. Sokmindent nem éltek át.
- Igaz, hogy pár évvel ezelőtt birka-falkája volt a sumonyi telken?
- Kis falka, de nem győztem. Most nyulak vannak. Legtöbb időm a kocsi-ra megy el. Öreg, göthös, mindig van valami baja.
- Kinek van még kocsija a brigádban? Kinek van telke?
- Kocsija a Kulcsárnénak, telke vagy szőleje többnek is. Kulcsárnénak, Juhásznénak, Herzsényáknak, Lengyelnek, Szenásznak, Bognárnak.
- Kivel járnak össze rendszeresen?
- Juhásznéval.
- „Laci bácsi” a brigád alapító tagja, az öntödében szeretik, bizalmi, a többiek adnak a szavára. A felettesek is figyelembe veszik a véleményét?
- Néha.
- Hogy értsem?
- Nézze, szeretem, ha a főnök közvetlen, de mindig dühbe gurulok, ha komolyan előadott javaslatomat, tippemet viccelődéssel akarják elejteni. Másodsorra mérgesen szólok.
- Ez az oka, hogy „néha”?
- Talán ez is. Aztán némelyik felettes bizalmatlan. Ellenőrizget, belebeszél a dolgokba, amihez én a gyakorlatban, higgye el, jobban értek. Huszonkét éve csinálom. Ha ellenőriznek, ha nem, ugyanúgy csinálom. Ha eltolom, úgyis az én zsebemre megy. Én ránézek a fortyogó vasra, és intek, hogy lehet csapolni. Ő azt mondja, miért nem használom a műszert. A műszernek hisz, nekem nem. Közben olyanokat kérdez, hogy égnek áll a hajam. „Miért nem üzemeltetjük egyszerre mindkét kemencét?” Ha valaki ezt se tudja, ne beszéljen bele.
- A munkások a termelési értekezleteken és egyéb gyűléseken el tudják mondani emberi és üzemi gondjaikat? Megvan ehhez a megfelelő beszéd-készségük, tájékozottságuk, műveltségük?
- Mindig akad, aki elmondja. Egyik brigádban több, a másikban kevesebb. A miénkben tíz-tizenkettő. Gézáékéban öt. Ez nagyon fontos, ezért letünk mi a kiváló brigád, s nem ők. De nemcsak a hozzászólások, a munka is jobban megy, ha többet tud a dolgozó.
- Válogatott brigád a maguké.
- Nézze, a vezetőknek sem közömbös, hogy van-e kiváló brigád az üzemen. Támogatnak, serkentenek. Mégse higgye, hogy összeválogattak bennünket. Tudja, hogy tíz év alatt minden lépcsőfokot megjártunk. Igaz, ma már nem veszünk föl akárkit.
- Szuper Józsefről mi a véleménye?
- Szupert az isten is brigádvezetőnek teremtette. Harcol, mindenütt felszólal, észreveszi a lehetőségeket. Ha kell, rafinált, de az emberek szót fogadnak neki. Azok is, akik néhány éve még húzódoztak.
- Az anyagiak milyen szerepet játszanak a versengésben?
- A pénz mindig jól jön, de nem nagyon gondolunk erre. A brigádjuttalmak és a havi prémiumok elosztásában, mint bizalmi mindig részt vesznek, örülünk, ha többet oszthatunk. De az erkölcsi és politikai jelentősége több ennél. Jóleső érzés a kiváló brigád tagjának lenni.
- Kiszámítottam a brigád átlagkeresetét, 2850,- Ft jött ki. Maga mennyit keres?

- Átlagban 3400-at. Adja hozzá a feleségem 2600 forintját, a gyerek 1800 forintját. Ő most kezdett dolgozni, autószerelő.
 - Összesen 7800 forint.
 - A kislány tanuló, kereskedő lesz, még nem keres. Így is kétezer forint körüli összeg jut egy-egy családtagra.
 - Lakásra, élelemre körülbelül mennyit költenek?
 - Lakásra 7-800 forintot – szól közbe az asszony –, élelemre nagyon sokat, van az négyezer forint is.
 - Elégedett embernek érzi magát?
 - Görögországot leszámítva, igen.
- Főlírom a beszélgetés dátumát: 1974. május 11. Szedelőzködünk, miközben az asztalra nézek. A pálinka után szendvicseket ettünk, két üveg bort megittunk, kávét szűrőcsöltünk. A görög cigarettacsomag utolsó szálig elfogyott. Valóban sokat költünk ételre-italra. – Bundasz Vaszilisz lifttel visz le bennünket, kikísér a kapun. Azzal búcsúzik, hogy jöjjünk el máskor is.

KIRÁNDULÁS ÉGERVÖLGYBEN

Június negyedikén délután három órára a Jókai utcai Általános Iskola elé hív Szuper József. Kirándulni megy a brigád a patronált ötödik osztállyal Égervölgybe. Amikor megérkezem, nyolc-tíz gyerek játszik egy busz közelében.

- Ti mentek kirándulni? – álok meg mellettük.
- Igen, ezzel a busszal.
- Kié ez a busz?
- A Szuper bácsié, vagyis a brigádé. Ők visznek bennünket.
- Mindenki itt van?
- Nincs, de jönnek a többiek is. Meg a tanár néni.

Oláh Imre brigádtag, a zömök, kevés szavú meős érkezik, s azt mondja, hogy társai Uránvárosban szállnak fel. Induláskor húsz-húszonöt gyerek, a tanárnő és mi ketten ülünk a buszban. Az Olimpia étterem előtt Szuper József, Szuperné, Romvári István, Kulcsár Jenőné, Simon Ferenc és Karádi Gyöngyi csatlakozik hozzánk. Utóbbi nemrég került az öntödébe, adminisztrátor, s megfigyelés alatt álló brigádtag-jelölt. Juhász Jánosné kivételével a brigád minden „aktív” nőtagja itt van. A férfiak egy láda sört, egy láda pepsi colát, egy láda jaffa szörpöt emelnek a buszba.

Jóval a cél előtt megállunk, járművünk nem képes továbbmenni a keskeny úton. Kiszállunk, izzadva bandukolunk az égervölgyi tó mellett. Munkások egyengetik a terepet, alakítják a partmenti sétautakat, sportpályát. Megkerüljük a tavat, felmegyünk a hegyoldalba. Felváltva visszük az italos ládákat, míg végre játékra, heverészésre alkalmas tisztást találunk.

- Itt megállhatunk! – kiabál Szuper egy fa alól. Lepakolunk, leülünk. A gyerekek kis csoportokban a szomszéd fák alatt. Néhányan rögtön tollaslabdázni, focizni kezdenek, mások eltűnnek a bokrok között. Virágokat, ismeretlen növényeket, bogarakat vizsgálgatnak. Leleteikkel percenként szaladnak a tanárnőhöz. Ő pokróc közepén ül, körülötte állandóan nyolc-tíz gyerek. Mi az első üveg sört kortyolgatjuk. Romvári leteszi, tollaslabdázni hívja Karádi Gyöngyit. Előkerül a kártya. Zsíroznak. Szuper egyszercsak fölpattan, körbe kiált:

- Gyerekek! Mindenkinek van itt egy üveg üdítő. Ha megszomjaztok, igyatok!

Néhányan azonnal odafutnak, de a tanárnő körüli gyűrű nem tágul. Szuper megindul feléjük.

– Most én megfogom ezt a pokrócot és cakompakkostul odaviszem a mi fánk alá – mondja jó hangosan. Erre a csoport föláll, elindul a brigád felé. A tanárnő, a növényekkel, bogarakkal ismerkedő osztály főnöke, Csaba Ilona. Miután letelepedtek, a brigáddal való kapcsolatról kérdezem.

– A Zalka Máté-brigád korábban a tavaly végzett nyolcadik osztályt patronálta. Talán mond valamit a kapcsolatról, hogy abból az osztályból most is eljött velünk négy gyerek. A végére nagyon összeemelegedtek. Nemcsak kirándulásokra, hanem üzem- és bányalátogatásra is elvitte őket a brigád. Sportdélutánokat rendeztek az osztálynak. Minden iskolai ünnepélyen ott van valaki a patronálók közül. A legutóbbi osztály KI-MIT-TUD-on Szuper József volt a zsüri elnöke. A jó tanulókat könyvvel szokták megajándékozni. De a gyerekek is hálásak. Bányásznapon, névnapjukon virággal, távirattal köszöntik őket. Tavaly karácsonyra könyvjelzőt készítettek minden brigádtagnak.

– A szocialista brigádok patronáló tevékenysége abban szokott megnyilvánulni, hogy kifestik az iskolát, megjavítják a felszereléseket, ingyen fizikai munkát végeznek.

– A Zalka Máté-brigád sem kivétel. Legutóbb térképtartót, függönytartókat készítettek, szereltek fel. De a kapcsolat igazi értékét – szerintem – az erkölcsi oldal jelenti. Az, hogy a gyerekek látják őket munka közben, szórakozás közben, hallanak tőlük a múltról, a történelemről. Így sok mindent jobban megértenek. Személyes élmények révén tanulják meg becsülni a munkásokat. Különösen értelmiségi gyerekeknek fontos ez.

Odahívja a velünk jött tavalyi nyolcadikosokat. A fiúk szakmunkás iskolába járnak, a két lány gimnáziumba.

– Mi a legkedvesebb emléketek a brigádról? – kérdezem őket.

– A bányalátogatás – vágja rá az egyik fiú. – Nagyon izgalmas volt. Aztán a sportdélutánok. Nagy mérkőzéseket vívtunk. A futásban mindig az osztály győzött. – A többiek bólogatnak, nevetnek.

Szuper mozgalmi dalok éneklésére buzdítja az ifjúságot. Néhány úttörődalt énekelnek el. Romvári Oláh Imrével futballozik, engem tollaslabdázni hívnak. Szuperné szalonnát, kenyeret csomagol ki, kínálja a közelben állókat. Végül nem győzi gyártani a „katonákat”, sorban állunk az újabb falatokért.

Hat óraker indulunk visszafelé. Oda, ahová a busznak kellene jönni értünk. Nem jön. Szuper mérgelődve a helyi járat megállójához vezeti a társaságot. Kis csoportok formálódnak. Barna, kerek képű kislány kerül mellém.

– A bácsi is a brigádhoz tartozik?

– Nem. A brigád vendége vagyok, mint ti.

– Azért kérdezem, mert még sohase láttam a bácsit.

– Jól érezted magad?

– Igen. Fogtam egy szarvasbogarat. Tessék nézni.

– Ejha! Jó fogás volt.

Elérjük a brigádvezetőt.

– Ha jól számoltam, mindössze hét brigádtag jött el. Hol maradtak a többiek? – kérdezem.

– Hárman ígérték még, hogy eljönnek. Majd holnap kinyomozom, merre csavarogtak kirándulás címén. A többiek elfogadható indokkal hiányoznak.

– Máskor többen el szoktak jönni?

– Hogyne, többen.

Simon Ferenc tízéves kisfiát is elhozta. Amikor afelől érdeklődtem a brigádban, hogy ki kivel dolgozik legszívesebben, tizennyolc közül tizen öt jelölték meg. Tiszta tekintetű, egyenes beszédű férfi Simon Ferenc. 36 éves. Kisfia nem ismeri a Jókai utcai gyerekeket, apja körül sündörög.

- Egyetlen gyerek? – fordulok Simon Ferenchez.
- Igen, ez az egy van.
- Mi leszel, ha nagy leszel? – kérdezem a fiút. Apja válaszol.
- Túl fiatal még. Majd amihez kedve és tehetsége lesz. Engem befolyásolt a pályaválasztásban, hogy apám géplakatos. Igaz, nem bántam meg, hogy a vas mellett maradtam. Majd közösen döntünk vele és a feleséggel.
- Felesége hol dolgozik?
- Lámpajavító.
- Mennyi a családi jövedelem?
- Én átlagosan 3600 forintot keresek, az asszony 1600-at. Ami megmarad havonta, azt lakberendezési tárgyakra tesszük félre. Ha már megvan a két szoba összkomfort, szeretnénk kedvünkre való otthonná varázsolni. Az autó, nyaraló csak azután következhet.
- Mit csinál otthon a szabad idejében?
- Legtöbbször olvasok. Járatom a Népszabadságot, a Dunántúli Naplót, a Magyar Ifjúságot, az Ország-Világot, a Képes Újságot, a Fülest. Könyveket is veszek, és amit megveszek, azt el is olvasom.
- Összejárnak-e családostól valamelyik brigádtaggal?
- Igen. Szuperékkal, Romváriékkal. Aztán néha színházba, moziba is elmegyünk. Nem tudom, látta-e a színházban a Gül Babát, azt néztük meg legutóbb.
- Munkatársai szívesen dolgoznak magával. Bizonyára megvannak ennek az emberi és szakmai okai. Maga kivel vagy kikkel dolgozik legszívesebben?
- Ez bennem még sohasem merült fel. Nagyon nehéz lenne kiválasztanom akárkit. Igyekszem elvégezni a munkámat legjobb tudásom szerint, és ha valaki kérdez, annak szívesen válaszolok, ha valaki segítséget kér, szívesen segítek. Ez természetes.
- Bognár József mondta nemrég, hogy szakmai ismereteinek felfrissítésében, a beilleszkedésben magának köszönheti a legtöbbet.
- Bognárt régóta ismerem, persze, hogy mellé álltam. De tudom, hogy az újaknak sosem könnyű. Néha egy-egy jó szón, pici kis figyelmességen múlik, hogy marad-e valaki, vagy elmegy. Apró emberi dolgokon. Talán csak azon, megkérdezzük-e: hogy vagy?

Amikor bejár a busz, Szuper József, kezében bankjegyekkel odasiet a sofőrhez. A sofőr a pénzt nem fogadja el, Szupernek nincs 30 darab kétforintos, hogy a perselybe dobja. Rövid párbeszéd és a brigádvezető rendeli a népet fölfelé. A végállomáson, az irodában fizet majd, mondja, amikor utolsóként fölnyomakszik.

BRIGÁDGYÜLÉS, GONDOKKAL

Július 11-én, a második negyedévet értékelő brigádértekezleten tizenhárom brigádtag, az öntöde vezetője és a KISZ-titkár jelent meg. Néhány brigádtaggal, Győri Mihállyal, Herzsényák Józseffel, Károlyfi Jánossal itt találko-

zom először szemtől-szembe. Az elnöki asztaltól távol, a terem másik végén ülnek. Az asztalokon a hagyományos sör, az üdítők, szendvicsek, s amit először látok: bor. Szuper, tiltakozásom ellenére az „elnöki asztal” széléhez ültet.

Ezúttal is Romvári István vezeti a gyűlést. A bevezető politikai tájékoztatót Bognár József tartja. Tárgya a moszkvai Breznyev–Nixon találkozó, a portugáliai fordulat, az NSZK–csehszlovák szerződés, Etiópia, Argentína, Kína. Bognár informál, néha értékeli. Az első hozzászóló az öntödevezető. Szerinte, az előadóval ellentétben, Portugáliában rendszerváltozás történt, a fasiszta diktatúrát polgári demokrácia váltotta fel. Schwáb János a portugáliai események várható spanyolországi hatásaira utal. Romvári Argentína miatt aggódik: Meg tudja-e tartani Peronné a hatalmat? „Minden az öt körülvevő sleptől függ”.

– Valahol elhagytam a beszámoló szövegét, alighanem az üzemben maradt – mondja Szuper –, de ugyanazt mondom el nélküle is. A „szocialista módon dolgozni” vállalásunkat öt százalékkal túlteljesítettük. Ezzel a kongresszusi versenyben vállalt kötelezettségünknek is eleget tettünk. A formázó selejt, sajnos, elérte az egy százalékot, pedig a szerződésben azt fogadtuk, hogy egy százalék alatt tartjuk. Ez nem sikerült, főleg a homok minősége miatt. Baleset nem volt. Szenász Gyuri a munkavédelmi tevékenységéért 200 Ft jutalmat kapott. Munkaidőben a vállalt 300 óra helyett 326 óra társadalmi munkát végeztünk. Az első fejezet teljesítve.

– A „tanulni” felajánláshoz: Romvári elméleti konferenciára jár, én befejeztem a marxista középiskolát. A pártoktatáson, szakszervezeti és KISZ-oktatáson való részvételt túlteljesítettük. Károlyfi és Szuperné üzemi dicséretet és ötszáz forint jutalmat kapott az általános iskola elvégzéséért. Tóth István a 7–8. osztályt egyelőre nem tudja befejezni, szanatóriumba került. Herzsenyák a szerződéskötéskor vállalta, hogy elvégzi a nyolcadik osztályt, de visszalépett. Most ismét kérem Herzsenyák Jóskát, hogy iratkozzon be, mert nemcsak a kongresszusi eredmény, hanem a szocialista címünk is függ tőle.

– Az „élni” vállalásról: párt-, KISZ- és szakszervezeti gyűléseken 80⁰/₀-os részvételt vállaltunk. Teljesítés 92, illetve 100⁰/₀. Társadalmi munkát a vállalt 125 óra helyett 243 órát végeztünk. 20 órát az üzemben, 150-et az állatkertben, 41-et a tömegsportban, 32 órát munkásörtségben, 100 órát a Jókai utcai iskolában. Ezt az utóbbit most nem számoljuk el, mert a munkát nem fejeztük be. A Jókai iskola 5/b osztályával nyolc alkalommal találkoztunk. Kirándulás, sportdélután, sakkszimultán, ünnepélyek, egyebek. Névnapi ajándékként a múlt negyedévben már nem italt, hanem könyveket vettünk. A betegeket, más brigádok tagjait is meglátogattuk. Egymás jobb megismerése végett kétszer voltunk moziban, háromszor tárlaton, egyszer színházban. Vállalásunk egy-egy volt. Ezt a fejezetet is túlteljesítettük. Döntenünk kellene, hogy a harmadik negyedévre tervezett szabad szombatos kirándulás hová legyen. Pénzünk bőven van, jelenleg 6200 forint áll a pénztárban. Befejeztem, szóljatok hozzá.

A csöndet Romvári István törli meg.

– Kérek mindenkit, hogy a minőségi munkát továbbra is tartsuk meg. Van egy kis csúszás. Oka a nem kellő odafigyelés. A selejt újabb selejtet szül. Súlyos károk keletkezhetnek. Ide tartozik a munkafegyelem kérdése is. Az utólag jelentett szabadságok. Utólag elhinni a meséket. Nem tudok igazat adni. Egymáshoz közel laktok. Nincs olyan probléma, amit előre ne lehetne jelenteni. Ez szól a két-három napos betegségek idejére is. Hiányzás, aztán igazoló

jelentés. Az illetőnek se, a brigádnak se mindegy, ha be kell írni a bumlit, ha el kell vonni a prémiumot. Ebben az évben olyan rettenetes munkát kell elvégeznünk, hogy becsületünkre válik, ha nem bukunk bele. Részemről, egyelőre. Kérem, hogy szóljatok hozzá.

– Szerintem a brigád a szokott módon dolgozott – kezdi az öntödevezető –, hisz teljesítette negyedévi tervét. De a selejt nem a homok minőségének romlása miatt következett be. Egy kicsit oda kell figyelni, ahogy Romvári mondta. Ha valaki egy szintet elért, azt tartani kell és illik. A jót nem veszik úgy észre, mint a rosszat. Mutassa ki a brigád a vállalások pont szerinti teljesítését, az önértékelés legyen meg pontokban. Romvárit kijavítanám: A prémiumot csak fegyelmi útján lehet elvonni. Javasolhatja csak a brigád, hogy valaki ne kapjon. Kérem, mondják el az üzemegységgel kapcsolatos problémáikat.

Juhász Jánosné a délutános műszak esti hazautazási gondjait említi. A vállalati busz otthagyja őket, mert ÉDÜ-sökkel megtelik. Emiatt félórákat kell ácsorogniok este tíz és tizenegy között.

– A tíz óra utáni buszt hivatalosan azok a dolgozók vehetik igénybe, akik nem Uránvárosban laknak. Az ÉDÜ-sök közül is, az öntödeiek közül is. Sajnos az uránvárosi ÉDÜ-sök is felszállnak, így nem férünk föl. Megoldatlan. Megmondom igaz lelkemre, hogy nem tudok semmit sem csinálni ebben az ügyben. Csak egyet, hogy még egyszer szóváteszem. – A következő kérdést is Juhászné teszi fel, s az öntödevezető válaszol.

– Mit lehetne tenni azok ellen, akik mindig hét végére betegszenek meg? Akik szinte minden hét végére megbetegszenek?

– Aki három napnál kevesebb ideig beteg egy hónapban, az ne kapjon prémiumot. Akkor meggondolnák, hogy táppénzre menjenek-e. Ezt a szakszervezetnek megmondtam. A hasmenést kukoricacsutkával meg lehet szüntetni. Igaz, jobb sütkérezni a napon, Orfűn vagy a strandon, de a szocialista erkölcs-csel nem egyeztethető össze. Kizárólag az emberek hozzáállásán múlik, a kollektívának kellene döntenie róla. Ha valakinek valami fontos kérdése van, azt tegye fel, mert el kell mennem.

Petrovics József újra a busszal hozakodik elő. Az öntödevezető közbeszól, „Holnap reggel jössz dolgozni?“, de Petrovics csak beszél. Újra a kérdés: „Mondom, jössz dolgozni?“ „Igen.“ „Akkor megbeszéljük majd“ – mondja az öntödevezető, feláll és elköszön. „Józsai most elmondhatod“ – szólal meg Szuper, de Petrovics abbahagyja. Herzsényák József folytatja:

– Olyan családi problémáim vannak, hogy a tanulást sehogy sem tudom vállalni.

– Ha akkor nem mondod nekem, hogy elvégzed – veszi át a szót Szuper –, akkor nem írom be a szerződésbe. Belevettük, most már mindenhol nyilván van tartva. Most mondjuk azt, hogy családi problémák miatt nem tudjuk teljesíteni a vállalásunkat?

– Nem tudom, hogy mennyire fontos dolog ez? – szól bele Juhászné. – Nem lehet egy embert kényszeríteni.

– Nem érted? – dühödik fel Romvári. – A brigád nem fogja teljesíteni vállalását.

– A kongresszusi verseny miatt sokkal jobban szöröznek, mint egyébként – mondja Szuper. – Lehet, hogy a szocialista címet sem kapjuk meg. Beszervezhetnénk Herzsényák helyett valakit, de kit? A Petrovicsokat nem tudom

kötelezni, mert képtelenek hazautazni este. Herzsenyák visszalépését az egész brigád fogja érezni, meglátjátok.

Schwáb János munkahelyi gondokról beszél:

– Beindult az új üzembrész. Itt a sok új szerkentyű, de sok a hiba. Egy-egy gyufaszállal oldunk meg problémákat. (Romvári közbeszól: Megoldjuk!) Az embert állandóan átkozzák a homok minősége miatt, de jöjjön oda valaki, aki jobban megcsinálja. Rossz a homok minősége! Nem lehet belőle jó homokot keverni. A formázók mégis a mi idősebb nőrokonainkat szidják. A legegyszerűbb valamit kifogásolni. Följött a főnök, lebaltázta a népet, aztán elment. Hát ez a legegyszerűbb.

– Igen, a homok minősége – kezdi Simon Ferenc. – Ha így megy, Alkotmányunk ünnepére szépen be fogunk fürödni. Nem írom alá, hogy a formázó a homokselejtért hibás. Más: A légszerszámok javítását meg kell oldani. Nem tehetjük, hogy 16–18 ezer forintos szerszámokat eldobjunk, ha egyszer elromlanak. Kinek a zsebére megy?

– Én nem fölhándálni akarom – hallatszik Győri Mihály hangja –, de én jelenleg a Molnár Sándor helyett is dolgozom, aki a másik brigád tagja. Hogyan számoljuk el ezt a munkát a brigádnak?

– Ember, küzdj és bízva bízzál! – válaszol Szuper József. – A bővítéssel új dolgozókat vesznek fel. Megoldódnak a dolgok.

– Nagyon nagy probléma, hogy nincs munkaerő – toldja meg Romvári.

– Társadalmi ösztöndíjat kellene létesíteni az utánpótlás biztosítására – javasolja Simon Ferenc.

Megállapodnak, hogy a szabad szombatos kirándulás Sikondára legyen, augusztus 3-án.

A gyűlés tagfelvétellel fejeződik be. Bán Gábor, a vendégként itt-tartózkodó KISZ-titkár javasolja, hogy vegyék fel a „megfigyelés alatt álló” Karádi Gyöngyit. Jól dolgozik, jól viselkedik, s a brigádnak sem lényegtelen, hogy a brigádjutalom megállapításakor eggyel többen lesznek. Megkapják rá is a létszámpénzt.

– Mi is úgy gondoltuk, azért hívta ide Szuper a hölgyet, hogy felvegyük – hallatszik Károlyfi János egyetlen megnyilatkozása.

Szavaznak, felveszik.

A hivatalos rész után Simon Ferencel, Bognár Józseffel és Romvárival beszélgetünk. Simon szerint az öntöde, sőt az egész Szolgáltató Üzem hátrányban van a MÉV egyéb dolgozóival szemben. Ez is oka a munkaerő-gondoknak.

– Az Ércdúsító Üzem ott van a szomszédunkban, ismerjük az ottani fizetéseket. Ott, aki három műszakban dolgozik, kétszázötven forint pluszt kap. Mi nem kapunk érte semmit.

– Talán a szakma országos helyzetéhez kellene hasonlítani a sajátjukat – mondom –, nem a bányászokéhoz.

– Akkor is hátrányban vagyunk – szól Bognár. – Előző munkahelyemen legkevesebb négy-ötszáz forinttal többet kerestek azonos munkakörökben.

– Ha így marad – toldja meg Simon –, továbbra is munkaerő- és utánpótlás gondok lesznek. A dolgozók oda mennek, ahol többet kapnak. Szerintem nagyon megérné az üzemnek, ha társadalmi ösztöndíjjal nyerne meg fiatalokat, akiknek kezdetben megfelelő fizetést is tudnánk adni.

Augusztus másodikán este Szuper József a lakásomon keres meg, családostul meghív a másnapi kirándulásra. A brigádtagok is viszik a családot. A két Petrovics, Lengyel és Simon kivételével mindenki ott lesz, ők megindokolták távolmaradásukat. A szénbánya buszát vették bérbe, negyed nyolckor indulunk.

Kánikulai hőség kora reggel. Koszorús Pál mellett találok üres helyet. Koszorús nemcsak mérnök és közgazdász, hanem NB I-es sakkozó is. Ő játszotta a sakk-szimultánokat a Jókai utcai gyerekekkel. A PMSC sakk mestere és edzője. Harminc éves, legszívesebben mindig csak sakkozna. Sakk-könyvet ír kiadói felkérésre. Szabad ideje nem sok akad, de az egyetlen brigádtag, aki könyvtári tag. Egyszerre három könyvtárnak is olvasója. A brigád tiszteli és szereti, ide is szívesen jött.

Sok az ismeretlen arc, feleségek, férjek, gyerekek. Bárhogy számolom, kilenc brigádtag hiányzik. Miért nem jöttek el? Évente egy ilyen, egésznapos kirándulást szervez a brigád, víz mellé, szabadba. Ráadásul napok óta harminc fok fölött tartózkodik a higanyszál. Aki teheti, árnyékba, vízbe menekül. Egyedül Simon Ferenc indoka fogadható el: rokona esküvőjére utazott. De nincs itt Győri Mihály, aki tavaly abbahagyta a hetedik osztályt, s egyelőre nem is akarja folytatni. Az üzemben öntőgép segédmunkás, tanult szakmája szerint köműves. Kitűnő idő ez a mostani az építkezésre. Talán 2500 forintos fizetését egészíti ki a hétvégeken?

Hiányzik Herzsényák József, aki „családi okok” miatt nem akar tanulni. Kérdésemre azt válaszolta nemrég, hogy szabad idejét kertészkedésre fordítja. Örökölt Péterhidán 200 négyszögöl földet-szőlőt, azt művelgeti. Hetente átlag nyolc órát fordít erre. Nem jött el Lengyel József se. Ő Aranyosgadányban lakik, ott van 300 négyszögöl „birtoka”. Vallomása szerint ő is kerti és szőlőmunkát végez, ha otthon van, azonkívül feleségének segít, aki boltvezető. Házza gyűjtenek, lányukból pedagógust akarnak nevelni.

Othon maradt a két Petrovics, a két cigány. Petrovics Ferenc Cserdiben, Petrovics József Nagydobszán. Nekem azt mondták, hogy állattenyésztéssel, házkörüli munkával foglalatatoskodnak, ha ráérnek. Petrovics Józsefnek öt gyereke van. Felesége is dolgozik, de az egy főre jutó családi jövedelem, az ő családjukban a legkevesebb. 514 forint. Petrovics Ferenc feleségének nincs munkaviszonya, két kisgyerekük van, azokat neveli. Náluk 550 forint jut egy családtagra.

Schwáb János azt ígérte, hogy Meszesen várja a buszt. Nem várta. Tőle is megkérdeztem nemrég, mit csinál, ha szabad.

– Semmit! – hangzott a válasza, majd: – Olvasok, rejtvényt fejték.

Nem jött el Tóth István, akit „bántott élete sorsa”, s ezért ivásnak adta a fejét. Akit a brigád mentett meg. Nemrég került ki a szanatóriumából, szabad idejében rokonokat látogat. Károlyfi János is hiányzik. „Zárkózott, magányos ember” – mondják róla a többiek. Nekem sem sikerült közel férközni hozzá.

A távolmaradók, Simon Ferenc kivételével még sohasem üdültek üdülőben, s nem is tartanak rá igényt. A dolgok összefüggnek. A brigádvezető szerint ő a brigád legnehezebben mozdítható része.

– Megteremtjük a lehetőségeket, beszélgetünk velük, igyekszünk hatni rájuk a közösség erejével és példájával, de nehezen változnak. A munkában

megállják a helyüket, a társadalmi akciókban részt vesznek, de a kiránduláson nem tudnak mit kezdeni. Nem igénylik, nem szokták meg.

– Ma az ő pénzük is fogy. Nem tiltakoznak?

– Nem érdekli őket. Nem vagyunk egyformák.

– De a közösség nemcsak a munkában közösség.

– Nézze, említettem már, van egy motorja a brigádnak, aztán vannak ők. A másik véglet. A motor viszi őket is. És mi bizunk az emberekben.

Nyitás előtt, nyolc órakor Sikondán, a fürdő előtt állunk. Szuper intézkedik, s számunkra kinyitják a kaput. Öt-hat ernyős asztalt egymás mellé állítunk. Válogathatunk, rajtunk kívül senki sincs a strandon. Kabinkulcsot kapunk Szupertől, hozzák a láda sört, a láda jaffát, colát. Feleségem nem szereti a sört, egy üveg bort kap. Inni kell, mondják, mert megmelegszik. Tizenegy gyerek jött velünk, ők kezdik a fürdést. Aztán lassacskán mindenki megmártózik.

Romvári és Koszorús tollaslabdáznak, négy férfi (Szuper, Szenász, Juhászné férje és egy idegen) ultizni kezdnek. Karádi Gyöngyi megkér bennünket, hogy kanasztázzunk vele és udvarlójával. Kártyázunk, iszunk, fürdőzünk, napozunk. Délben Szuper személyenként harminc forintot oszt ki ebédpénz címén. Mi nem kapunk, de meghív, ebédeljünk a családjával. Itt a felesége, a két gyereke, az anyósa. Heten ülünk az önkiszolgáló étterem asztalához.

Délután minden folytatódik. Bundasz Vaszilisszal, Oláh Imrével, Romvárival beszélgetek. Munkahelyi kérdésekre terelődik a szó. Megkérdezem, érzik-e, hogy gazdái az üzemnek? Ismerik-e a terveket, figyelembe veszik-e, ha valamit javasolnak?

– Termelési értekezleteken mindent elmondanak a vezetők. Hozzá lehet szólani – válaszol Romvári. – Legnagyobb baj, hogy a dolgozók többsége soha se szólal meg. Nem áll azon a műveltségi szinten, hogy kinyissa a száját a nagy nyilvánosság előtt. Vannak, akiket nem is érdekel más, csak hogy a pénzt megkapják. A minél több pénzt.

– Lehet, hogy a pénz azért nem lesz több, mert némelyek a munkás–munkáltató viszonyt látják csak, nem a gazda viszonyát a munkához – teszi hozzá Oláh Imre.

– A művelt munkás fel mer szólalni és fel is szólal – mondom. – Mégis mintha legtöbb helyen kisebb jelentősége lenne a „tanulni”, mint a „dolgozni” szónak.

– Dehát azért fizetnek, amit termelünk – folytatja Romvári István. – Pillanatnyilag az számít, amit leszámolnak az asztalra fizetéskor.

– S mi történik a termelési értekezleteken elhangzott javaslatokkal?

– Az üzem vezetői kötelesek írásban válaszolni a javaslattevőnek. A választ a faliújságra is kiteszik. A legközelebbi értekezletet pedig a válasszal, a közben tett intézkedések felsorolásával kell kezdeniük.

– Milyenek ezek a válaszok?

– A vezetőknek sok szempontot figyelembe kell venni. Olyanokat is, amiket a javaslattevő nem ismert. Így aztán megesik, hogy elvetik a javaslatot. De sokat elfogadnak.

– És az újítások?

– Az újításokat mindig szakértő bizottság bírálja el. Minden benyújtott újítási javaslattal foglalkoznak, s válaszolnak rá. Ami igaz, mostanában kevesebb újítást adunk be. Megbeszéljük, s bevezetjük anélkül, hogy beterjesztenénk.

– Műszakbérben dolgoznak. Senki sem kereshet többet, mégha jobban dolgozik is, mint amit megállapítottak neki. Mit szólnak ehhez a jobb munkások?

– Amíg normáztunk – feleli Oláh –, addig az ügyesebbje többet keresett. Az a párszáz forint, amivel magasabban állapították meg az ő fizetésüket, nem mindig fejezi ki a különbséget. Néha jogosan elégedetlenkednek. De nagyon sokba kerülne az üzemnek a teljesítményeket mérő csoport megszerzése. Nyolc-tíz ember kellene, s akkor is lenne vitára alkalom.

– Korábbi munkahelyemen, a szövetkezeti öntödében – folytatja Bognár József – teljesítménybérben dolgoztunk. Megesett, hogy egyik ember ezer-ezeröttszáz forinttal többet keresett a másíknál. Ugyanazon a poszton.

– Volt olyan tagja a Zalka Máté brigádnak, aki nem egyéni vagy munkahelyi okok miatt hagyta el az öntödét, hanem azért, mert magasabb beosztásba helyezték? – kérdezem. Bundasz Vaszilisz válaszol:

– Nem emlékszem. Egyről tudok, aki rendész lett. Aztán egy másíkból öntödevezető valamelyik szövetkezetben.

Romvárit elhívja Kulcsárné, Oláh fürödni indul. Kezemben az Élet és Irodalom legújabb száma. Kérdezem Bundasztól, ismeri-e, látta-e már ezt az újságot. Azt mondja, nem, de ha neki adom, szívesen megismerkedik vele. Leül az ernyő alá.

Juhász Jánosné rövid megszakításokkal reggel óta napozik.

– Sokkal barnább aligha lesz már – telepedek melléje.

– Ezt akarom tartósítani. Otthon úgyse érek rá. Szabadságom meg legközelebb jövőre lesz.

– Három hetenként, amikor délelöttös, mivel tölti a délutánokat.

– Azzal, amivel a legtöbb kisgyerekes anya. Rendbeteszem a lakást, bevásárolok, hazahozom a gyereket, ellátom, főzök, mosok és hasonlók. Ha marad időm, kötök, horgolok, olvasok. Este a tévét nézem. Azt kötés közben is lehet. Amíg kicsi a gyerek, nem mehetek el hazulról, nincs kire hagyjam.

– Férje nem segít a háztartásban?

– Sajnos nem. Olyan mint a többi.

– Hánykor fekszik le esténként?

– Tízkor, mert ha délelöttös vagyok, fél ötkor fel kell kelnem.

– A KISZ-ben aktívan tevékenykedik. Kerit rá időt. Mi a tapasztalata a munkásfiatalok műveltségéről?

– Nem a legjobb. Sok értelmes ember van köztük, de az iskola elvégzése, munkába állásuk után mintha elvágták volna. Csak a tánc, a haverkodás érdeklí legtöbbjüket. Ezért ajánlok én nekik mindig könyveket, ezért beszélek nekik versekről, a tanulás fontosságáról, ha gyűléseken, klubfoglalkozáson alkalmam adódik rá.

– Ne haragudjon, de a múltkor éppen maga kelt Herzsényák József védelmére, amikor az általános iskola elvégzésére serkentette a brigád, és ő nem állt kötélnek.

– Az más. Én jól ismerem Herzsényák körülményeit. Valóban beteg ő is, a felesége is. Ráadásul Herzsényák 43 éves. Alapos vizsgálat után azóta a felsőbb szervek is törölték az ő továbbtanulási felajánlását vállalásunkból. De a fiatalok, akikről beszéltem, 18–20 évesek. Számukra nincs más lehetőség. Vagy tanulnak, vagy lecsúsznak. Ezért szakítok időt rájuk, ezért foglalkozom velük.

– Milyen könyvekről beszélt nekik mostanában?

– Legutóbb a Szép versek új kötetéről. Felolvastam nekik belőle néhány verset. Sajnos, nem mindet értjük. Sem én, sem ők. Nem tudom, a mostani költők miért nem úgy írnak, mint Váci Mihály. Őt mindig megértettem. Mondtam a gyerekeknek, hogy egyszer elhívom majd magát, magyarázza meg ezeket a mostani verseket. Előadás lenne a jobb, nem a szokásos író-olvasó találkozó, mert azt mondják, nem tudják, mit kérdezzenek.

Este hatkor a Vadásztanyára vezényli a brigádot Szuper József. Bort rendel. Mint kiderül, a brigád nem szereti a bort. Becsmérlik, lassan fogy. Talán nem csúszik a sörre? A sörre, ami kedvenc italuk? Mégis kitűnő hangulatban szállunk buszra. Néhányan énekelni kezdenek. Ugratják egymást, viccelnek. Azokat emlegetik, akik nek jöttek el. Napközben nem esett szó róluk. Senkinek se hiányoztak? Most egy-egy név elhangzása után, mintha fölszállna valaki a buszra, s némán leülne az üres helyek valamelyikére. Négy hónap és a mai nap után mindenkinek tudom a helyét. A brigádban, azaz a közösségekben elfoglalt helyét. Tudom azt is, hogy ezt a helyet nem csupán a munkában elért rang, a gyűléseken, kirándulásokon való megjelenés, a felszólalás vagy hallgatás, nem csupán a közös akciókban történő részvétel foka határozza meg. Mindez következmény. Húsz külön életnek, húsz egyéni sorsnak a közösség által motivált következménye. Húsz regényre való öröm és bánat, akarás és belenyugvás, tehetség és körülmény eredője, amely folyamatosan visszahat az összetevőkre. A szomszédos és a még távolabbi brigádokra is figyelve, már az ismerkedés mostani lépcsőfokán nyilvánvaló, hogy a Zalka Máté brigád kollektívája megérdemelten emelkedett ki a többi közül. De a közösség magasabb szintjére vezető útjuk döntően attól függ, hogy a brigád magja, a „motor” mit tesz azokért, akiknek a kirándulásról hazafelé tartó buszban üresen tátong a helyük. Gondjaimat elmondom Szuper Józsefnek. Mellette ülök, közvetlenül a sofőr mögött. Ha vendég nincs, itt bizonyára Romvári István foglal helyet. Szuper, mint mindig, ezúttal is optimista:

– Mondtam már többször, hogy bizunk az emberekben, a brigád „motorjában”, a közösség erejében. A többiek, a lehetőségek és a szükségszerűség előbb-utóbb átformálják a nehezebben mozdulókat. Meglátja, hogy így lesz. Majd visszatérünk erre öt év múlva, ha jövünk haza Sikondáról.

Amikor leszállunk a buszról a kivilágított városban, sok szerencsét és erőt kívánok Szuper József töretlen hitéhez.

A család hívó szava

4.

Mintegy vezényszóra megmozdult az egész város, elárasztotta az utcákat, civil-katona-öreg-fiatal vegyesen. A villamosok csak a külvárosokban közlekedtek, kocsiautó, előbb-utóbb kénytelen volt leállni, a tömeg a Himnusz-t énekelte, a Kossuth-nótát, a Marseillaise-t, s az oly régóta áhitott békét éltette. Gyurka fölszabadultan sodródott a forrón lüktető emberáradatban, boldogan, hogy vége a vakondoki bujkálásnak, ismét örülhet, a napnak, a szabadságnak. Hallotta Károlyi Mihályt, hallott másokat, a beszédekből azt szűrte le, hogy vége annak a szörnyű és gonosz hatalomnak, amely felelős a háborúért, a fiatal életkért, a tömérdek szenvedésért, s valami gyökeresen új kezdődik.

Egy nap föltűntek a falragaszok, katonákat toboroztak a nemzetőrségbe. Nem sokat habozott, úgy érezte, kötelessége beállni.

Sári néni majd szétpukkadt mérgében, mikor a fordulatot hírül vette:

– Hát ezért rejtegettelek annyi ideig, hogy akkor hagyj cserben, amikor legnagyobb szükségem van rád?

– Sári néni tudta?

– Csak rád kellett nézni.

Egy másodpercre megrezsent a veszedelem utószelétől. Az öregasszony tovább folytatta:

– A kosztosaim legyintettek, hogy úgyis hamar vége lesz a háborúnak. A cseléd, aki körül legyeskedtél. Az is tudta. Mindenki. Mégsem tettem ki a szűrődet. Te pedig ahelyett . . .

– Nem mindenesnek születtem – vonta meg a vállát dacosan Gyurka. – Köszönöm, amit értem tett.

Ezt már a küszöbről mondta.

– Szépen mutatod ki a háládat . . .

Lefelé a lépcsőn hármásával-négyesével vette a fokokat, zengett az egész nagy ház. Lobogott benne az öröm. Honnan sejtette volna, hogy a legcudarabb megpróbáltatások még csak ezután következnek.

A hírre, hogy a Tanácsköztársaság vette át a főhatalmat, vagyis a kommunisták kormányozzák az országot, sokan megszöktek. Gyurka tudta, hogy a szegények között a helye. Most, hogy a harcok magyar területen tomboltak, feloldódott benne az az idegenkedés, amit a háborúval szemben érzett, Olaszországban csakúgy, mint német földön. Bátran harcolt a Felvidéken, aztán hogy a román királyi hadsereg Budapestet fenyegette, más alakulatokkal együtt az övét is átvezényelték a nagyalföldi arcvonalra. Gyakorlatlan parancsnok vezette az alakulatot, a románok csapdát állítottak, és Gyurka négyezred magával fogságba esett. Bekerítették őket. A lefegyverzett vörös katonákat az abonyi fogolytáborba, az éhség birodalmába kísérték.

Gyakorlatilag ugyanis a környékbeli falusi asszonyok gondoskodtak a foglyok élelmezéséről. Az őrség megvárta, míg a drótkerítés előtt összegyűl-

tek fazékkal, lábossal, ki mit hozott. A kerítés másik oldalán, lehetőleg minél közelebb a bejárathoz, a foglyok – csupa fiatal, kiéhezett legény – javában tülekedtek az előnyösebb helyekért.

Föltüzött szuronnal az őrség ugyancsak a kapu közelében vigyázott. Amíg a bebocsátott asszonyok mögött be nem zárták a kaput, moccanni sem volt szabad. Abban a másodpercben, hogy az ör szembe fordult a tömeggel, ami azt jelentette, hogy a kaput bezárta, a foglyok megrohanták az asszonyokat, kiverték kezükből a lábast, a csuprot, a fazekat, a leves szétömlött a földön, a tésztát, krumplit onnan kaparták föl s falták be azon sárosan, mocskosan. Ebben az embertelen aki-bírja-marja tülekedésben egymás hegyén-hátán, az étel java veszendőbe ment.

Mint hogy a helyzet állandóan rosszabbodott, egyre többen gondoltak szökésre. Csak hogy a körülmények nem kedveztek a vállalkozásnak. A tábornok sikságra telepítették, legelők, szántóföldek közé, ezek egyhangúságát néhány bokor, fa, vízmosás törte meg, rejtőzésre alkalmas hely kevés akadt. A szögesdrót kerítésen belül gyalogos katonák teljesítettek szolgálatot, kívül lovasok, ezek könnyű szerrel szemmel tarthatták a tábornokot, s mint hogy a szökésért őket vonták felelősségre, a legcsekélyebb gyanúra nyargalászva átfésülték a terepet.

Alkalom a szökésre a krumpli érésével jött meg. A földekről a foglyoknak kellett a termést betakarítani. Öten beszéltek össze.

Egyikük a krumpliföld jobb szélén dolgozott, a másik négy – köztük Gyurka – a bal szélre ügyeskedte magát. A jobb szélső vállalta a riasztás feladatát; hirtelen fölugrott és futásnak eredt, de nem a falu, hanem az örök felé. Kézzel-lábbal magyarázta, hogy itt és ott szökevényeket látott és készségesen elindult, hogy a megadott irányba vezesse az öröket. Amikor a lovasok megelőzték és félkörben szétszóródtak, hogy elvágják az útját az állítólagos szökevényeknek, bevette magát egy vízmosásba és nyomtalanul eltűnt.

A jobboldalt dolgozók közül kettő élelmesen kihasználva a zűrzavart, egérutat nyert, Gyurka hamar kifulladt, őt csak úgy mint társát a balszerencsében, egy idősebb parasztot, az örök észrevették. A paraszt ijedtében befúrta magát a szalmakazalba. Először Gyurka is így akart menekülni. De aztán meggondolta magát és gyorsan letolta a nadrágját, mintha a szükségét végezné. Zihálása, a rohanástól kivörösödött arca elárulta. Az örök átláttak a kezdetleges cselen. Azonnal vallatni kezdték, mondja meg, hova menekült két társa, buzdításul agyba-főbe verték.

Az őrszobán tovább folytatták a vallatást ököllel, lábbal, puskatussal, korbáccsal, mindaddig, míg Gyurka eszméletét nem veszítette. Órákkal később, hogy sajtó tagokkal magához tért, azt hitte, egyetlen csontja sem maradt épen. Nemsokára megjelent az őrség parancsnoka, egy főhadnagy, és közölte vele, hogy másnap hajnalban agyonlövik. Meg sem rezdült a hír hallatára, megváltásnak érezte a közeli halált.

Néhány órával ezután sarokcsattogtatások, harsány jelentkezések zaja riasztotta föl. A királyi román hadsereg egy ezredese jelent meg az őrségen, nyilván a halálos ítélet hírére. Nagy garral jött, dühösen, félelmetesen, mint a megtorlás angyala. Mihelyt megpillantotta az összevissza vert gyerekeket – Gyurka huszadik évében járt –, az arckifejezése megváltozott. Nyilvánvaló volt, hogy ez a kölyök nem szíthatott lázadást, nem szervezhetett tömeges szökést. Viszont példát kellett statuálnia.

Átváltoztatta hát a halálbüntetést huszonöt botütésre. Gyurka, aki egy

szót sem értett románul, a külsőségekből, a komor arcokból arra következtetett, hogy földi pályafutásának végleg befellegzett, nem sárga agyagsírba vetik, mint Homok Dánielt, hanem a zsiros, fekete, alföldi talajba, a végeredmény ugyanaz.

Mellére bukott fejjel, szétterpesztett combbal, sajtó hátát a falnak támasztva, reményvesztetten üldögélt a sarokban. Orrából-szájából vér szívárgott. Meg sem rezdült, amikor a román ezredes, meg a többiek elhagyták az őrszobát. Arra kapta föl a fejét, hogy magyar szót hall.

Tétova tekintete az őr szemével találkozott. Cserzett, napszitta bőrű férfi volt. Ahogy az ajtónál állott, kissé szétvetett lábbal, ahogy a szuronyos puszkát tartotta, inkább védekezés, mint fenyegetésformán, mind azt mutatta, hogy paraszt.

– A dommu colonel jó ember – ismételte meg az előbbi mondatot.

Értetlenül bámult rá, hogy az isten csudájában volna jó az a puccos, fényes tiszt, hiszen a halálát akarja. Amaz fölfogta a csodálkozás értelmét.

– Megkegyelmezett neked. Nem golyót kapsz, csak huszonöt botot – magyarázta.

A fájdalom, a fásultság, a beletörődés súlyos ólomtömbjei lecsúsztak tagjairól. Visszatért a vállalkozó kedve, az életereje, a reménység léghőre vette körül. Tudta, hogy azt a néhány percet, amíg maga van ezzel a jóindulatú őrral, ki kell használnia, sorsa ennek a cserzett bőrű parasztnak a markában van.

Lapot kért tőle, tábori levelezőlapot, s azzal a tintaceruzacsonkkal, amit a zsebében hordott, rövid habozás után, a biztató hír ellenére azt írta Jancsi bátyjának, hogy halálra ítélték, jöjjön ide és ide, segítsen szökni, vagy temettesse el tisztességben. Élelmet, pénzt hozzon, amennyit bír.

Írás közben elbátortalanodott, kis hiján kicsúszott ujjai közül a ceruza. Nem valószínűtlenség, egyenesen agyrem volt elképzelni, hogy a levelezőlap a háborodott, fölbolydult, fölborult világban eljusson a címzetthez.

Ha már belekezdett, befejezte. Kérdőn pillantott az őrré:

– Hogy fogod föladni?

Amaz megfordította a lapot s miután kibetűzte a címet, széles, jóindulatú mosollyal jelentette be:

– Magam viszem oda.

– Mi?!

– Útba esik. A ház előtt megyek el. Kolozsvár határában lakom.

– Na, de hogy kerülsz oda? Nem engednek.

Az őr ravasz, mosollyal nyúlt a zubbonya baloldali felső zsebéhez, egy csomó iratot kotort elő, közöttük a szabadságos levelet.

– Holnap reggel utazom.

Gyurka megrázta a fejét, mintha víz ment volna a fülébe.

– Sajnálak – mondta aztán. – Nem láthatod, hogy verik le rajtam a huszonötöt.

Másnap azonban, mikor az ajtót betaszították és fölparancsolták a padlóról, hogy indulás, kifelé, már semmi kedve nem volt a viccelődésre. Valójában nem tudta, mi várja odakünt. Az őr ugyan azt állította, hogy az ezredes megváltoztatta a halálos ítéletet, de mit tudhat egy egyszerű baka.

Amint kilépett, a látvány, ami fogadta, összeszorította a szívét. A hadifoglyokat ugyanúgy állították föl a dróton belül, mint annak idején a Kárpátokban, Homok Dániel kivégzésekor, nyakát tekergetve kukucskált, de nem

sikerült átlátnia a sorokon s megbizonyosodni afelől, hogy megásták-e a sírgödröt vagy sem. Oldalba bökték, fölfogta, hogy nem szabad mozgolódnia.

Mihelyt belépett a színhelyre, a foglyok körülfogta négyzetbe, megnyugodott. Nem ástak gödröt, ott állott viszont az őrség legerősebb embere, a káplár, kezében a fonott korbács, száján egy janicsár kárörvendő vigyora. Rövid, magyar nyelvű beszéd előzte meg a büntetést, a táborparancsnok beszélt a bolsevista mételyről, amelyet többek között Gyurka bátyám képviselt, a román királyi hadsereg erejéről, továbbá – mint legfőbb pontról – arról, hogy a szökésért halálbüntetés jár. Senki se bizzon abban, hogy mert „ez a gazember” kegyelmet kapott, ő is megúszhatja huszonöt bottal. Beszéd után intett, mire két katona odalépett az elítélthez, lefektették a földre, az egyik katona a fejére, a másik a lábára ült, hogy moccanni sem birt. A következő pillanatban végigsújtott rajta az első csapás, minden idege belesajdult. Aztán ütést ütés követett.

Nyers parancsszó hangzott föl. Gyurka nem ebből, hanem abból értette meg, mit várnak tőle, hogy fölszabadult mind a feje, mind a lába. Előbb körülmélt fektéből, a fájdalomtól homályos tekintettel, aztán az előlálló megdöbbenésére, feltápáskodott. A káplár, kezében a korbács, kimerülten törülgette izzadt homlokát s erősen zihált. Egy másodpercig a két ember – a hóhér és az áldozat – farkasszemet nézett. Újabb parancs hangzott el, Gyurka ugyan nem értette pontosan, mindazonáltal kurta, óvatos, de szikrányit sem tántorgó léptekkel a barakknak vette útját.

Huszonöt után, jutalmul, néhány napi szolgálatmentesség járt a páciensnek, aki ezt az időt túlnyomórészt hasonfekve töltötte. Nos, egy napon, nem sokkal a büntetés után, egy magyar baka szólt, hogy a drótkerítésnél várja valaki. Amióta megkapta a maga adagját, csak a szükségét végezni mozdult a szalmáról. Úgy vánszorgott a kerítéshez, mint egy aggastyán.

Testvérét inkább a teste körvonalairól ismerte meg, semmint arcáról, amelyet korom és szénpor fedett, Jancsi kék vasutas zubbonyt viselt. A kolozsvári állomáson megállapodott egy Magyarországra induló vonat fűtőjével, hogy beáll helyette, Szolnokig ellátta a munkát, onnan kerékpáron jött a táborhoz, sokáig nem maradhat, mert megbeszélte, hogy Szolnokról Kolozsvárig másik vonaton utazik vissza, ugyancsak fűtői minőségben.

Az őrt bőségesen megjutalmazta az öccsétől hozott üzenetért, maga eladott egy-két tárgyat nagyanyjuk hagyatékából, a pénzen kívül kenyeret, egészben sült libát, szalonnát, tepertyút hozott.

– Mindent megtettem, amit kértél – fűzte hozzá kesernyésen –, bár tamás voltam benne, hogy életben talállak.

Azzal már kapaszkodott is a kerékpárra, mielőtt rányomott a pedálra, búcsúképpen odaszólt lassan, módszeresen táplálkozó öccsének:

– Remélem, még látjuk egymást.

Gyurka követte a tekintetével. Megborzongott, a szerencsét Jancsi hozta, talán ő viszi el.

Hátán a kenderzsák, visszatotyogott a barakkba. Tartalmából mindjárt megvendégelte azt a néhány rabtársát, akivel összebarátkozott.

Ahánynak jutott a zsákból, annyian őrizték később, mikor Gyurka kiheverte a huszonötöt s nem nyomta naphosszat a szalmazsákot.

Egyébként módszeresen táplálkozott, tornászott, vagyis készült a szökésre. Utánanézett, hogy a szögessdrót hol laza, hol bújhat át alatta, hogy az

egymástól száz-kétszáz lépésnyire helyezkedő örök milyen időközben, milyen formalitások között váltják egymást.

Élelemért vadásztört szerzett, és miután több éjszaka egymásután se holdfény, se csillag nem lyuggatta át a sötétet, nesztelenül a tábor drótkerítéséhez surrant, s amikor az örök lépéseiből megtudta, hogy távolodóban vannak, mint egy indián, a foga közé harapta a tört, hasonfekve átcsúszott a drót alatt, hason küszött tovább és csak akkor egyenesedett föl, amikor eléggé eltávolodott a tábortól és biztonságban tudhatta magát.

Gyorsan indult, de rövidesen óvatosra fogta a lépést. Néhányszor a pusztára ösztöne figyelmeztette, hogy fa, cserje, gödör előtt áll. Mint a vakok, óvatosan tologatta előre, mindig csak egy-egy féllépéssel a jobb lábát. Ugyanilyen aggodalmasan került meg az akadályt, hogy szorongás nélkül, felszabadultan, egyre vidámabban folytassa útját az éjszaka világtalan alagútjában, mindaddig, míg a távolban észre nem vett valami halványsárga, vékonyka pislákolást. Az már a falu – gondolta. A méterről méterre növekedő és határozottan erősödő fény kalauzolta.

A paraszt – akinek a konyhájában a lámpa égett – a városba készült. Gyurka váratlanul toppant elébe. Borostás arc, mocskos zubbony, vadul csillogó szem, jobb kezében a vadásztör, hirtelen hőkölt hátra s kapott az első tárgy után, amivel védekezhet. A laskanyújtó esett a kezeügyébe:

- Az anyád! – mondta riadtan, de elszántan. – Mit akarsz?
- Tejet, ha volna.
- Tejet? – visszhangozta hitetlenül.
- Megszöktem a táborból...

A paraszt gyanakvása lassan oszlott el:

- Hát tejet, azt éppen adhatok.

Következő kérésére töprengő fejkavarással reagált. Ahogy a front ideoda hullámzott, jóformán mindenéből kiforgatták. A pénz láttára azonban megváltozott a véleménye. A padlásról messziről büzlő, viseltes condrát kötött elő. Undor volt belebújni, a célnak azonban megfelelt.

Katonaruháját ott hagyta a parasztnál, ő maga még hajnal előtt fölugrott egy tehervonatra, szerencsésen befutott Pestre. Első útja a Kálvin térre vitt, Sári nénihez. Habozva nyomta meg a csengő gombját, mert e pillanatban pontosan emlékezett, milyen körülmények között váltak el. A légenyke, aki ajtót nyitott, csak azért nem csapta be az orra előtt, mert a lábát gyorsan a küszöb mögé csúsztatta.

A már-már dulakodássá váló szóváltás lármája előcsalta Sári nénit a konyhából. Álmélkodva csapta össze két kezét, csak úgy porzottak, mert éppen lisztet kevert a rántásba.

– Hát te vagy az? Micsoda ágról szakadt tróger lett belőled! Megbűntetett az Isten, hogy csúful cserben hagytál. Nincs rád szükségem. Ez a fiú kitarzott mellettem. Nem teszem ki a kedvedért.

– Nem kérek én mást Sári nénitől, mint egy meleg fürdőt s valami használt ruhát, hogy ezt a rongyot ledobhassam.

Sári néni orrán összefutott a bőr, amikor elérte a parasztgúnyát megfekvő áporodott bűz.

– Nincs neked tetved? – kérdezte enyhültebben.

– Az nincs. Hanem ha nem hagy megfürödni, akkor bizonyára lesz.

– Nem érdeemled meg – zsémbelt az öregasszony –, de megsegítlek. Csak azt tudnám...

Ott hagyta Gyurkát az ajtó előtt, koszosan és teljes bizonytalanságban. Az utazástól törődött, szemben a semmi jót nem ígérő jövővel, Gyurka hol az ajtófához támaszkodott, hol nézelődött, hol azon volt, hogy elrohan.

Sári néni fél óra múlva tért vissza a legénykével, karja hajlatában ócska fürdőköpeny. Picikébb volt, mint valaha, de határozottabb is:

– Levetkőzől anyaszült meztelenre és belebújsz ebbe a köpenybe. Te, Marci, a személtárába dobod az úrfi rongyait, aztán bekiséred az úrfit a fürdőszobába és amíg ő tisztálkodik, kimosod a köpenyt és fölviszed száradni a padlásra.

– Igenis, tekintetes asszony.

Megváltás volt, mikor az ajtó kitarult és Sári néni beengedte a fürdőszobába. A kádban fehéres pára gomolygott a zöldesszínű víz fölött. Fürdés után bőséges reggeli. A ruhát, cipőt, amit Sári néni szerzett, ugyan nem órá szabták, minden lötyögött rajta, ez azonban kevésbé zavarta, mint az a kényeszer, hogy föl kell kelnie e mellől az asztal mellől, ahol a nehéz időkben annyiszor lakott jól, föl kell kelnie és nekivágna a bizonytalanságnak. Menynyi gyötrelmet takarított volna meg, ha itt marad. Amennyire a büszkeség engedte, alkudozott:

– Szóval Sári néni azt kívánja, hogy elmenjek.

– Én azt kívántam, hogy maradj. Te mentél el.

Büntudatos bólintással jelezte a megállapítás igazát.

– Aztán nem én vagyok az egyedüli rokonod.

– Nem – hagyta rá beletörődön.

– Bandi bátyád itt van Pesten.

Pénzt adott öccsének, megmagyarázta, melyik villamoson induljon, hol kell átszállni.

Takarékosságból Gyurka gyalog tette meg az utat, a Kálvin tértől a Váci útig. Bandit, másokkal együtt kiszupolták Kolozsvárról; szükséglakást utaltak ki neki egy kopott, düledező bérházban, örült, hogy itt húzódhat meg s nem a Nyugati pályaudvar valamelyik vagonjában. A mellékvágányokon hosszú ideig tengődtek a lakástalan erdélyi menekültek, a későbbi bindonville-ek úttörői.

A fogadtatás szívélyessége abban a pillanatban romlott el, amikor a maga őszinte módján Gyurka közölte, hogy vöröskatonára volt és megszökött a románok fogságából. Bandi arca elborult, szája megrándult. Felállt, nyugtalanul ide-oda lépdelt a keskeny szobában, föl-fölsóhajtott, a levegőt arcát föl-puffasztva bocsátotta ki a tüdejéből.

– Mozdonyt játszasz? – kérdezte Gyurka kezdődő idegességgel.

Bandi hirtelen pördült sarkon:

– Mintha szántszándékkal tennéd, állandóan megnehezíted a dolgom. A vöröskatonákra ma úgy vadásznak, mint a nyulakra. Én állami tisztviselő vagyok, közéleti pályára készülök. Nemcsak a jelenem, de a jövőm szempontjából is életveszélyes, hogy vöröskatonát bujtatok. Ha kiderül, derékba török a karrierem.

– Nem kellett volna megmondanom?

– Persze, hogy nem. Ezt egyszer már elmagyaráztam neked. Iskolád ugyan nincs, de eszed van, megérthetted volna . . .

– Ne vedd tudomásul, amit mondtam. Én pedig nem szólok róla senkinek.

Valamit még akart mondani az idősebb testvér, de a mozdulatnál nem jutott tovább. Gyurka kitalálta, milyen közlendő dugult bele. Rajta volt, hogy

megnyugtassa, aznap pihen, másnap kereset után jár. Egy olyan mészáros, mint ő, hogyne kapna munkát. Boldog az a mester, aki felfogadhatja.

Dagadó remények vitorláján vágott neki a nagyváros tengerének, hogy mindjárt az első próbálkozásnál hajótörést szenvedjen.

– Nem segédre van szükség, fiam, hanem disznóra és marhára.

Sorozatos visszautasítások, mindig azonos megokolással. A vágóhidon ugyancsak hasztalan kereskedett. Nem maradt más hátra, mint az alkalmi trógerolás a nagycsarnokban.

Bátyjának nem számolt be sem aznap, sem később, hogy sikerrel járt-e, vagy sem, amaz nem faggatta, viszont minden szavából, noha mindig csak közömbös témákról beszélt, minden mozdulatából szorongás sugárzott, heves, de elfojtott szorongás, amelynek rövid hullámai szakadatlan feszültséggel terhelték mindkettőjük idegeit.

Ráadásul, Gyurka egyetlen ruhája a szüntelen trógerolásban tönkrement. Züllött csavargónak festett. Mielőtt emiatt szóváltásra került volna sor, a jószerencse megsegítette. Egy kirakatban cédulát pillantott meg, abból megtudta, hogy Horn Kristóf kefekötőmester inast keres.

Azonnal útnak indult. Miután a házat, künt a külvárosban megtalálta, bekukucskált a deszkakerítés résén át, hadd lám, mi vár rá. A keskeny udvar mélyén műhely állott. Az ösztövé, alacsony természetű mester olyan gyorsan dolgozott, mintha ostorral hajtanák.

A kapu nem volt kulcsra zárva, kárpoztulásul vészjóslón nyikorgott.

Horn mester gyors, türelmetlen mozdulattal fordult sarkon, vágta két kezét a csípőjére és inkább előrenyújtott állával, mint szóval kérdezte:

– Mi járatban?

– A hirdetésre jöttem.

Elmondta, hogy nem kezdő a szakmában, Sopronban két és fél évet inaszkodott, szívesen elszegődik, de csak azzal a föltétellel...

A föltétel szóra Horn olyanformán kapta föl a fejét, mint akinek föltételek megtárgyalására végleg nincsen türelme. Mégis megtudakolta:

– Micsoda föltétellel?

– Ha egy félév múlva fölszabadít.

Horn nem sokat teketóriázott, indítványozta, hogy azonnal tegyenek próbát és ha Gyurka csakugyan ismeri a mesterség fogásait, fölszabadítja.

– Ha nem, akkor – nem!

A kazán, ami fűtötte a kefekötő mestert a pattanásig feszült, úgy nézte, kritikus szemmel, Gyurka minden mozdulatát, mint a tanító, aki menten rácsap a tanuló kezére, ha hibán kapja. Türelmetlenségében eleinte az ujját pattogtatta, hogy az istenit neki, gyerünk, legyünk túl minél hamarabb a próbán, mert vár a munka, nincs nekem időm efféle multságokra. A fájó feszültséget rövidesen az öröm feszültsége váltotta föl.

– Rendben van.

Már nyújtotta barnás, inas kezét és barátságosan integetett a távozó után.

Mi a csuda lehet ennek annyira sürgős? – tűnődött Gyurka.

A bejelentésre, hogy öccse munkát talált és másnap hajnalban áthurcolkodik a kefekötő mesterhez, Bandi egész önuralmát mozgósította, hogy ki ne mutassa megkönnyebbülését.

Gyurka kora hajnalban indult.

Inas és mester, ha egyébben ritkán, a munkában pompásan megértette

egymást. Gyurkát, aki megfontolt volt s emiatt lassúnak látszott, valójában azonban szédületes gyorsan dolgozott, Horn mester lázas munkatempója versengésre sarkallta. Szótlanul versenyeztek, olykor össze-összevillant a szemük, büszkén mind az egyiké, mind a másiké: – „látod, így dolgozom én”.

Valójában semmi okuk nem volt büszkeségre, mert pocsék árut termeltek. Ugyanis, amennyire pangott a mészárosipar, annyira fölvirradt az építőiparnak.

Szükség volt meszelőre, korongra, különféle ecsetekre. Erre az újjáépítés miatt meginduló, s úgyszólván napról napra fokozódó konjunktúrára alapította a maga üzleti szerencsését Horn mester. Gyurka forrongó lelkiismeretét azzal csillapította, hogy „majd gyártunk jó árut, ha az élet visszatér a régi kerékvágásba”.

Tömerdekert kerestek, ez nyilvánvaló volt. De afelől, hogy a pénzt mire fordítják, pontosabban mire fordítja az asszony, a család pénzügyminisztere, Gyurka semmi támpontot nem talált. Egyszerűen éltek, fényezés, szenvedélyek nélkül.

Sejtette, hogy gyűjtenek. Nem sejtette, mire.

Ömaga ünneplő ruhára, cipőre gyűjtött, mindenre, ami szükséges ahhoz, hogy ne nézzék ágrólszakadt koldusnak. Most, hogy a napi gondokat lerázta magáról, a pálya egyenesen futott előtte, mint egy sugárút, s hogy többé az éhség nem sanyargatta a gyomrát, a másik éhség támadt föl benne és ösztökelte egyre követelődzőbben, a nőéhség.

Alig készült el az új ruha, alig fordult meg a közeli kiskocsmá gusztusos szakácsnőjének az ágyában, egy télutói vasárnap délután, 1920-ban, miután a konyhában megebédeltek, a mesterék behívták a szobába. Ünnepeyesebben, merevebben viselkedtek, mint egyébkor. Az asszony beszélt, a férfi csak feszengett.

– Kivándorlunk Amerikába – így kezdte a mesterné. – Én meg az uram. Már régen elhatároztuk, de nem akartunk idő előtt szólni . . .

Zúgó fejjel hallgatta a közlést, hogy akkor és ekkor ebből és ebből a kikötőből, ezen és ezen a hajón vágnak neki az óceánnak . . . Hogy innen oda vasúton utaznak, hogy ez és ez a tervük . . .

Szóval megint előlről kell kezdenie mindent, az az otthonos keret, ami körülvette, amibe beilleszkedett, ami a biztonságot jelentette, semmivé válik.

– Igen . . . Értem . . . Igen . . . Értem . . . – ismételte.

Derűlátása nem hagyta el. Arra számított, hogy nem Horn az egyedüli kefekötő mester Budapesten. Nyakába vette a várost, napról napra átfutotta a lapok apróhirdetéseit. Eredmény semmi. Miután utolsó tartalékait is fölélte, végül a „hajnali menedékhelyen”, a nagycsarnokban kötött ki.

Trógerolás közben összebarátkozott két katonaviselt, ugyancsak alkalmi munkákból tengődő fiatalemberrel. Matos Gézával és Boros Jóskaival. Közös albérletben laktak s mikor megtudták, hogy Gyurka lakást keres – Bandihoz restellt visszamenni –, meghívták magukhoz harmadiknak.

Az árusok, akiknek segítettek, többnyire természetben fizettek, kenyérben ritkán szűkölködtek, egyébiránt nagyon furcsa kosztot éltek. Egyedül Matos Géza vette tréfára a dolgot. Ha megkérdezték, mit eszik, ilyenszerű válaszokat adott:

– Almát karalábéval.

Vagy:

– Vöröshagymát savanyú káposztával.

Naphosszat korgott, háborgott, csikorgott a gyomruk, nagy zabálásokról, megtörtént vagy elképzelt ebédekről-vacsorákról álmodoztak kárpótlásképpen és persze nőkről.

A flamand ihletésű gasztronómiai csendéletekbe időnkint betört a csarnok valamelyik szemrevaló kofája, leggyakrabban az a bögyös-faros-csiklandón-mosolygós libaárusnő, aki a nőknek abba az osztályába tartozott, mint a film csillagai: Asta Nielsen, Henny Porten – fölcsigázta a képzeletet s ezzel erőt adott a valóság elviselésére.

Egy reggel Matos Géza intett Gyurkának, hogy beszéde volna vele. Válaszul visszaintett, hogy majd, ha végzett a taligázással. Hogy ez megtörtént, leültek egy üres ládára. Gyurka mákos metéltet kapott a kofától, aki-nek segített, azt ette, úgy ahogy volt, hidegen. Matos mindjárt a tárgyra tért:

– Akarsz mészáros segéd lenni? Vidéken, persze. Benősüléssel.

Gyurka állkapcsai tovább folytatták az örlést, ám sokkal lassabban, mint azelőtt. Várta a folytatást.

Az apa mészáros Dabason. Jól menő üzlete van. Vidéken nem pusztult ki a marha meg a disznó. Enni-inni szeret, a viccet érti, jólelkű ember, a feleségével is könnyű kijönni. Ismerem, távoli rokonom, Márta néninek hívják. Az apa Német Bernát.

Miután a falatot lenyelte, Gyurka megszólalt:

– Alighanem a lánnyal lesz a bökkenő.

– Mit tagadjam – vont a vállát Matos –, a lány öregecske, ha jól számítom öt évvel idősebb nálad, de...

Itt jellegzetes mozdulat következett, amely jelezte annak a mondatnak a tartalmát, amit Matos csupán azért nem formált meg, mivel a szóban forgó nőszemély rövidesen talán a barátja menyasszonya lesz, s ebben az esetben...

– Szóval: – nem rossz nő! Amellett jól főz, ég a kezén a munka, vallásos. Minden vasárnap misére megy...

– Misére? – hangzott a visszhang.

– A vőlegénye mészáros volt, de elesett Isonzónál. Az apja meg csak mészároshoz akarja adni, az üzlet miatt. Ha kívánod, komám, összehozlak benneteket. Megnézed a lányt. Ha tetszik, megkéred a kezét. Betársulsz az apóshoz. Mi leszünk a tanúid, Boros Jóska meg én. Az esküvődön Isten igazában bezabálunk. Ha nem tetszik...

Újabb kifejező kézmozdulat, a repülés jelképes ábrázolása.

Matos a találkoztót már aznap este megszervezte. A hír vételétől odáig Gyurka valamennyi elhantolt álma föléledt a tetszhalálból. A kilátás, hogy mészáros lehet, folytathatja kedvenc mesterségét, szinte megrészegítette. Voltak percek, amikor azt hajtogatta magában, hogy a tét minden áldozatot megér. Megszólalt benne a régen elnémult hang, a család szava. Meleg étel, nő. És gyerekek – gondolta hozzá később, gyerekek, akiknek egészen más lesz a sorsa, mint az övé.

Forró vizet kért a háziasszonytól, lehányta magáról a ruhát s a mosdótálban módszeresen megmosdott, először deréktól fölfelé, aztán a kissé föleresztett vízben deréktól lefelé, lábának már csak piszkos víz jutott. Gondosan kikefélté vasárnapi ruháját, tiszta inget, tiszta gatyát, tiszta fuszeklit húzott. Iparkodott megfékezni azt az alattomos remegést, amely a térde körül kelt s onnan nyomakodott fölfelé.

Németné meg a lánya, Erzsike a Keleti pályaudvar mellett szállt meg.

Először a hotelbe kopogtattak be. Boros Jóska is velük tartott. Hogy félreértés ne essék, mielőtt beléptek, Matos mindjárt maga elé tolta Gyurkát:

– Engedje meg, kedves Márta néni, hogy az én drága mészáros barátomat bemutassam.

A két nő tekintetének kereszttüzében Gyurka olyanforma elfogódottsággal állt, mint annak idején – anyaszült meztelenül – a sorozóbizottság előtt. Egyfelől anya és lánya, szemben velük a három férfi. Németné amúgy mészáros módra mérte meg Gyurkát, gyors szakértői pillantással. Úgy látszott, az első benyomás kielégítette, mert elmosolyodott:

– Tessék helyet foglalni – invitálta a látogatókat, ugyanakkor intett a lányának, aki a falhoz támasztott vulkánfiber bőröndből szalonját, kolbászt, disznósajtot, kenyeret vett elő. Matos Géza udvariasan segítségére sietett.

– Majd én, kezit csókolom – s maga tette a szállodai asztal lábához a háromliteres demizsont a borral.

– Tessék, szedjenek, – Németné fölváltva tegezte és magázta Matost.

A két cimbora azonnal hozzálátott, Gyurkának maga a hentesné vágott le egy darabka kolbászt:

– Az uram így készíti.

Félig büszkén, félig kérdően pillantott a jóízűn falatozó Gyurkára.

– Ha így készíti, pompásan készíti. De lehet másképpen is. Mi Sopronban...

Következett a recept. A hentesné szemlátomást nem érdekelte ez, ő a völegényjelöltet akarta közelebről megismerni. Mialatt a kérdésekre válaszolt, Gyurka a szeme sarkából tüzetesebben szemügyre vette Erzsébetet, hadd lám, milyen feleség válna belőle. Elképzelte a pult mögött, el a kasszánál. A lány se csúnya nem volt, se szép, de ápolt, kedves, tekintete meleg. Bizonyára jó anya válna belőle. Ő is nézegette Gyurkát, valahányszor a tekintetük összetalálkozott, vagy elpirultak, vagy lesütötték a szemüket.

A lakoma végeztével, Matos Géza hízelkedve hajolt az asszonyhoz:

– Most jó volna táncolni egyet. Van a közelben...

– Nem táncolunk.

– És mikor lesz a kézfogó?

– Hol vagyunk még a kézfogótól? – kérdezett vissza a hentesné. – Abba az uramnak is beleszólása van.

Matos Gézát azonban nem volt könnyű dolog lerázni.

– De ha lesz kézfogó, akkor, ugye, mi leszünk a tanúk?

– Tik, tik – hagyta rá az asszony.

Búcsúzáskor Németné meghívta Gyurkát Dabasra. Megmondta melyik vonaton menjen, melyik vágányról, hány órákor, s hol keresse Dabason a húszéket.

– Egy hétig a vendégünk lesz. Azalatt megismerkednek a lányommal, és segít a férjemnek a munkában.

Ahhoz, hogy az útiköltséget megszerezze, Gyurka a nagycsarnokból, ahol természetben fizették meg szolgálatait, átment a Nyugati pályaudvarra, ahol készpénzben fizettek.

Ünnepi ruhában ült vonatra. Az ablak mellől szorongva leste az állomást. Idejében szállt le s indult el a megadott útvonalon. Váratlanul pillantotta meg a cégtáblát: – „Német Bernát hentes és mészáros mester.” A szeme megnedvesedett. Úgy érezte magát, mint aki hosszú távollét után hazaérkezett.

Kitárult az üzlet ajtaja, keretében először széles vállú, köpcös, harcsa-

bajszú férfi jelent meg, majd Erzsébet asszony s kettőjük között, halványan, elmosódón Erzsike.

Egy hetet töltött Németéknél, a készülődés, a reménykedés hetét. Napközben együtt dolgozott a mesterrel, esténként Erzsikével barátkozott. Egyszer, hogy végre négy szemközt maradtak, előrukkolt a kérdéssel, amely régóta feszegette.

– Erzsike, ugye tudja, hogy az én szándékom komoly? – nehezen beszélt, szinte zihálva szégyenkezésében, az arca biborvörösre gyúlt.

A lány bólintott, hogy tudja, hogyne tudná.

– És azt is, hogy nekem a család szentség?

– A házasság szentség – javította ki a lány.

– Nem sértődik meg, ha kérdezek valamit kegyedtől?

– Kérdezzen, Gyurka.

Világos kérdés helyett zavaros monológformába fogott:

– Én azt nem tudnám elviselni... Erzsike... hogy annál a lánynál... akarom mondani a feleségemnél... persze, ha őszintén beszél, az más... hogy ne... hogy ő... ugye, nem sérttem meg, Erzsike?... a házasság szentsége miatt... hogy ne én legyek az első férfi kegyednél... a család szent... persze, ha kegyed őszintén megmondja...

– Nincs mit megmondani, Gyurka.

Tekintetük találkozott, Gyurka arca verejtékben úszott az erőfeszítéstől, Erzsike nyugodtnak látszott. Tanácstalanul vesztegeltek.

– Talán menjünk tovább – indítványozta Gyurka. A kert végétől megindultak a ház felé.

Mielőtt elutazott, Gyurka elkapta a lányt és szájon csókolta. Erzsike ügyetlenül visszacsókolt, majd sírva fakadt. Gyurka is érzékenyült. Szeretett volna valami költőt, valami emlékezeteset mondani. Hiába nem jutott eszébe más, csak annyi:

– Szeretjük egymást, nem igaz?

Így jött létre a házasság, melyet mindenki más-más okból akart. Németné, hogy biztosítsa a lánya jövőjét, Német, hogy megfelelő segédre tegyen szert, Gyurka, mert úgy érezte, apósánál otthonra lel, Erzsike, mert tudta, hogy nyilván ez az utolsó alkalom.

Rövidesen megtartották az esküvőt, Gyurka tanúi „tik-tikék” lettek, azaz Matos Géza és Boros Jóska. Igazi magyar lakodalom volt, az asztal két szobán átnyúlt. Az egyik sarokban cigány muzsikált. Németné sok nagyevőt látott, de a két tanúhoz foghatót soha-sehol. Megszállottan ettek, mint a dürgő fajok, vakon-süketen, már régen nem a jelenben, visszaették magukat a csarnokban átsanyargott inséges napokba. Az ő érdemük, hogy az esküvői ebéd átlényegült esküvői vacsorává, ami nemcsak a háziakat, hanem Gyurkát is idegesítette, mivel késleltette férji kötelességeinek betöltésében.

Erzsébet asszony odahajolt vejéhez:

– Csak menjetek, fiam. A nászéjszakátok.

A menyecske engedelmesen követte újdonsült férjét a szobába, ahol a vetett ágy szemérmetlenül kitérve várt rájuk. Gyurka ráfordította a kulcsot a zárra, aztán elkapta a feleségét. Erzsike kötelességtudón fogadta a támadást s mindössze egyetlen kurta nyikkantással búcsúzott lányságától. A meg-megújuló rohamokat hang nélkül tűrte.

Az ifjú férj boldognak érezte magát. Hálásan fordult újdonsült felesé-

géhez, akit idáig úgyszólván észre sem vett, gyöngéden megsimogatta és homlokon csókolta. Erzsike arcán halvány mosoly tűnt föl.

– Megéheztem – jegyezte meg Gyurka, kezében fésű, a haját hozta rendbe.

Odabent a menyegzői szobában fáradtak voltak a háziak, fáradtak a cigányok, a két tanú úgy evett-ivott, mintha most érkeztek volna.

Az após felhúzott szemöldökkel, fölhúzott vállal hajolt Gyurkához, állával Matos Gézáék felé intett:

– Holnap hajnalban vágunk... A bolt... Az üzlet...

A célzás félreérthetetlen volt, a helyzet drámai. Hiszen azért a boldogsáért, amely elárasztotta testét-lelkét, a másnapi vágásért, a gyönyörű házért, amelyet most már otthonának tekinthet – mind Matos Gézának az adója. Ezt az embert utasítsa ki abból a paradicsomból, ahova önélküile sohasem jutott volna be?

Félkezében a teli pohár, a mártások pettyezte abroszra meredt. Aztán leült Matos Géza mellé és szeliden így szólt hozzá:

– Géza, itt az ideje, hogy elbúcsúzzatok, a háziaktól...

Amaz félvállról vetette oda:

– Nem mozdulok innen, amíg mindenéből ki nem ettem ezt a harcsabajszú pénzeszsákokot.

– Géza – kérlelte tovább –, Géza holnap vágás van...

– És ki fog vágni? Te! És kinek köszönheti, hogy ilyen kitünő segédet kapott? Nekem! Megszolgáltam, hogy még egy hétig a számlájára zabáljunk.

– Meg ám! – jött meg a szava Boros Józsinak.

– Hát kihez tartozol te? Hozzánk vagy azokhoz? – kérdezte Matos.

Néhány percig megint a pecsétes asztalteritőn tapadt meg a szeme. Hirtelen kapta föl a fejét s a hangja nagyon határozottan csengett:

– A családomhoz!

– Ahogy mondtam – folytatta rövid szünet után –, ez most már az én családom.

Ezen a ponton úgy éreztem, egy-két részlet tisztázásra szorul. Kérdéseimre Gyurka őszintén válaszolt.

– Joggal lep meg, hogy ilyen gyorsan a magaménak ismertem el a Német családot, holott alig barátkoztam meg velük. Először is, ez volt életem legsötétebb korszaka, ez volt a mélypont. Két mesterséggel a kezemben egyik napról a másikra tengődtem. Mit szépítsük, tróger voltam. Másfelől egy hetet töltöttem a családnál és úgy éreztem, otthonra leltem. Igyekeztem megszeretni Erzsikét, aki ezt meg is érdemelte a szerénységével, az engedelmességével, a jó szívével, a jó lelkével. Ha gyereket szül, akkor talán annak is kevesebb fontossága lett volna, ami ketőnk kapcsolatából hiányzott. Mert akármilyen furcsán hangzik, én elsősorban nem a nőt kerestem benne – azt is persze –, hanem a gyerekeim anyját. Vissza-visszatérő álmaim a szüleimről meg a családról lassankint a családalapítás gondolata felé tereltek. Lehet, hogy magam lepődtem volna meg legjobban, ha Erzsike szül nekem egy fiút vagy egy lányt. És nagyon valószínű, hogy rossz apa vált volna belőlem. Annyi azonban bizonyos, hogy akkor, ott az esküvőn, leghőbb vágyam az volt, hogy tartozzam valahova.

Mivel Matos úgy tett, mintha nem hallotta volna, Gyurka amúgy félerőből a bordái közé bökött:

– Vagy mégy, vagy repülsz. Választhatsz.

– Így bánnál a komáddal? ...

Leolvasta a „koma” arcáról, hogy hiába hivatkozik bármire, az már megmakacsolta magát. Előrerukkolt hát az utolsó érvvel:

– Egy árva fityingünk sincs!

– Egye fene, csak hordják már el magukat – nyúlt az após a tárcája után.

Erzsike nyafogott, nászútra szeretett volna menni, ahogy szokás. Nem a férje, az apja szerelte le, ráérnek később. Gyurka boldogan dolgozott egész nap; évadja volt, bárányt-birkát vágott, disznót, marhát. Úgy érezte, révbe jutott. Néha, amint végig pásztázta tekintetével a tágas udvart, elgondolta, hogy rövidesen benépesíti apró Klatrobetzekkel. Esténként függetlenül e magasztos céltől, kiadósan áldozott a szerelem oltárán.

Hajnalban, borotválkozás közben százszor elmondta magában: – mindenem megvan, semmim sem hiányzik, így szép az élet, van feleségem, mesterségem, jövőm, az apósom szeret, az anyósom szeret. Előbb-utóbb jönnek a gyerekek ...

Még a gyerekek jövelele előtt más valaki jött meg. Német fiatalabbik, csinosabbik lánya: – Magdi, aki néhány esztendeig Pesten dolgozott egy rokon kocsmájában, ahol nemcsak a kiszolgálás mesterségébe tanult bele. Az apja parancsolta haza, szüksége volt a segítségére. Magdit Németné küldte el hazulról, ne legyen útbán, míg a házasság a nagyobbik lány és Gyurka között létre nem jön.

A mester évről évre fényesen megünnepelte a névnapját, amelyre minden rokon hivatalos volt. Magdi két nappal a névnap előtt érkezett meg. Szeme megakadt a sógorán, amazt azonban annyira elfoglalták gondjai-kötelességei, hogy az illendőnél is kevesebbet törődött a sógornőjével.

A névnapra csaknem ugyanakkora társaság gyűlt össze, mint a menyegzőn s minthogy mindenki sokat ivott, a vendégek s a háziak mintegy ingajaratban közlekedtek a dúsan megrakott asztal és az udvar végében silbakoló budi között.

Ezen, a pillanatnyilag éppen nem frekventált útvonalon találkozott össze a befelé igyekvő Magdi és a megkönnyebbült Gyurka. A lány mosolyogva állta el az enyhén dülöngélő sógor útját:

– Nem szép, hogy nem foglalkozik velem ...

– Majd foglalkozom kegyeddel ... – ígérte.

– Még pertut sem ittunk ...

– Nem ... – hajtott fejet Gyurka ...

– Majd odabent pótoljuk.

Azzal néhány lépéssel eltávolodott. Hirtelen fordult sarkon:

– Kár volt annyira sietni azzal az esküvővel. Én is hozzád mentem volna.

Gyurka a lassú emésztés, a borgőz ködein át döbbsen bámult a peckesen duzzadó farát bőkezűen riszáló lány után. Amit eddig nem nézett meg, noha majd kiszúrta a szemét, most már látta. Magdiból áradt az élet, az egészség, a derű. Hozzá képest Erzsike viaszbab volt, kelt tészta.

Magdi úgy látszik pontosan tudta, mi megy végbe a háta mögött, mielőtt a fülkébe lépett, egy másodpercre hátrafordult, keze a fakilincsen, elbűvölő mosolyt lövellt a megzavarodott sógor felé. Aztán kattant a belső retesz ...

Ettől kezdve Gyurka került a sógornőjét s ha az közeledett, durván elutasította. Pertut nem ittak.

– Minek? – rántotta meg a vállát. – Megy az anélkül is.

Ösztönösen védekezett a fenyegető veszedelem ellen. Védte azt a rendet, ami kikristályosodott körötte, s amit maga töltött meg tartalommal.

Szabad idejét dicséretesen használta föl. A kert elején sufni állott, a lomot kiszórta belőle, kefeműhelyt rendezett be a szabadon maradt területen. Sajnálta volna, ha kárbavész a tömérdék sörte és a gyakorlatból sem akart ki-zökkenni.

Nyitott ajtó mellett dolgozott, fűtyszó vagy dúdolgatás kíséretében. Ide toppant be egy meleg nyári napon Magdi.

– Mit keresel itt? – röffent rá mogorván.

– Téged.

– Semmi dolgod velem.

Visszafordult a sörtéihez. Csöndben dolgozott s minthogy semmi zajt nem hallott, egy idő múltán megfordult. Magdi ugyanott állott, ahol az előbb. Az arca piros, a szeme vöröses . . .

– Nem igazság . . . – szepegte . . . – nem igazság . . .

– Mi nem igazság? – hangzott az indulatos kérdés.

– Amikor megismerkedtetek Erzsikével, akkor úgy volt, hogy én megyek Pestre anyámmal . . . Ha én megyek, most az én férjem volnál. Mert ahogy megláttalak, mindjárt kellettél . . .

– Ezen már nincs mit spekulálni. Nem te jöttél. Erzsi jött. Mit akarsz?

Magdi közelebb lépett hozzá s mielőtt megakadályozhatta volna, szájon csókolta. Dühösen lökte el magától:

– Megörültél? Bármely pillanatban beléphetnek.

– Senki nincs idehaza. Csak mi ketten – azzal ismét a férjéhez lépett.

A sufni sarkában, az ócska hencseren, Magdi rabszolgai alázattal és gondosan titkolt diadalérzettel szenvedte el Gyurka elemi erejű szerelmi megnyilvánulását.

Miután kiszuszogta magát, föl akart állni a keskeny hencserről. Magdi két karral átölelte, hogy visszatartsa. Aztán a fél karját hátra csúsztatta. Gyurka ámultan észlelte, hogy a férfivágy újult erővel támad föl benne.

Arra, hogy valójában mi történt, a hitvesi ágyban eszmélt rá, Erzsébet mellett, aki kötelességtudón tűrte azt, amiről most már tudta, hogy örömmel is lehet fogadni. Elhessegette magától a fölismerést, mely összeomlással fenyegette a terveit, a jövőjét. Még a pillantását is kerülte Magdinak.

A lány azonban nem nyughatott ,valahányszor alkalom nyílt rá, besurant a sufniiba. Testközelben Gyurka minden ellenállása megsemmisült, hiába riasztották a veszélyérzet szirénái. Eleinte Magdi óvatosan járt el, csak olyankor jött, ha teljes biztonságban tudhatták magukat. A szenvedély azonban elragadta.

Egyszer Németné észrevette, hogy lánya a kerttől az udvar felé közelít. A kert és az udvar között azonban Magdinak nyoma veszett. Minthogy a kérdéses területen egyedül a sufni állott, Németné levonta az egyetlen logikus következtetést. Nesztelenül hátra settenkedett a kertbe, a ribizlibokrok mögé guggolt. A lába eközben annyira elzsibbadt, hogy a drámai pillanatban alig bírt fölállni.

Az ajtó rámájában föltűnt Magdi, kipirultan, mögötte a sógora, ugyan csak pirosan. Körül sem nézhetek, megszólalt a szemtanú:

– No, ezt jól megcsináltátok – mondta olyan hanghordozással, mintha azok ketten a sufniiban valami háztartási munkát fuccsoltak volna el. Botránny

nem akart, jól tudta, milyen bajos a férfi lakosságában megfogyatkozott Magyarországon férjet találni a lányának. Mert hát Magdit is férjhez kellett adni. Lenyelte a szájára kívánczó minősítést, Erzsikének sem szólt, egyedül a férjének.

– A szentségét!

Az após ezzel a tömör fölkiáltással fogadta a hírt. Szúrós szemmel mérte végig a két bűnöst. Aztán elúszott a tekintete. Tarkóját vakargatva ment be a lakásba, nyomában az asszony.

Másnap Gyurka szolgált ki a hússzékben, az asszony ült a kasszánál. Német hajnalban elhajtott homokfutóján s csak ötönap érkezett haza.

Aznap este, a vacsora befejeztével közölte a fiatal házassokkal, hogy kocsmát bérelt részükre Ócsán, egy esztendőre kifizette a bért, másnap a szekeret megrakják borral, pálinkával, hentesáruval, minden egyébbel, amire egy kocsmában szükség van.

– Kocsmárosné legyen idegenben? – tört ki a meglepetés a fiatalasszonyból, szegény nem tudta, mi sugallmazta ezt a számára fölfoghatatlan döntést. Engedelmességre szoktatott teremtés volt, tiltakozás helyett halkán panaszkodott.

A két bűnös tekintete egy másodpercre találkozott.

Késő délután döcögött be a négyökrös szekér Ócsára s állott meg az alacsony, vályog csárda előtt. Doh csapott az arcukba, holott a csárdát nemrég csukták be, a kocsmáros meghalt, a gyerekei mással foglalkoztak. Volt söntés, kármentő, asztalok-székek. Az egyik asztalhoz láncsal erősítették hozzá a kést, meg a villát.

Gyurka tűnődve látott munkához, a hordót leguritotta a pincébe, s mert eltikkadt, mindjárt csapra verte. Egy darabig búsan iddógált s az ujjával ábrákat rótt a pince hűvös érintésű homokjába. Aztán fölpattant ültéből s mint a megszállott dolgozott napszálltaig. Rosszkedvűn csúszott be felesége mellé az ágyba.

Másnap – holott csak a huszonkettedik évét taposta – az újdonsült kocsmáros otromba fekete betűkkel rámásolta a csárda oldalára:

GYURI BÁCSI KOCSMÁJA

Megkereste a kisbírót, az kidobolta, hogy szombattól kezdve a falu lakóit szívesen látják a kocsmában.

Szállingóztak a vendégek, először a fiatalok, kíváncsiságból, délután a nagygazdák közül is megjelentek néhányan. Este beállítottak a régi törzsvendégek, a hosszú kecskelábú asztal mellé a fiatal legények telepedtek, tizenöt-húszan, a söntéshez közel, a kisebbik asztal mellé a falu hírhedt három verekedője, három, csupa izom, csupa ín, csupa csont legény.

Ócsa határán ingovány terült el, oda vette be magát a Bukovi banda, úgy éltek, mint a hajdani pákászok, halból, vadmadarakból, fészekből szedett tojásokból. Valahányszor kifogytak a pénzből, lekaszálták az ingovány mélyén rejtőző valamelyik dúsnövényzetű rétet, a szénát befuvarozták Pestre és ott jó áron eladták. Ha elszámolnivalójuk akadt a csendőrökkel, a nádasban bújtak meg.

A fiatal legények énekeltek, Bukoviék kártyáztak, nemsokára megjelent két csendőr és beszállt Bukoviék partijába. Egy darabig békében verték a blattot, aztán valamin összekaptak, a lapokat leseperték az asztalról. A csendőrök tovább ittak, Bukoviék táncolni kezdtek s közben föl-fölszökkenve, akkorákat csaptak az alacsonyan fekvős mestergerendákra, hogy az egész ház

beleremegett. Az a valami, ami benne lüktetett a levegőben, abban a pillanatban robbant ki, amikor valaki leverte a lámpát. A vad dulakodásban repkedtek az üvegek, a székek, a csörömpölés zaja beleolvadt a jajgatásokba, szitkokba, elfojtott nyögésekbe. Erzsike meg Gyurka lesuvadt a söntés alá s nem mozdult onnan, míg a verekedők ki nem vonultak a ház elé. Akkor nagysietve bezárták a nehéz tölgyfa ajtót.

– Jaj, be csúnyán kezdődik, jaj be csúnyán – siránkozott Erzsike.

– Csúnyán bizony.

Hajnalban, hogy kinyitottak, két legényt találtak a ház előtt vérbe fagyva. Erzsike jajveszékelésére előjöttek a szomszédok, egyikük befuvarozta őket a legközelebbi kórházba. Utólag kiderült, hogy Bukoviék alaposan ellátták a csendőrök baját, de ők is, amazok is, nagyobb bántódás nélkül megúszták.

– Én innét elmegyek... El én... – sápítózott Erzsike naphosszat. Este hozzábújt a férjéhez s remegő hangon kérdezte:

– Hát már nem szeretsz?

– Már hogyan szeretnék!

Ennyi biztatás elég volt, Erzsike kötelességtudón a megfelelő pózba helyezkedett. Gyurka mint a nyúl, úgy fordult le az asszonyról s merült mély álomba, hogy aztán arra riadjon föl, hogy nőre éhes, mintha az előbb mi sem történt volna. Magdira gondolt.

Hétfőn beállított a Bukovi banda, reggeli pálinkázásra. Erzsike elpanaszolta, mennyi káruk volt a verekedésből, mire Bukoviék elvállalták a csárda védelmét, napi egy-egy deci pálinka fejében. Elejét vették minden verekedésnek, a kocsmá forgalma pedig napról napra nőtt.

Ugyanúgy nőtt Gyurka nyugtalansága is. Nem volt ingyére a pincérkedés, nem lelte többé örömét a feleségében, néhányszor félrelépett, az sem használt. Most már a Magdi mértékével mért.

Egy napon, hogy Erzsike Pestre ruccant rokonlátogatóba, hirtelen elhatározással becsomagolta személyi dolgait és Kolozsvárra utazott. Harmadnap már az Iparosegylet bálján nézelődött új feleség után. Holott még a válókeresetet sem adta be.

(Betejező része következő számunkban)

KORONÁK

Ritkán vehet kezébe az olvasó ilyen tudatosan és szigorúan megszerkesztett verseskötetet. A könyv öt ciklusban ötven költeményt tartalmaz, csaknem szimmetrikus – tíz, tíz, tizenhárom, tíz, hét – elrendezésben. A ciklusok fölött ugyanaz a koronaszó más-más jelzős összetételben olvasható. A szóösszetétel első tagja valamiképpen azt az alaphangot fejezi ki, amely a ciklus verseire jellemző. Az *Aranypapír-korona* meghatottan érzelmes versei a „jóságú csönd”-öt, az ünnepek szelíd fényét köszöntik. A költő a mai élet rohanásával, fölgyorsult tempójával a gyermekkori karácsonyok emlékét, a betlehemező gyerekek természetesnyers derűjét állítja szembe. A *Szivárványkorona* darabjai a gyerekversek játékos és tarka világát idézik: a költő az állatok (bőllombika, pulyka, búbosbanka, feketerigó, róka) jellegzetes viselkedését egy-egy történetté kerekíti, illetve a már meglevő epikus anyagot, például a Harkányfürdőhöz fűződő ismert népmondát verseli meg. A harmadik ciklus, a *Bogáncs-korona* a költő ironikus-szatirikus kedvéről tesz bizonyosságot: a mai társadalmi együttélésben megmutató negatív vonásokat, torz magatartásformákat, a lélekbe ragadt bogáncsokat, az önhittséget, az álkorszzerűséget, a képmutatást, a fogyasztói szemléletet, a kritikátlanságot, az akadémikuskodást, az érdektelenséget tüzi tollhegyre. A *Töviskorona* szó a szenvedés motívumát asszociálja; ehelyett az itt olvasható versek mintegy az előző ciklus szatirikus-elutasító hangját folytatják, fölerősítve a bírálatot a történelmi múlttal (fasizmus) és a mai élet egy-egy jellegzetes megnyilatkozásával szemben (urbanizáció, nemzedéki ellentét, hivatalnok-ügyfél viszony, dologtalan élet). A ciklus darabjai a költőnek a közelet gondjai iránti érzékenységét bizonyítják. Az elmúlt évek irodalmi és történelmi jubileumai, a Janus Pannonius-, a Dózsa-, a Csokonai- és a Petőfi-évforduló ihlette versek a kötet utolsó ciklusában, a *Tűzkorona*-ban kaptak helyet.

Amennyire a szigorú szerkezet, a témában, hangban, formában összetartozó versek egymás mellé állítása a kötet előnyére vált, e megoldásban épp annyi veszély is

rejlik. Az olvasó az ilyen tudatosan megkomponált kötetben úgy halad előre, mint ha lépcsőfokon járna. A költemények egymást erősítik, értelmezik, magyarázzák. Ugyanakkor két, egymás szomszédságába került rokonvers talán erőteljesebb hangsúlyt kapna, ha nagyobb térbeli távolság választaná el egymástól. A kötet összeállításakor egyébként is bizonyára több, a fővázolt kompozícióba nem illő versről le kellett mondania a költőnek. A *Koronák*-ban például hiába keressük Pákolitz költészetének talán legerősebb szólamát, a szerelem, a hitvesi hűség verseit, a biblikus motívumokat fölhasználó-profanizáló költeményeket, az elmúlás, a betegség szorongató élményét, a köznapi élet örömeit megéneklő verseket, a kis dolgok költészetét. Így az óhajtott és joggal dicsért szerkezet saját kritikájába csap át: ami a kötetben egyfelől tudatosságnak, gondos megszerkesztettségnek látszik, az másfelől a kényszerű öncsonkítás benyomását kelti: a keretek, az állványzat túlhangsúlyozása belső bizonytalanságot sejtet. Az olvasó önkénytelenül azt kérdezi: a témáknak és a hangnak ebben a merev vonalakkal határolt rendjében hol van a költő egyéni hangja?

Pedig ez a hang, Pákolitz István lírájának karakterisztikus vonásai már korábban kialakultak, s ebben a tudatosan szűkebb horizontra vont kötetben is megmutatkoznak. Mindenekelőtt nagy nyelvi ereje és érett formakultúrája. Pákolitz a legkülönbözőbb versformában biztonságosan szól, a magyaros, népdalszerű ritmusban éppúgy, mint a szabadvers látszólagos kötetlenségében, vagy az időmértékes metrumokban. Nyelve csiszolt, árnyalt és hajlékony: a népies – helyenkint már-már kimódolt – nyelvi izeket éppúgy magába fogadja, mint a mai élet fordulatait, szólásait. Kedveli a barokkosan deklamáló versmondatot, ahol a halmozott jelzők, a többszörös bővítmények tág ívűre húzzák a gondolatot („az előénekes Jandtner Jóska szemrebbenésnyi jelére / pásztorok és háromkirályok egyaránt leborultak / szobává tágitott konyhánk tapasztott pádimentomára”, vagy: „Múltjuk és pizsmogásuk kis haranglábját / katedrálissá növesztő kvaterkázók”). Szívesen él a dramatizált, párbeszédes, felelgetős, ellentéteket, gondolatkülönbségeket és eltérő szituációkat ütköztető versszerkezettel. Pákolitz a jelenségekre emocionálisan reagáló, a hangulati hatást megragadó lírai alkat.

Ugyanakkor érzéseit szívesen köti valami-féle epikus elemhez, hangulatképeit szívesen kerekíti történetté. Újraéli gyermekkorra emlékeit, s éles szeme van a mai élet megfigyelésére. Legegyénibb tulajdona alighanem a lírába oltott epika, illetve a történetekhez fűzött, velük egybekapcsolt reflexív költői látásmód. Ez a költészet nem tömörségével, nem a kihagyásos formával, nem látomásaival és asszociációival hat, hanem érzelmi gazdagságával, nyelvi tisztaságával, árnyalt leíró hangjával.

Ahol a költő beéri az elért eredmények fölhasználásával, ott is figyelemre méltót alkot, de a kötet egészében ezek a halványabb versek. (Elsősorban a *Szivárványkorona* darabjaira gondolunk.) Ahol viszont többre és merészebbre vállalkozik, ahol a legyőzendő anyag ellenállása küzdelemre sarkallja, ahol új tartalmi és formai feladatok bukkannak föl előtte, ott egészen kiváló és magas színvonalú költészetet teremt. Mindenekelőtt a kötet utolsó ciklusában, a *Tűzkorona* verseiben. Ez a ciklus a kötet csúcsa. Az itt olvasható hét vers Pákolitz lírájának igazi magaslata.

Pedig látszólag minden ellene szól a sikernek... Évfordulókra írt, alkalmi, ünnepi versek... A költő álsruhásan szólal meg... Van közöttük néhány terjedelmesebb, nagyobb igényű darab, ahol már a sorok száma miatt sem könnyű kézben tartani a verset... Ennek ellenére ezekben a monológ-formában írott, Janus Pannonius, Dózsa, Csokonai vagy Petőfi nevében megszólaló versekben jobban jelen van a költő, mint a kötet legszemélyesebb darabjaiban. Az alkalom nem kötötte gúzsba mondandóját, ellenkezőleg: fölszabadította, hangját szárnyalóvá tette. S mintha a nagyobb formátum, a több tételes kompozíció is jobban a kezéhez állna, mint a poentírozásra csábító kispasztika. Erőteljes, nagy lélegzetű, sűrűszövésszerű írások ezek a versek. Az idegen költő sorsának mély átélése egyaránt általánossá és személyessé teszi a költő mondanivalóját. S a kölcsönvett stílusjegyek ruhájában is egyéni és eredeti marad a vers. A költő nagy biztonsággal őrzi meg a távolságtartást és az azonosulás arányát. A monológforma nem jelenti a személyiség, a költői szubjektum földadását, viszont Pákolitz arra sem hajlandó, hogy az idegen témát pusztá ürügynek tekintse. Választott hőseivel anélkül tud azonosulni, hogy fel-

oldódna saját egyénisége. Másfelől Janus, Dózsa, Csokonai vagy Petőfi szavai mögött is állandóan ott érezzük a költő legszemélyesebb vallomását. A költői átélésnek és azonosulásnak e ciklusban tapasztalt magas hőfoka az az irány, amerre Pákolitz István költészetének óhajtott jövőjét sejtjük. (*Magvető Könyvkiadó.*)

TÜSKÉS TIBOR

Bárdosi Németh János:

A LÉLEK LÁNGJAI

Az eljövendő irodalomtörténész nyilván A lélek lángjai című kötetet lapozva igyekszik majd képet alkotni magának Bárdosi Németh Jánosról, s ettől az összefoglaló kötetből indul el visszafelé, hogy megismerje a teljes életművet, melynek csúcseit és határait jól megvilágítják A lélek lángjainak versei. Megbízható útikalauz ehhez a gazdag tájhoz a gyűjtemény, bár néhány fontos vers kimaradt (Arany Jánoshoz, Régi falusi esték, s mindenekelőtt az annyira jellemző Málnaszörp), de a hiányzó verseket úgyszólamint megtalálja majd mindenki, aki elindul, hogy kövesse Bárdosi Németh János útját.

Korán megismertem verseit, s neve még nagyon ifjú éveimben szinte irodalomtörténeti távlatot kapott. Ugyanis – honnan is tudhatnám, miért – körülbelül egyszerre olvastam Batsányit, Juhász Gyulát és Bárdosi Németh Jánost, s a gyereklelkesezés időtlenségében szinte egyszerre hangzott szavuk. Az évek később mindegyiküket beosztották, időben is helyükre kerültek, s a két lezárt életmű mellett nyomon követhetem Bárdosi Németh János egyre emelkedő útját. S most, A lélek lángjai fényében viszapillantva – s talán egy kicsit előre is –, tudom, egy jelentős költő társául szegődhettem.

Mi a titka? Talán az, hogy nincs titka, versei oly természetesen és magától értetődően állnak előttünk, mint egy karéj kenyér, vagy egy pohár bor. Nincsenek félelmetes víziói, nem viaskodik valóságos vagy vélt démonokkal, egyszerűsége kedvesség, józansága szeretetre méltó lényéből fakad. Pedig pályája arra az időre esik, amikor az

önmagával elégedetlen költészet sok mindent megkérdőjelezett, szellemi áramlatok és olcsó divatok váltották egymást, elméletek keletkeztek, harcias kiáltványoktól volt hangos Európa. Bárdosi Németh költészetére azonban mindez alig hatott, érintetlenül jutott túl minden kísértésen. Biztos volt a dolgában, s a költészet kérdőjelei legföljebb arra voltak jók neki, hogy megerősödjenek hitében: a földrajzi szélesség és hosszúság egy megadott pontján, a megadott időben, magyarul, ezt és így kell énekelnie. De ez a hűség mindig túlmutatott önmagán, egy reményét soha nem veszített nép hite élt benne és éltette, s az eljövendő irodalomtörténész majd ezt a nemzetre érvényes reményt is kiolvashatja verseiből. Ez a remény, mely a célt is magában hordja, mindent megszept:

Nem mondom mégse: elég,
nem mondom soha, soha,
legyen bár, rut, mostoha,
áldottak, amíg élek:
a sors, a nyár, az évek.

(Oldott kéve)

Bárdosi Németh korán kialakította világát, mely a későbbiek során alig változott. Kezdeti impresszionizmusát néha oktató-reménykedő hang is színezte:

Mért nem vagyunk emberek, mi többek,
töltsük be hát boldogan a földet,
s mint ahogy a vidám földek, rétek,
teremtsünk egy emberibb vidéket.

(Számadás)

De ez az impresszionizmus is csak lát-szólagos, a puha rajz mögött a kemény valóság él, s a Horthy-korszak vidéki életéről és a vidéken élő költő sorsáról kevesen irtak oly pontosan és megindítóan, mint ő:

Itt születtem a poros magyar földön,
egyhangu sipnak, siralmas uton.
Itt nincs csodálat, csak a csenevész fák,
akác, csalán, s a temetői fűz.
Szenzáció a kaszinói kártya
és karrier az adótisztai rang.

(Kisvárosi temető)

Reménye ebből a kisvárosi esendőségből száll magasba, s képei, hasonlatai egyre na-

gyobb távlatot kapnak, tekintete mind többet fog át a világból. Titkos szál fűz egybe mindent, ellentétes fogalmak rokonulnak, semmi nem áll szemben egymással, hanem minden egymást helyettesíti:

Balta, ágyu és bomba helyett,
te zenélj az estében, tücsök.
És világoljatok csillagok,
hogy aklába találjon a nyáj.

(Társadalmi szerződés)

Öregkori lírájának másik nagy ajándéka a meghittség, valami hasonlíthatatlan intimitás, megértése és helyeslése a magára vonatkoztatott világnak, legszebben talán a Badacsony című versben, amit szívem szerint teljes egészében ide írnék:

... nézd, a Badacsony,
mint emlék-hattyu vízre száll,
láng bora bút, bajt, feledést
töröl és ad, hogy azután
szüretre gyujtsa föl szívem.

S itt érzük tetten költői módszerét is. A badacsonyi hegy, a látvány valósága egy szóösszetétel varázsára megismerélyesül, mint „emlék-hattyú” vízre száll, s feledést ad és szüretet kínál. Ezekből az ellentétpárokból megelevenedő valóság, a fogalmi és tárgyi világ azonosulása és szétválása sajátos hangulatot ad ezeknek a verseknek, egyszeri világot teremt, melyben az olvasó azonnal otthon érzi magát. Jelzői külön élnek; a szél „kamasz illatokat hoz”, a nyár „elillant emlék”, a zord messzeség „sötét lepke”, s a múltó élet „a hűtlen fejedelmi szerető”. A szóra bírt valóság és a szó varázsa válik eggyé ezekben a versekben, s teremt külön világot, melynek jelentősége és vonzásának titka abban van, hogy önmagához hűen, saját határain belül épült fel.

S épül ma is. Igaz, A lélek lángjai összefoglaló kötet, egy fél évszázados költői pálya legjellemzőbb versei vallanak Bárdosi Németh János világaról, anélkül, hogy egy pillanatra is éreznünk kellene a befejezettséget. Mert miközben „mennyei útravalót” emleget, s estéről ír és télről, midőn „a köd már füstől kéken”, benne él a vállalt feladat hite is, s magabiztosan vallja:

Teheted szived szerint
a dolgod a földön,
szétszórni mind a szépet,
nézni és mosolyogni.
(Nézni és mosolyogni)

Kivételes egységet fog össze az az ötven
év, melynek versei, a remélt és kívánt foly-
tatással, egy gazdag és – ne féljünk ki-
mondani! – maradandó életművet jelente-
nek.

CSÁNYI LÁSZLÓ

